

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli
Sosyal Bilimler
E-Dergisi
ISSN: 1694 - 528X

www.akademikbakis.org

İmtiyaz Sahibi
Közhan YAZGAN
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Baş Editör
Doç. Dr. Kürşad GÜLBAYAZ

Genel Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Kutluk Kağan SÜMER

dergi@akademikbakis.org

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487*

<http://www.akademikbakis.org>

İŞSİZLİK TÜRLERİ, HER BİR İŞSİZLİK TÜRÜNÜN TOPLAM İŞSİZLİKTEKİ PAYI VE ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK PARAMETRELERLE İLİŞKİSİ

Kemal YILDIZ

Çalışma ve İş Kurumu İstanbul İl Müdürlüğü

Özet: İşsizliğin azaltılıp istihdamın artmasına yardımcı olacak politikaların doğru bir şekilde yapılıp, uygulanabilmesi için iki tespitin yapılmış olması gerekmektedir. Bunlardan ilki açık işler için istenen niteliklerin neler olduğu ile bu açık işlerin ücret ve çalışma şartlarının tespiti, ikincisi ise piyasadaki işsizlerin nitelikleri ile çalışma hayatından beklentilerinin neler olduğunun tespitidir. Ülkemizde işsizlik türlerine ve açık işlere ilişkin tespitler oldukça sınırlı ve sağlıklıdır. İŞKUR ve TÜİK'in gerek açık işler gerekse işsiz sayılarına ilişkin verileri bulunmasına rağmen, bu veriler sağlıklı politikaları üretmek için yeterli değildir. Çalışmamızda işsizliğin türlerini tespit edebileceğimiz verileri bir alan araştırmasından elde etmeye çalıştık. İşsizliğin çözümü için uygulanacak politikalara az da olsa katkı sağlayabilmek umuduyla bu verileri analiz ettik. Her bir işsizlik türünün toplam işsizlikteki payını ve hangi tür işsizliğin hangi parametre ile ilişkisi olduğunu tespit etmeye çalıştık. Dört bölümden oluşan bu çalışmada genel olarak işsizlik kavramı, Dünyada ve Türkiye'de işsizliğin boyutları, işsizliğin ölçülmesi ve işsizlik türleri ele alınmış, alan araştırmasında uygulanan anketin analizi yapılmış ve çıkan sonuçlar üzerinde tartışılmıştır. Çözüm önerileri de elde edilen sonuçlar ve kaynak taraması doğrultusunda ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, İstihdam, İşsizlik Türleri, Yapısal İşsizlik

TYPES OF UNEMPLOYMENT, RATE OF EACH TYPE OF UNEMPLOYMENT IN THE TOTAL UNEMPLOYMENT AND ITS RELATIONSHIP WITH DIFFERENT DEMOGRAPHIC PARAMETERS

Abstract: There are two elements to be identified in order to correctly make and implement policies to help increase employment and reduce unemployment. The first is to determine vacancy jobs, qualifications desired for these jobs and wages and working conditions of these jobs; the latter is to determine what kind of unemployed they are and their expectations of working life. Determinations in our country concerning types of unemployment and vacancies are very limited and unreliable. Although the number of vacancies as well as unemployment data are available at TUIK and ISKUR, these data are far from including details for proper policies. In our study, we tried to collect types of unemployment data by a field research. We analyzed data in order to guide a little bit on the applying policies to solve unemployment. We tried to determine the share of each unemployment type in total unemployment and the relationship between unemployment types and the parameters.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

In this study, consisting of four sections, types of unemployment have been considered, field research applied in the survey has been analyzed and the results have been discussed.

Key Words: Unemployment, Employment, Types of Unemployment, Structural Unemployment

1. GİRİŞ

İşsizliğin azaltılıp istihdamın artmasına yardımcı olacak politikaların doğru bir şekilde yapılıp, uygulanabilmesi için açık işlerin ve işsizlerin niteliklerinin bilinmesi gereklidir. Aksi takdirde ortaya konacak politikalar yeterli olmayacaktır. Bu sebeple işsizliğin genel seviyesini bilmenin yanında işsizliğin her bir türünün toplam işsizlik içerisindeki oranını bilmek oldukça önemlidir.

Ülkemizde işsizlik türlerine ve açık işlere ilişkin tespitler oldukça sınırlı ve sağlıklıdır. İŞKUR ve TÜİK'in gerek açık işler gerekse işsiz sayılarına ilişkin verileri bulunmasına rağmen, bu veriler sağlıklı politikaları üretmek için yeterli değildir. İşsizlerin ne tür işsiz olduklarına yönelik TÜİK'in bir iki anket sorusu hariç herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmada işsizliğin türlerini tespit edebileceğimiz verileri bir alan araştırmasından elde etmeye çalıştık. Her bir işsizlik türünün toplam işsizlikteki payını ve demografik parametrelerle nasıl bir ilişkileri olduğunu ortaya koyduk.

Çalışmada öncelikle işsizlik türleri ele alınmış, alan araştırmasında uygulanan anketle Türkiye'deki işsizlik türlerinin dağılımı ile cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim düzeyi parametreleriyle ilişkisinin

analizi yapılmıştır. Çıkan sonuçlar üzerinde tartışılmıştır.

2. İŞSİZLİK TÜRLERİ

İşsizlik esas itibarıyla işgücünün değişik biçimlerde istihdama katılamamasından ortaya çıkan bir insan gücü kaybı olarak değerlendirilebilir (Ekin, 2003:2). İstihdama katılamama ve istihdamda kalamamanın sebepleri değişik biçimlerde olduğundan dolayı işsizlik olgusunun da her bir biçimi bir işsizlik türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde işsizliğin türlerine ilişkin birçok tasnif vardır.

Kişinin iradesine göre işsizliği tasnif edecek olursak iradi ve gayri iradi işsizlik olarak iki tür işsizlik söz konusudur. İradi işsizliğin sebebi, kişilerin işi, işyerinin konumunu veya ücreti beğenmemeleri ve yaşamlarının bir şekilde sigorta altında olmasını istemeleri olarak gösterilebilir (Dinler, 2003:451).

İşsizlerin istihdamda kalamama veya istihdama katılamama nedeni olarak önüne çıkan engellerin her biri de gayri iradi işsizliğin bir türünü temsil etmektedir. Mesleki yetersizlik ve coğrafi ulaşılmazlık yapısal işsizliği, ekonomideki daralma konjonktürel işsizliği, teknolojik gelişmelere ayak uyduramama teknolojik işsizliği, yapılan işin döneminin bitmesi

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487*

<http://www.akademikbakis.org>

mevsimsel işsizliği doğurmaktadır. Açık işsizlik türlerinden sadece arızı işsizliğin kişinin kendi iradesine dayandığı söylenebilir.

Gerçekten de işsizlik türlerinin detaylı bir şekilde bilinmemesi işsizlik probleminin doğru bir şekilde teşhis edilmesini engellemektedir (Sherraden, 1985:404).

Bir ülkedeki işsizlik varyasyonlarının doğru bir şekilde tespiti, iş aramaya karar veren insan sayısı, açık iş sayısının az oluşu, iş aramaktan vazgeçen kişilerin sayısı ve bulunan iş gibi faktörlerden etkilenmektedir (Weinberg, 2011:44). Piyasadaki işsizlerin ve açık işlerin sayıları zaman zaman dalgalı bir seyir gösterebilmekte, işsizlik türlerinin analizinde bütün bu parametreler beraberce kullanılmaktadır.

İşsizliğin temelde açık işsizlik ve gizli işsizlik olmak üzere iki çeşidi vardır.

2.1. Açık İşsizlik

Açık işsizlik kavramı, çalışma gücü ve arzusu olduğu halde, cari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların toplamını ifade etmektedir (Zaim, 1997:170). Başka bir şekilde ifade edecek olursak, bir kişinin para kazanmak veya geçimini sağlamak üzere yapacağı bir işinin olmaması durumudur (Bozdağlıoğlu, 2008:47). Çalışma ekonomisi literatüründe açık işsizlik genellikle arızı, yapısal, teknolojik, konjonktürel ve mevsimsel işsizlik olarak beşe ayrılmaktadır.

2.1.1. Arızı (Frikسیونel) İşsizlik

Arızı (frikسیونel) işsizlik yer ve iş değiştirmelerinden, iş sunumu ile iş isteminin aynı zamanda karşılaşmamasından doğan işsizlik türüdür ve tam olarak ortadan kaldırmaya olanak yoktur (Talas, 1997:138). Arızı işsizlik değişik endüstriler, şehirler ve zamanlar arasında işe giriş ve işten ayrılışların rastgele dalgalanmalar şeklinde kendini göstermesidir (Simon, 1988:715).

Birbirinden farklı iki sektörün varlığında maksimum faydasını düşünen işçiler yüksek ücretli sektöre geçişlerini ücret dengesi sağlanıncaya kadar devam ettirirler (Galloway, 1963:695). İşçiler işler heterojen olduğundan genellikle ücrete ilişkin olarak yeni iş arayışlarına girseler de ücret dışındaki bir takım faktörlerden dolayı da iş arayışına girebilmektedirler. Bu faktörler çalışılacak işyerinin lokasyonu, fiziksel şartlar, disipline ilişkin kontrollerin derecesi vb. unsurlardır. İşçiler işgücü piyasasında ancak sahip oldukları mesleki yeteneklerinin elverdiği ölçüde işini değiştirebilmekte, mevcut ücretinden yüksek ücret teklif edilmedikçe veya ücret dışı cezbedici herhangi bir unsur olmadıkça işlerini değiştirmek istememektedirler (Reder, 1969:3). İşte kişiler kendilerini cezbeden bu unsurlar sebebiyle eski işlerini bırakmakta ve arızı işsiz durumuna düşmektedirler.

Tek bir çeşit işin olması ve işçilerin verimlilikleri birbirine eşit olması durumunda işçilerin mobilitesi diye bir şey

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

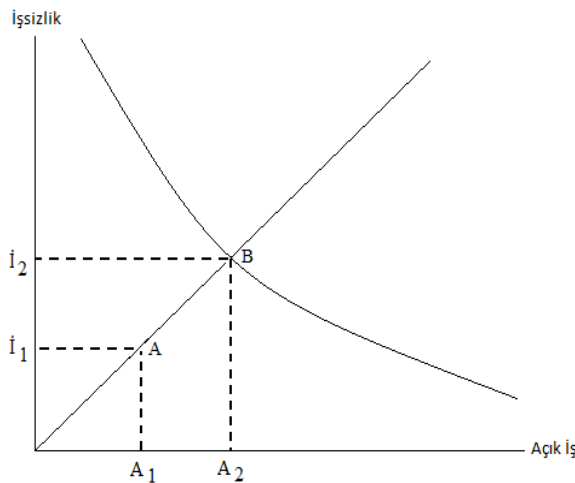
JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487

<http://www.akademikbakis.org>

mümkün değildir. Ancak hem işlerin hem de işçilerin verimliliklerinin birbirinden farklı oluşu kişilerin yetenek ve eğitim seviyelerine göre daha verimli olabilecekleri daha çekici bir işi beklerken önerilen bir başka işi reddedebilme durumunu doğurmuştur (Diamond, 1981:798,799).

İradi bir işsizlik türü olan arızı işsizlik az ya da çok nispette hep var olacağından istihdam hiçbir zaman tam istihdam seviyesine gelemeyecek ancak ve ancak en iyi seviyeye ulaşacaktır. Faruk Kocacık her ekonomide çalışanların %1-2 kadarının geçici bir süre işsiz olduğunu söylemektedir (Kocacık, 2000:53). Bu oranın sendika çevrelerine göre %1-2 arasında olması gerekirken işveren çevrelerine göre %3-5 arasında olması tercih edilmektedir (Zaim, 1997:193).

Şekil 1- Arızı İşsizlik

Kaynak: Flückiger vd., 1986:19.

Şekil-1'den de görüldüğü gibi A ve B noktalarındaki gibi açık iş ve işsizlik hemen hemen birbirine yakın yani dengede ise ve ciddi bir yapısal problem de yoksa burada baskın işsizlik türünün arızı işsizlik olduğunu söylemek mümkündür (Flückiger, 1986:20). Çünkü açık iş bulunduğu halde bu kadrolar hemen dolmamakta işsizler daha iyi ücret ve çalışma şartları olan işi bulma ümidiyle iş aramaya devam etmektedirler. Ücret ve çalışma şartlarının iyi olmasına rağmen açık işler kapanmıyorsa orada bir yapısal işsizlikten bahsedilebilir. Bu sebeple arızı işsizlik yapısal işsizliğe dönüşmediği sürece ekonomik bir tehdit olarak görülmemiştir.

Arızı işsizlik genelde iş arama faaliyeti ile birlikte seyreden bir beşeri sermaye yatırımı olarak görülmektedir. Kişiler iş aradıkları süre boyunca maliyet yüklenmekte buna karşın daha iyi ücret ve şartlarda iş bulduklarında bir fayda artışı elde etmektedirler. Fayda artışı bulunan yeni işteki istihdamda kalış süresine göre derecelenmektedir. Eğer daha iyi ücret ve şarttaki bu yeni işte kalış süresi fazla ise fayda artışı yüksek, az ise düşük olacaktır.

Ancak yine de arızı işsizliğin süresini toplam işsizlik oranının seviyesi, umulan ücret düzeyi ve ücret düzeylerindeki değişimler gibi faktörler belirlemektedir. İş arayanlar bu bilgilere iş aradıkları sürece ihtiyaç duymaktadırlar (Gronau, 1971:290).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

Ekonomik durgunluk dönemlerinde ise açık iş olanakları yok olduğundan ve iş arama maliyetleri oldukça yükseldiğinden işçiler işten ayrılma konusunda daha dikkatli davranmakta ve işten çıkış frekansları azalmaktadır (Mattila, 1974:235).

2.1.2. Yapısal İşsizlik

Dünya piyasaları hızla değişmekte, bazı ekonomiler bu değişime yeterince hızlı adapte olamamaktadırlar. Bu ekonomilerdeki firmalar zamanla denizaşırı ülkelerin firmalarıyla rekabet edemez hale gelmekte ve piyasalardaki paylarını kaybetmektedirler. Eğer bu firmalar gerekli dönüşümü gerçekleştiremezler ise varlıklarını devam ettiremeyeceklerdir. İşte bu dönüşüm sürecinde ortaya çıkan işsizlik türü yapısal işsizliktir ve yapısal işsizlik işgücü piyasasında bir dengesizlik oluşturur (Hart, 1990:213). Yapısal işsizlik kalıcı bir karakter göstermekle (Gilpatrick, 1966:204) birlikte yapısal işsizlik konusu birçok ekonomist tarafından tam olarak anlaşılammış bir konudur (Standing, 1983:150). Bu anlaşılammamanın ana sebeplerinden birisi de yapısal değişimlerin ülkeden ülkeye farklılık göstermesi ve tarihi olarak uzun bir süreçte gerçekleşmiş olmasıdır.

Bir ülkede ekonomik aktiviteler ekonominin birbirinden farklı katmanlarına bağlı olarak icra edilir. Yapısal işsizlik ise ekonominin birbirinden farklı katmanlarına göre ekonomik aktivitelerin değişiminden

ortaya çıkan işsizlik türü olarak tanımlanmaktadır (Weinberg, 2011:44). Çeşitli iş piyasalarına ait emek arz ve talepleri birbirinden farklılık göstermekte, bir iş piyasasında emek arzı fazlalığı varken diğerinde emek talebi fazlalığı bir diğerinde ise denge mevcut olabilir. Bahsedilen bu dengesizliğin birinci nedeni açık işlerin gerektirdiği beceriler ile iş arayan kişinin sahip olduğu becerilerin uyuşmamasından kaynaklanabilir. Bazen bu uyuşmazlığın sebebi teknolojik gelişmeler olabilmekte o zaman yapısal işsizlik teknolojik işsizlik adını almaktadır. Bazı iktisatçılar yapısal işsizlik ve teknolojik işsizliği aynı başlık altında incelerken bazıları ayrı ayrı incelemektedir (Biçerli, 2009:448-451). Ancak bu iki işsizlik aynı başlık altında kabul etmek doğru değildir. Yapısal işsizliği işgücü taleplerinin niteliksel eksiklikten dolayı karşılanamaması olarak tanımlarken, teknolojik işsizliği ise işgücünün yerini mekanizasyon ve otomasyonun alması şeklinde tanımlayıp birbirinden ayırmak daha doğrudur (Standing, 1983:138).

Eleanor Gilpatrick işgücünün yeteneklerinin bazı sektör ya da sahalardaki inelastikiyetini ve bazı işgücü yeteneklerinin transfer edilememesini yapısal işsizliğin sebebi olarak kaydetmiştir (Gilpatrick, 1966:205). Ancak Guy Standing ekonomideki yapısal sorunları çok daha geniş olarak kaydetmiş ve bu sorunlara sebep yedi önemli faktör sıralamıştır. Bu faktörler:

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

- 1- Endüstriyel yapılardaki değişim: Tarım ekonomisinden sanayi ve hizmet ekonomisine geçen yerlerde görüldüğü gibi ülkelerin ana ekonomik yapısındaki değişimle ortaya çıkan gereksinimlerdir.
- 2- Niteliklerin yetersizliği: Açık olan işler için uygun işgücünün bulunamaması durumudur.
- 3- Coğrafi engeller: Farklı coğrafi bölgelerde farklı iş taleplerinin mobilite yetersizliği sebebiyle karşılanamama durumudur.
- 4- Demografik değişimler: Birçok endüstride işgücünün yapısal değişiminden dolayı doğal işsizlik oranı artmaktadır.
 - a) Kadın işgücü: Birçok ülkede kadın işgücü sayısı hızla artmakta bu da işe giriş ve tekrar giriş oranlarını arttırmaktadır. Kadınlarda işsizlik oranı yüksektir. Çünkü kadınların iş arama süreleri erkeklere göre daha toleranslı ve elastiktir. Bu sebeple kadınlar genellikle işgücü devir oranını arttırmırlar.
 - b) Genç işsizler: Bu grup da yüksek işgücü devrine ve uzun iş arama sürelerine sahiptir. Deneyimsizlik gençlerin önüne çıkan en büyük engeldir. Bu sebeple gençler düşük ücretlerde ve sigortasız işlerde çalışmaktadırlar.
 - c) Göçmen işçilerin davranışları: Kriz olan yerlerden diğer ülkelere göçen işçiler yapısal problemlere sebep olmaktadır.
 - d) İşgücünün yaşlanması: Eğer işgücünün büyük bir kesimi yaşlanmaya başlarsa potansiyel yetenekler ve coğrafi mobilite oldukça azalır. Yaşlı popülasyonun arttığı ve emeklilik yaşının düşük olduğu ülkelerde emeklilerin işgücüne yeniden kazandırılması çalışmaları yapılmaktadır.
- 5- Kurumsal katılıklar: Bu durum genellikle hem firmanın istenenden düşük ücret teklif etmesi hem de işçinin verileden yüksek ücret istemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yine işsizlik sigortası uygulamaları yapısal problemlerin çözülmesi önünde engel oluşturabilmektedir. İngiltere, Hollanda ve İsveç gibi ülkelerde kişiler düşük ücretle çalışıp işsizlikte sağlanan faydaları kaybedeceklerine, işsiz kalmayı yeğlemektedirler. Bu duruma “fakirlik kapanı” denilmektedir.
- 6- İşsizlik yeteneği: İşsizlik yeteneği yetenek kaybının ekstrem bir formudur. Hiçbir yeteneği olmayan bazı insanlar kendilerini iş için uygun hale getirmek için zaman harcarlar.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

7- Sermaye-yeniden yapılanma işsizliği: Son zamanlarda kullanılan bir kavramdır. Özellikle yeni endüstrileşen, ücretlerin düşük ve organize olmamış işçilerin olduğu ülkelerde hükümetler parasal teşviklerle yatırımları arttırmaktadır. Bu sebeple sermaye, yüksek ücretli ve sigorta sisteminin gelişmiş olduğu yerlerden bu yerlere doğru akarak işsizliğe sebep olmaktadır (Standing, 1983:139-150).

Geleneksel ekonomik görüşe göre talep şokları, para ve maliye politikalarının şokları işsizliğin ana sebebi olarak görülmüştür. Bu görüşün aksine birçok ekonomist 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sektörel değişimin işsizliğin ana sebebi olduğunu savunmuştur (Caporale, Doroodian, 1996:127). Yani yapısal işsizlik 1950'lerden bugüne gelişmiş ülkelerin sorunu olagelmıştır. Günümüzde bilgi toplumuna dönüşen bu ülkeler beyin göçü dediğimiz olguyla yapısal sorunlarını çözmek için çaba göstermeye devam etmektedirler.

İşçilerin yer değiştirmeleri, dinamik ve büyüyen ekonomilerin bir problemi olarak devam etmektedir. Endüstrileşen dünyada sabit üretim ve rekabet şartlarının değişimi: yeni üretim teknolojilerinin gelişimine, yeni ürünlerin üretilmesine, eski üretim ve teknolojilerin terkedilmesine yol açmaktadır (Weizenbaum, 1986:6).

Yapısal işsizliğin ölçümü konjonktürel ve mevsimsel etkinin olmadığı zamanlarda kabaca yeni işe girişlerin piyasadaki açık işlere bölünmesi şeklinde yapılabilir (Schwartz vd., 1986:268). Ancak TÜİK'in verilerinden yeni işe girenlerin tespiti yapılabilirken daha önceden söylendiği gibi piyasadaki açık işlerin sayısını tespit edebileceğimiz sağlıklı herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Alptekin Güney, Türkiye'de mevsimlik ve konjonktürel işsizliğin olmasına karşın esas olarak yaşanan işsizliğin yapısal işsizlik olduğunu, nüfus artışı, köyden kente göçle işgücünün tarım sektöründen doğrudan hizmetler sektörüne geçmek zorunda kalmasının yapısal işsizliği doğurduğunu söylemektedir (Güney, 2009:156).

Yapısal işsizliğin başlıca göstergelerinden biri olan uzun dönemli işsizlik Türkiye'de AB Ülkelerine kıyasla oldukça düşüktür.

John A. Weinberg 2010 yılında yazdığı makalesinde geniş bir şekilde yapısal faktörlere odaklanmıştır. Bir ekonomide gerekli olan işgücünün sadece mesleki ve endüstriyel faktörlerden değil, coğrafi faktörlerden de etkilenebileceği tespit edilmiştir (Weinberg, 2011:44). Gerçekten de yapısal işsizlik temelde mesleki ve coğrafi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ancak şunu unutmamak lazımdır ki konjonktürel işsizliğin sıfır ya da çok düşük olduğu dönemlerde yapısal işsizlik yükselmekte, mesleki ve coğrafi mobilitenin yükselme eğilimine geçtiği

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

ekonomik kriz dönemlerinde ise yapısal işsizlik düşmektedir (Flückiger vd., 1986:26).

Yapısal işsizlik, arızî işsizlikten farklı olarak belirli gruplar arasında yoğunlaşmaktadır. Yapısal işsizliğin ikinci özelliği ise yukarıda da belirtildiği gibi uzun süreli olmasıdır. Çünkü yapısal problem ya kişinin becerisini değiştirip, geliştirmesinden ya da göç etmesinden sonra çözülebilir. Bu süreçlerin her ikisi de yavaş işlemekte ve uzun zaman almaktadır. Son özelliği ise eğitim düzeyi ile yapısal işsizlik arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğudur (Biçerli, 2009:452).

Ancak bu çalışmada en fazla genel lise mezunları ile yüksek öğretim mezunlarının yapısal işsizlikten etkilendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla eğitim düzeyinden daha fazla önemli olan yapılan eğitimin piyasanın ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılayıp karşılayamadığıdır.

Türkiye'deki 1980'lerden sonra sektörler arası dönüşüm de oldukça hızlı olup, sanayi ve özellikle hizmetler sektörünün payı artmış, tarım sektörü azalmıştır.

Türkiye gibi gelişen ekonomilerde özellikle hizmet sektörünün genişlemesiyle yapısal işsizlik ortaya çıkmaktadır. Bu yeni ekonomiler daha eğitilmiş ve daha esnek işgücüne ihtiyaç duymaktadır (Zagler, 2009:75,76). Sektörler arası dönüşümün bu kadar hızlı olduğu ülkemizde de yapısal bir problemin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Sektörler arası dönüşümün hızlı olmasının yanında tarım sektörünün payının halen yüksek olması, işgücüne katılma oranının düşüklüğü, ücretli istihdamın azlığı, genç işsizliği, kayıt dışı işsizlik, çocuk işçiliği, yabancı kaçak işçilik yapısal problemleri arttırmaktadır. Diğer taraftan küreselleşme ile gelen teknolojik gelişmeler ve bilgi çağına geçiş üretim biçimlerini istihdam yapısını, şirketlerin organize olma biçimini değiştirmekte Türkiye'de parçalı yapı gösteren işgücü piyasasının kısa sürede modernleşmesi ve kurumsallaşması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (ÇSGB, 2001:417).

Günümüzde AB Ülkelerindeki tarım sektörü payı ortalamasının %10 olduğu göz önüne alınırsa sektörlerin gelecekteki durumlarının ne olacağı hakkında tahmin yapabilmemiz hiç de zor olmayacaktır.

2.1.2.1. Mesleki Yapısal İşsizlik

Mesleki yapısal işsizlik iş arayanın mesleki yeteneği ile mevcut açık işlerin uyumsuzluğu olarak tanımlanmaktadır.

Bazı yazarlar yapısal işsizliği teknolojik işsizlik adı altında ele alırlar. Bazı yazarlar da gelişen ülkelerdeki müzmin işsizlik haline yapısal işsizlik demektedirler. Terimlerden daha çok kastedilen manaya bakmak gerekmektedir. Burada kastedilen manasıyla yapısal işsizlik bir iktisadi düzenin yapısındaki değişimlerden ortaya çıkan işsizlik türüdür. Yani tabii ipek yerine suni ipeğin kullanılması, at arabası ve faytonun yerine motorlu taşıtların

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

kullanılması yapısal işsizliğe örnek olarak verilebilir.

Küçük sanayinin çok yaygın olduğu ülkelerde fabrikasyon üretime geçilmesi yapısal işsizliği doğurur. Mesela ayakkabı esnafının yerine kundura fabrikası kurulması, terzilerin yerine hazır giyim fabrikalarının açılması ve fırınların yerine ekmek fabrikalarının kurulması bu küçük üretim yerlerinde çalışan insanların işsiz kalmalarına sebep olacaktır. İşsiz kalan bu insanlardan gençlerin tekrardan iş bulması yaşı ilerlemiş olanlara göre daha kolaydır. Bu sebeple yaşı ilerlemiş olan işsizlerin devlet desteğine ihtiyacı vardır (Zaim, 1997:188,189).

Yapısal işsizlik denildiğinde genelde insanların aklına vasıf yetersizliğinden dolayı iş bulamama gelmektedir. Ancak postmodern toplumda ihtiyaç duyulan mesleklerden çok popüler mesleklere yönelim oldukça çoğalmıştır. Artık piyasanın ihtiyaç duyduğu mesleklerin yerine kişilere zevk veren ve daha çok para kazandıran mesleklerde yığılmalar olmuş, bu popüler mesleklerin dışında çalışan insanlar da “Acaba yanlış mı yapıyorum?” sorgulaması içerisine girmişlerdir. Popüler mesleklerden ilk aşamada alınan zevkin daha sonra ortadan kalkması birçok insanın mesleğinden hoşnut olmaması sonucunu doğurmuştur. Popüler mesleklere karşı oluşan bu yoğun ilgi sonucu da işgücü piyasasındaki arz talep dengesi bozulmakta, nitelikli/egitimli kişiler de işsiz duruma düşebilmektedir. Özellikle masa başı iş isterim duygusu bu durumu

oldukça genel bir hale getirmiştir (Ergür, 2010:21).

İŞKUR’un 2013 İşgücü Piyasası Analizi sonucunda Türkiye’de 258.082 kişilik açık işin olduğu tespit edilmiştir. Bu sayıya göre açık iş oranı %4,4’tür. Başka bir deyişle Türkiye genelinde her 100 kadronun 95,6’sı dolu, 4,4’ü ise boş olup, doldurulmaya hazırdır. Çalışma kapsamında ziyaret edilen işyerlerinin %44’ü eleman temininde güçlük çekmekte olduğunu, bunların da %60’ı bunun sebebinin ilgili meslekte aradığı nitelik ve beceriye sahip eleman bulamamak olduğunu bildirmiştir (Yazıcı, 2013:4, 5).

2.1.2.2. Coğrafi Yapısal İşsizlik

Coğrafi yapısal işsizlik iş arayanın yaşadığı bölgede sahip olduğu meslekte iş bulamaması durumudur ve bu işsizlik türü göçe sebep olur. Coğrafi nedenlerden dolayı oluşan yapısal işsizlikte iş arayanlar yüzlerce kilometre uzaklıktaki açık işler hakkında bilgi sahibi değildirler. Göçün hem maddi hem de manevi maliyeti mevcuttur. Taşınmadan doğacak parasal maliyetlerin yanında, uzak mesafelere göçle birlikte arkadaş ve yakın çevreye uzak kalma durumu ortaya çıkmaktadır (Biçerli, 2009:4501). İşsizlik oranları arasındaki coğrafi farklılıkların en önemli sebeplerinden birisi de kentleşme olgusudur. Ekonomik coğrafya literatüründe ekonomik aktivitelerin kentleşmeye olan ilgisi üzerinde geniş bir mutabakat vardır. Kadın ve erkeklerin işgücüne katılımı ve ücretlerinde şehir ve

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

kırsal alanlar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Şehirlerdeki atipik işler kadınların işgücü piyasasına girişi konusunda önemli rol üstlenmiştir (Alonso-Villar, Del Rio, 2008:402,410). Bununla birlikte köyde işgücüne katılan kadınların şehre göç ettiklerinde ev hanımı konumuna düşmesi de işsizlik oranlarını etkilemektedir.

Bazı devletler emek arzını etkilemek için coğrafi akışkanlığı finanse ederler. Bu amaçla hükümetler iş bulmak için yer değiştiren kişilerin nakil masrafını karşılayabilmektedirler (Tokol, 2000:109). Yalnız plansız ve çarpık kentleşmeye sebep olmamak için göç konusunda hükümetlerin tutarlı bir politikaları olmalıdır.

Birçok insan farklı şehirlerin işgücü piyasası arasında rahatlıkla hareket edemezler. Bu farklı şehirlerin farklı endüstriyel yapıları ulusal işsizlik oranının belirlenmesinde önemli rol oynarlar. Yapılan araştırmalarda şehirler arasındaki endüstriyel çeşitlilik farklarının ortadan kaldırılmasıyla ulusal işsizlik oranının aşağıya çekilebileceği tespit edilmiştir (Simon, 1988:715,716).

Tam da bu noktadan hareketle coğrafi yapısal işsizlik ile friksiyonel işsizliğin azaltılabilmesi için ülkenin hangi bölgesine ne tür yatırımlar yapılması gerektiği tespit edilmeli, coğrafi endüstriyel farklılıkları ortadan kaldıracak yatırımlar teşvik edilmelidir.

2.1.3. Teknolojik İşsizlik

Üretimlerini son teknoloji ile yapan şirketler daha az insan gücüne ihtiyaç duymaktadırlar (Uluatam: 1998:329). Teknolojik değişimler nitelikli olmayanlar arasında işsizliği arttırmakta ve gelir adaletsizliğine sebep olmaktadır. Ancak bu teknolojik gelişmenin olumsuz etkisinin ilk aşamada olduğunu düşünen iktisatçılar oldukça çoktur.

Schumpeter'e göre çeşitli inovasyonlar insangücü isteyen işlerin yerine yeni işler yaratarak yeni iş olanakları sağlar. İnovasyonlarla birlikte yeni ürünlerin üretilmesi, yeni üretim metodları, yeni pazarlar ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu işgücü yeni materyalleri üreterek çalışmaya başlayacak, ücret seviyeleri yükselecek ve işsizlik azalacaktır (Mouhammed, 2011:218).

Teknolojinin işsizlik üzerindeki etkisi uzunca yıllar tartışılmıştır. Teknolojinin işsizliğe etkisine iyimser ya da kötümser bakanların görüşlerine geçmeden önce günümüz dünyasında bir ülkenin iktisaden varlığını ve rekabet gücünü devam ettirebilmesi için teknolojik gelişmenin kaçınılmaz olduğunu söylememiz gerekir. Teknolojinin işsizliğe etkisine kötümser bakanlar Marks'ın görüşlerine paralel bir şekilde yeni teknolojilerin işsizliği azalttığı ölçüde arttırmayacağını ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre sadece emeğin yerine sermaye gelmemekte aynı zamanda vasıfsız işçiliğin yerini vasıflı işçilik almaktadır. Mühendisler, bilim

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

adamları, teknik personeller, bilgisayar uzmanlarının istihdam olanakları artarken vasıfları demode olmuş kişiler yeni istihdam olanakları bulamamaktadır. Makineye takılan ufacık bir çip yakın zamanda onlarca insanın yaptığı hesaplamaları kısacık bir zamanda ve hatasız yapabilmektedir.

Teknolojinin işsizliğe etkisine iyimser yaklaşanlar ise teknolojinin ilk başta işsizlik yarattığı ancak daha sonra gelişen teknolojiye paralel olarak yeni iş imkânlarının doğmasıyla ikincil etki dediğimiz istihdam alanlarının oluştuğunu savunmaktadırlar. Bu görüşe sahip olanlar şirketlerin teknolojiye ayak uyduramadığı zaman varlığını devam ettiremeyeceğini bunun da istihdamı olumsuz etkileyeceğini söylemektedirler.

Özellikle ABD’de teknolojik gelişme sebebiyle ortaya çıkan toplam gelirdeki artışla birlikte istihdamında arttığı kaydedilmiştir (Neisser, 1942:70). Teknoloji sıklıkla büyümeye teşvik etmektedir. Örneğin bundan 50 yıl önce ABD’de bilgi teknolojileri alanında oldukça sınırlı sayıda işçi çalışmaktaydı. Bugün ise 3 milyondan fazla insan bu sektörde istihdam edilmektedir. Diğer teknolojik sektörlerde de durum bundan farklı değildir. Son yirmi yılda ABD’de teknolojik inovasyon sonucu üretim iki katına çıkmış, kişi başı gelir ise %26 oranında artmıştır (Lei: 2011:4).

Bütün bu görüşler beraber değerlendirildiğinde teknolojinin

başlangıçta oluşturduğu işsizliği kısa vadede telafi edemediği ancak uzun dönemde reel gelirlerde ve istihdamda ciddi artışlar meydana getirdiği söylemek mümkündür. Nitekim OECD tarafından yapılan bir araştırmada 1880’de mevcut olan işlerin üçte ikisinin ortadan kalkmasına rağmen istihdamın 1880’lere göre üç katına yükseldiği tespit edilmiştir (Biçerli, 2009:469-473).

2.1.4. Konjonktürel (Dönemsel) İşsizlik

Konjonktürel işsizlik talep yetersizliğinden dolayı ortaya çıkan işsizliktir. Ekonomik durgunluktan dolayı mal ve hizmetlere olan talep azalması ve buna bağlı olarak işçi talebinin azalması hatta çalışanların işten çıkarılması şeklinde seyreder. İşçi ücretlerinin düşürülmesi, kısa çalışma gibi birtakım tedbirlerle azaltılmaya çalışılsa da yıkıcı etkisi yok edilememektedir.

Bazı işsizlikler serbest piyasa ekonomilerinde kaçınılmazdır. Bu piyasalarda üretilen mallara talebin azalması ya da ürünlerin girdi masraflarının artması gibi faktörlerin değişimi, firmaların işgücü sayılarını devamlı ayarlamalarını gerektirmektedir (Lilien, 1982:777).

Toplam işsizlik içerisindeki konjonktürel işsizliğin büyüklüğü düşük nitelikli ve mavi yakalı mesleklerde çalışanların işten çıkarılması ile kendisini göstermektedir. Konjonktürel dalgalanmalarda düşük nitelik isteyen işlerde işe alımlar azalmasına karşın işten çıkarmalar artmaktadır (Candelona vd., 2009:2483).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

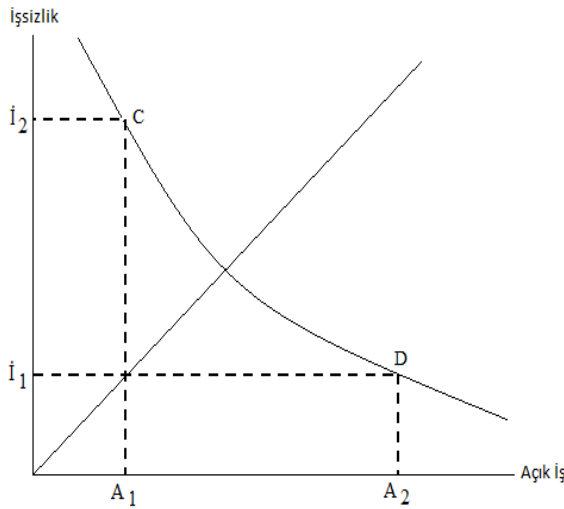
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487

<http://www.akademikbakis.org>

Konjonktürel işsizlik genellikle ekonomik daralma dönemlerinde ortaya çıktığından bu işsizlik türünün oranının ölçümü friksiyonel veya doğal işsizlik oranının ölçümünden daha kolaydır (Lilien, 1982:777). Konjonktürel işsizliğin etkisi genellikle kısa sürelidir.

Şekil 2- Açık İş-İşsizlik Bağlamında Konjonktürel İşsizlik

Kaynak: Flückiger vd., 1986:19.

Şekildeki işsizliğin yüksek açık iş sayısının ise çok düşük olduğu C noktasında ekonomik kriz sözkonusudur ve işsizlik türü konjonktürel işsizliktir. Açık iş sayısının yüksek işsizliğin ise çok düşük olduğu D noktasında ise tam tersine ekonomide hızlı büyüme vardır ((Flückiger, 1986:20). İşçiler ekonomik büyüme olduğu dönemlerde durgunluk dönemlerine göre daha kolay iş bulabilmektedirler. Bunun tersine firmalar açık pozisyonlarını durgunluk

dönemlerinde ekonomik genişleme dönemlerine göre daha kolay doldurabilmektedir (Zhang, 2008:1).

Konjonktürel işsizlik, arızı ve yapısal işsizliğe göre yıldan yıla farklı dalgalanmalar göstermektedir. Genellikle ekonominin belli bir kısmını değil hemen hemen bütün sektörleri etkilemekte ve süresi arızı işsizlikten uzun yapısal işsizlikten kısa olmaktadır (Biçerli, 2009:462).

Ancak ekonomik krizlerin bazen histeri etkisi bıraktığı gözden kaçırılmamalıdır. Normalde konjonktürel işsizlik kısa sürelidir ancak ekonominin eski haline geri dönemediği durumlarda işsizlik rakamları da eski haline dönememektedir.

2.1.5. Mevsimsel İşsizlik

İşe alım mevhumu kalıcı ve geçici olmak üzere iki türdür (Schwartz vd., 1986:268). İşte tüm yıl boyunca değil de yılın belli dönemlerinde çalışmak üzere alım yapılan iş türü geçici ya da mevsimsel iş olarak tanımlanmaktadır. Mevsimsel işsizlik de mevsimsel dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik türü olarak tanımlanmaktadır. İnşaat işçiliğinin kışın azalması, pamuk toplama işinin kışın hiç olmaması mevsimsel işsizliğe örnek olarak verilebilir. Mevsimsel olarak çalışan işçilerin bazıları boş kalan zamanlarını başka bir işle doldurabilmektedir. Örneğin yazın dondurma satan birisi kışın kayak sektöründe çalışabilmektedir. Ancak bazıları da bir işten diğerine uyum sorununu yaşamak istemeyebilirler.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

Bazıları ise uzun süreli dinlenmeyi tercih edip herhangi yeni bir iş arayışı içerisine girmeden çalışma mevsiminin gelmesini bekleyebilirler. İşte bu noktada mevsimsel işsizliğin iradi olanı ortaya çıkmaktadır (Biçerli, 2009:463). Bu sebeple mevsimsel işsizliği izleyen dönemdeki işsizlik, iradi veya gayri iradi olabilmektedir (Mourdoukoutas, 1988:315).

Mevsimsel işsizliği sadece iklim değişimlerine bağlı olarak düşünmek doğru değildir. Bu dalgalanmalar bazen mevsimden bağımsız olarak ortaya çıkabilir. 2. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası motor endüstrisinde ortaya çıkan mevsimsel değişimler oldukça ilginçtir. 1967’de üretimin %40’ını motor endüstrisi oluştururken savaş öncesi bu oran önemli oranda daha yüksektir (Smith, 1973:184).

Geçici işlerin bitmesiyle ortaya çıkan işsizlikten çok sayıda insan etkilenmekte bu tür işsizlik inşaat, şeker, turizm gibi işçi devrinin yüksek olduğu iş kollarında ve yine kadınlar, gençler gibi işçi devrinin yüksek olduğu demografik gruplarda fazlaca görülmektedir (Biçerli, 2009:445-447).

Mevsimsel etkilerden dolayı talebi düşen bir malın üretiminin azalması sonucu ortaya çıkan mevsimsel işsizlik aynı zamanda konjonktürel işsizlik olarak da değerlendirilebilmekte, bu noktada bazen bu iki işsizlik türünün kolayca ayırt edilemediği görülmektedir.

2.2. Gizli İşsizlik

Görünürde çalışan ancak elinde olan veya olmayan sebeplerle normalin altında çalışan diğer bir ifadeyle düşük verimlilikle çalışan kişilerin işsizliğidir. Eksik istihdam olarak da adlandırılır. Gizli işsizlikten bahsedebilmek için teknolojik bir değişim olmaksızın üretim kapasitesine nazaran fazla miktarda işçinin istihdam edilmesi gerekir (Zaim, 1997:170,177).

Batı Dünyasındaki işgücü piyasalarını tamamen kapsayan resmi ve özel iş bulma kurumları ve geniş bir şekilde uygulanan işsizlik sigortası uygulamaları çeşitli işsizlik türlerini açık işsizliğe dönüştürür iken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sigortasının kısıtlı oluşu insanların yapay ve informal sektörlerde çalışmasının önünü açmaktadır. Böyle ülkelerde işsizlikten daha çok üretken olmayan, yoksullukla birlikte kendini gösteren yapay istihdam biçimlerinde istihdam artacak, sonuçta “aldatıcı istihdam” dediğimiz istihdam türü genişleyecek, ancak üretim hacminde gerçek bir büyüme ortaya çıkmayacaktır. Nitekim günümüzde, bazen bir şirket, bir ülkenin GSMH’ı kadar üretim yapabilmektedir. Literatürde bu durumu ifade için çok sayıda kavram kullanılmıştır. Bunlar arasında "gizli işsizlik", "eksik istihdam", "görülebilir ve görülemez eksik istihdam", "istikrarsız istihdam", "çifte eksik istihdam", "işte işsizlik", "istihdamda işsizlik", "emek arzı fazlalığı", "iş aramayan işsizler" vb.leri sayılabilir (Ekin, 2003:2).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

TÜİK verilerine göre 1990'larda %6-7 civarında olan eksik istihdam 2008'de %3 seviyelerine düşmüştür. Bu tarihten sonra da ILO'nun bu konudaki nihai düzenlemesi doğrultusunda değişiklik yapılmış olup, Aralık 2008 ve Ocak 2009 sonuçları, 2008 ve 2009 uygulamasına ait ayları birlikte içerdiğinden, TÜİK tarafından bu dönemlerde eksik istihdama dair bilgi verilememektedir, 2009 Şubat döneminden itibaren "zamana bağlı eksik istihdam" ve "yetersiz istihdam"a ilişkin veriler yayımlanmaktadır.

Türkiye geç sanayileşen bir ülke olduğundan işsizlik açısından önem taşıyan bir başka konu özellikle tarım sektöründe görülen gizli işsizliktir. İstihdamın önemli bir kısmı "tarımsal üretimde çalışıyor" görünmekle birlikte, bunların tarımsal üretimden çekilmesi durumunda (bunun 5-6 milyon olduğu tahmin edilmektedir) üretim miktarının değişmeyeceği hesaplanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu insanlar sanayi üretimi için kentlere yığılmış olup, gizli işsizliğin çok az olduğu sanayi sektöründe çalışmaktadırlar (Eyüpoğlu, 2003:40). Tarımsal işlerin azaldığı ölü mevsimdeki işsizlerin bazıları köylerini terk ederek kente gider, bazıları ise köyde kalıp azalan işleri daha çok insan arasında paylaşırlar. Görünüşte işsiz olan bu insanların bazılarını bu işlerden çekip alsak toplam hâsılada hiçbir değişiklik olmaz. Tarımdaki bu durum gizli işsizliğin en önemli sebeplerinden birisidir (Zaim, 1997:171). Sanayileşme arttıkça

ülkemizdeki gizli işsizlik oranları da düşmektedir.

3. ANKET VE SONUÇLARI

3.1. Araştırmanın Amacı

Türkiye'de resmi makamlarca açıklanan işsizlik oranlarının ne kadarının hangi tür işsizlik olduğunu belirlemek, çeşitli demografik parametrelerle bu oranlar arasındaki ilişkiyi tespit etmek.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada sosyal bilimciler tarafından sıkça kullanılan ve nicel araştırma yöntemlerinden olan alan çalışması tekniği kullanılmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumunun işsiz saydığı kişilerin ankete katılımı sağlanmış, ülkenin farklı bölgelerinden bu tanıma uyan işsizlerle anket yapılmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 17.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (Sayı, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) kullanılmıştır. Bağımsız iki değişken, maddeler arasında ki-kare veya anova analizi yapılmıştır.

Elde edilen bulgular %95 güven aralığında %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487*

<http://www.akademikbakis.org>

3.3. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmanın evreni Türkiye’de Türkiye İstatistik Kurumunun tanımına uyan işsizlerdir.

Anketteki -iş olması halinde önümüzdeki 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda mısınız? -biten son 3 ay içerisinde herhangi bir iş aradınız veya kendi işinizi kurmak için çaba gösterdiniz mi? ve -son bir hafta içerisinde kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalıştınız mı? soruları ile kişilerin TÜİK işsiz tanımına uyup uymadığı kontrol edilmiş, tanıma uymayan kişiler çalışmadan çıkartılmıştır.

İşsiz sayısı son dönemlerde 2,5-2,8 milyon aralığında seyretmiştir. Anketler mümkün olduğunca farklı bölgelerdeki işsizlere uygulanmaya çalışılmıştır. Söz konusu çalışma için yeterli örneklem sayısından daha fazla sayıda, 701 adet anket yapılmıştır.

$$n = Nt^2pq/d^2(N-1) + t^2pq$$

n: Örneklem alınacak birey sayısı

N: Hedef kitledeki birey sayısı

p: İncelenen olayın görülüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı)

q: İncelenen olayın görülmeyiş sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı)

t: Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer

d: Olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen örneklem hatasıdır.

Anket yapılan dönemde Türkiye’de ortalama 2.700.000 işsiz olduğunu göz önüne alırsak;

$$N = 2.700.000$$

$$p = 0,5$$

$$q = 0,5$$

$$t = 2,58$$

$$d = 0,05$$

$$n = 2.700.000 \times 2,58^2 \times 0,5 \times 0,5 / 0,05^2 \times (2.700.000 - 1) + 2,58^2 \times 0,5 \times 0,5$$

$$n \cong 665$$

3.4. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde, araştırmaya katılan işsizlere ait verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487

<http://www.akademikbakis.org>

3.4.1. İşsizlik Türlerinin Dağılımına İlişkin Bulgular

Tablo 1- İşsizlerin İşsiz Kalma veya İş Bulamama Sebebi Değişkenine Göre Dağılımı

	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
İşsiz Kalma veya İş Bulamama Sebebi	Çalıştığım iş mevsimlik/geçici bir işti bitti	98	14,0
	Çalıştığım firma ürettiği mal veya hizmeti satamadı ve kârı azaldı, böylece işçi çıkardı	85	12,1
	İşyeri veya meslek değiştirmek için kendi isteğimle işten ayrıldım	157	22,4
	Mesleğim piyasada geçerliliğini yitirdi bu yüzden işsizim	36	5,1
	Mesleğim geçerli ama açık pozisyon olmadığından işsizim	164	23,4
	Herhangi bir mesleğim yok öncelikle meslek edinmem lazım	81	11,6
	Mesleğimde yaşadığım şehirde iş yok ama başka şehirde iş bulabilirim	48	6,8
	İşsizliğimin sebebi mesleğimdeki teknolojik gelişmeleri yakalayamamak	26	3,7
	Ancak mevsimlik/geçici bir iş bulursam işe başlayacağım	6	0,9
	Toplam	701	100,0

İşsizler işsiz kalma veya iş bulamama sebebi değişkenine göre 98'i (%14,0) çalıştığım iş mevsimlik/geçici bir işti bitti, 85'i (%12,1) çalıştığım firma ürettiği mal veya hizmeti satamadı ve kârı azaldı, böylece işçi çıkardı, 157'si (%22,4) işyeri veya meslek değiştirmek için kendi isteğimle işten ayrıldım, 36'sı (%5,1) mesleğim piyasada geçerliliğini yitirdi bu yüzden işsizim, 164'ü (%23,4) mesleğim geçerli ama açık pozisyon olmadığından işsizim, 81'i (%11,6) herhangi bir

mesleğim yok öncelikle meslek edinmem lazım, 48'i (%6,8) mesleğimde yaşadığım şehirde iş yok ama başka şehirde iş bulabilirim, 26'sı (%3,7) işsizliğimin sebebi mesleğimdeki teknolojik gelişmeleri yakalayamamak, 6'sı (%0,9) ancak mevsimlik/geçici bir iş bulursam işe başlayacağım olarak dağılmaktadır.

Çalışmada uygulanan ankette işaretlenen işsiz kalma veya iş bulamama sebeplerinin her biri bir işsizlik türünü temsil etmektedir. Bu temsil şu şekildedir.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487

<http://www.akademikbakis.org>

Tablo 2- İşsizlerin İşsiz Kalma veya İş Bulamama Sebebinin İşsizlik Türü Karşılığı

İşsiz Kalma veya İş Bulamama Sebebi	İşsizlik Türü
Çalıştığım iş mevsimlik/geçici bir işti bitti	Mevsimsel İşsizlik
Çalıştığım firma ürettiği mal veya hizmeti satamadı ve kârı azaldı, böylece işçi çıkardı	Konjonktürel İşsizlik
İşyeri veya meslek değiştirmek için kendi isteğimle işten ayrıldım	Arızı İşsizlik
Mesleğim piyasada geçerliliğini yitirdi bu yüzden işsizim	Yapısal İşsizlik
Mesleğim geçerli ama açık pozisyon olmadığından işsizim	Yapısal İşsizlik
Herhangi bir mesleğim yok öncelikle meslek edinmem lazım	Yapısal İşsizlik
Mesleğimde yaşadığım şehirde iş yok ama başka şehirde iş bulabilirim	Coğrafi Yapısal İşsizlik
İşsizliğimin sebebi mesleğimdeki teknolojik gelişmeleri yakalayamamak	Teknolojik İşsizlik
Ancak mevsimlik/geçici bir iş bulursam işe başlayacağım	Mevsimsel İşsizlik

Bu bağlamda işsizlik türleri değişkeni şu şekilde olmaktadır:

Tablo 3- İşsizlerin İşsizlik Türlerine Göre Dağılımı

	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
İşsizlik Türü	Mevsimsel	104	14,8
	Konjonktürel	85	12,1
	Arızı	157	22,4
	Yapısal	281	40,1
	Coğrafi Yapısal	48	6,8
	Teknolojik	26	3,7
	Toplam	701	100,0

İşsizlerin işsizlik türü değişkenine göre 104'ü (%14,8) mevsimsel, 85'i (%12,1) konjonktürel, 157'si (%22,4) arızı, 281'i (%40,1) yapısal, 48'i (%6,8) coğrafi yapısal, 26'sı (%3,7) teknolojik işsizlik olarak dağılmaktadır.

3.4.2. Araştırmanın Kapsamındaki İşsizlerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Tablo 4- İşsizlerin Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	327	46,6
	Kadın	374	53,4
	Toplam	701	100,0

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487

<http://www.akademikbakis.org>

İşsizler cinsiyet değişkenine göre 327'si dağılmaktadır.
(%46,6) erkek, 374'ü (%53,4) kadın olarak

Tablo 5- İşsizlerin Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Yaş	15-19 Yaş	56	8,0
	20-24 Yaş	209	29,8
	25-34 Yaş	253	36,1
	35 Yaş Ve üstü	183	26,1
	Toplam	701	100,0

İşsizler yaş değişkenine göre 56'sı (%8,0) (%36,1) 25-34 yaş, 183'ü (%26,1) 35 yaş ve üstü olarak dağılmaktadır.

Tablo 6- İşsizlerin Medeni Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Medeni Durumu	Evli	297	42,4
	Bekâr	372	53,1
	Dul	32	4,6
	Toplam	701	100,0

İşsizler medeni durumu değişkenine göre 297'si (%42,4) evli, 372'si (%53,1) bekâr, 32'si (%4,6) dul olarak dağılmaktadır.

Tablo 7- İşsizlerin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı

	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Eğitim Düzeyi	Okuma-Yazma Bilmeyen	13	1,9
	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okula Gitmeyen	16	2,3
	İlkokul	167	23,8
	İlköğretim-Ortaokul veya Dengi Meslek Okulu	77	11,0
	Genel Lise	195	27,8
	Lise Dengi Meslek Okulu	65	9,3
	Yüksek Öğretim	168	24,0
	Toplam	701	100,0

İşsizler eğitim düzeyi değişkenine göre 13'ü (%1,9) okuma-yazma bilmeyen, 16'si (%2,3) okuma yazma bilen fakat bir okula gitmeyen, 167'si (%23,8) ilkokul, 77'si (%11,0) ilköğretim-ortaokul veya dengi meslek okulu, 195'i (%27,8) genel lise, 65'i (%9,3) lise dengi meslek okulu, 168'i (%24,0) yükseköğretim olarak dağılmaktadır.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487

<http://www.akademikbakis.org>

3.4.3. İşsizlik Türü İle Demografik Parametreler Arasındaki İlişkilerin Bulguları Tablo 8- Cinsiyet İle İşsizlik Türü Arasındaki İlişki

Cinsiyet		İşsizlik Türü						Toplam
		Mevsimsel	Konjonktürel	Arızı	Yapısal	Coğrafi Yapısal	Teknolojik	
Erkek	Sayı	70	42	68	119	13	15	327
	Yüzde	%67,3	%49,4	%43,3	%42,3	%27,1	%57,7	%46,6
Kadın	Sayı	34	43	89	162	35	11	374
	Yüzde	%32,7	%50,6	%56,7	%57,7	%72,9	%42,3	%53,4
Toplam	Sayı	104	85	157	281	48	26	701
	Yüzde	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

Cinsiyet ile işsizlik türü arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($X^2=29,543$; $p=0,000<0,05$). İşsizlik türü mevsimsel olan işsizlerin 70'inin (%67,3) erkek, 34'ünün (%32,7) kadın; işsizlik türü konjonktürel olan işsizlerin 42'sinin (%49,4) erkek, 43'ünün (%50,6) kadın; işsizlik türü arızı olan işsizlerin 68'inin (%43,3) erkek, 89'unun (%56,7) kadın;

işsizlik türü yapısal olan işsizlerin 119'unun (%42,3) erkek, 162'sinin (%57,7) kadın; işsizlik türü coğrafi yapısal olan işsizlerin 13'ünün (%27,1) erkek, 35'inin (%72,9) kadın; işsizlik türü teknolojik olan işsizlerin 15'inin (%57,7) erkek, 11'inin (%42,3) kadın olduğu görülmektedir.

Tablo 9- Yaş İle İşsizlik Türü Arasındaki İlişki

Yaş		İşsizlik Türü						Toplam
		Mevsimsel	Konjonktürel	Arızı	Yapısal	Coğrafi Yapısal	Teknolojik	
15-19 Yaş	Sayı	11	5	10	27	0	3	56
	Yüzde	%10,6	%5,9	%6,4	%9,6	%0,0	%11,5	%8,0
20-24 Yaş	Sayı	15	16	52	96	22	8	209
	Yüzde	%14,4	%18,8	%33,1	%34,2	%45,8	%30,8	%29,8
25-34 Yaş	Sayı	31	29	67	97	20	9	253
	Yüzde	%29,8	%34,1	%42,7	%34,5	%41,7	%34,6	%36,1
35 Yaş ve üstü	Sayı	47	35	28	61	6	6	183
	Yüzde	%45,2	%41,2	%17,8	%21,7	%12,5	%23,1	%26,1
Toplam	Sayı	104	85	157	281	48	26	701
	Yüzde	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

Yaş ile işsizlik türü arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($X^2=60,568$; $p=0,000<0,05$). İşsizlik türü mevsimsel olan işsizlerin

11'inin (%10,6) 15-19 yaş, 15'inin (%14,4) 20-24 yaş, 31'inin (%29,8) 25-34 yaş, 47'sinin (%45,2) 35 yaş ve üstü; işsizlik türü konjonktürel olan işsizlerin

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487

<http://www.akademikbakis.org>

5'inin (%5,9) 15-19 yaş, 16'sının (%18,8) 20-24 yaş, 29'unun (%34,1) 25-34 yaş, 35'inin (%41,2) 35 yaş ve üstü; işsizlik türü arızı olan işsizlerin 10'unun (%6,4) 15-19 yaş, 52'sinin (%33,1) 20-24 yaş, 67'sinin (%42,7) 25-34 yaş, 28'inin (%17,8) 35 yaş ve üstü; işsizlik türü yapısal olan işsizlerin 27'sinin (%9,6) 15-19 yaş, 96'sinin (%34,2) 20-24 yaş, 97'sinin (%34,5) 25-34 yaş, 61'inin

(%21,7) 35 yaş ve üstü; işsizlik türü coğrafi yapısal olan işsizlerin 22'sinin (%45,8) 20-24 yaş, 20'sinin (%41,7) 25-34 yaş, 6'sının (%12,5) 35 yaş ve üstü; işsizlik türü teknolojik olan işsizlerin 3'ünün (%11,5) 15-19 yaş, 8'inin (%30,8) 20-24 yaş, 9'unun (%34,6) 25-34 yaş, 6'sının (%23,1) 35 ve üstü yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 10- Medeni Durumu İle İşsizlik Türü Arasındaki İlişki

Medeni Durumu		İşsizlik Türü						Toplam
		Mevsimsel	Konjonktürel	Arızı	Yapısal	Coğrafi Yapısal	Teknolojik	
Evli	Sayı	59	53	55	99	19	12	297
	Yüzde	%56,7	%62,4	%35,0	%35,2	%39,6	%46,2	%42,4
Bekâr	Sayı	36	26	98	173	28	11	372
	Yüzde	%34,6	%30,6	%62,4	%61,6	%58,3	%42,3	%53,1
Dul	Sayı	9	6	4	9	1	3	32
	Yüzde	%8,7	%7,1	%2,5	%3,2	%2,1	%11,5	%4,6
Toplam	Sayı	104	85	157	281	48	26	701
	Yüzde	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

Medeni durumu ile işsizlik türü arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($X^2=51,548$; $p=0,000<0,05$). İşsizlik türü mevsimsel olan işsizlerin 59'unun (%56,7) evli, 36'sının (%34,6) bekâr, 9'unun (%8,7) dul; işsizlik türü konjonktürel olan işsizlerin 53'ünün (%62,4) evli, 26'sının (%30,6) bekâr, 6'sının (%7,1) dul; işsizlik türü arızı olan işsizlerin 55'inin (%35,0) evli, 98'inin (%62,4) bekâr, 4'ünün (%2,5) dul; işsizlik türü yapısal olan işsizlerin 99'unun (%35,2) evli, 173'ünün (%61,6) bekâr, 9'unun (%3,2) dul; işsizlik türü coğrafi yapısal olan işsizlerin 19'unun (%39,6) evli, 28'inin (%58,3) bekâr, 1'inin (%2,1) dul; işsizlik türü teknolojik olan işsizlerin

12'sinin (%46,2) evli, 11'inin (%42,3) bekâr, 3'ünün (%11,5) dul olduğu görülmektedir.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487

<http://www.akademikbakis.org>

Tablo 11- Eğitim Düzeyi İle İşsizlik Türü Arasındaki İlişki

Eğitim Düzeyi		İşsizlik Türü						Toplam
		Mevsimsel	Konjonktürel	Arızı	Yapısal	Coğrafi Yapısal	Teknolojik	
Okuma-yazma Bilmeyen	Sayı	4	2	2	5	0	0	13
	Yüzde	%3,8	%2,4	%1,3	%1,8	%0,0	%0,0	%1,9
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okula Gitmeyen	Sayı	1	3	4	6	1	1	16
	Yüzde	%1,0	%3,5	%2,5	%2,1	%2,1	%3,8	%2,3
İlkokul	Sayı	49	22	30	54	4	8	167
	Yüzde	%47,1	%25,9	%19,1	%19,2	%8,3	%30,8	%23,8
İlköğretim-ortaokul veya Dengi Meslek Okulu	Sayı	14	12	20	24	5	2	77
	Yüzde	%13,5	%14,1	%12,7	%8,5	%10,4	%7,7	%11,0
Genel Lise	Sayı	20	23	53	83	11	5	195
	Yüzde	%19,2	%27,1	%33,8	%29,5	%22,9	%19,2	%27,8
Lise Dengi Meslek Okulu	Sayı	5	9	17	26	4	4	65
	Yüzde	%4,8	%10,6	%10,8	%9,3	%8,3	%15,4	%9,3
Yüksek Öğretim	Sayı	11	14	31	83	23	6	168
	Yüzde	%10,6	%16,5	%19,7	%29,5	%47,9	%23,1	%24,0
Toplam	Sayı	104	85	157	281	48	26	701
	Yüzde	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

Eğitim düzeyi ile işsizlik türü arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($X^2=78,625$; $p=0,000<0,05$). İşsizlik türü mevsimsel olan işsizlerin 4'ünün (%3,8) okuma-yazma bilmeyen, 1'inin (%1,0) okuma yazma bilen fakat bir okula gitmeyen, 49'unun (%47,1) ilkokul, 14'ünün (%13,5) ilköğretim-ortaokul veya dengi meslek okulu, 20'sinin (%19,2) genel lise, 5'inin (%4,8) lise dengi meslek okulu, 11'inin (%10,6) yüksek öğretim; işsizlik türü konjonktürel olan işsizlerin 2'sinin (%2,4) okuma-yazma bilmeyen, 3'ünün (%3,5) okuma yazma bilen fakat bir okula gitmeyen, 22'sinin (%25,9) ilkokul, 12'sinin (%14,1) ilköğretim-ortaokul veya

dengi meslek okulu, 23'ünün (%27,1) genel lise, 9'unun (%10,6) lise dengi meslek okulu, 14'ünün (%16,5) yüksek öğretim; işsizlik türü arızı olan işsizlerin 2'sinin (%1,3) okuma-yazma bilmeyen, 4'ünün (%2,5) okuma yazma bilen fakat bir okula gitmeyen, 30'unun (%19,1) ilkokul, 20'sinin (%12,7) ilköğretim-ortaokul veya dengi meslek okulu, 53'ünün (%33,8) genel lise, 17'sinin (%10,8) lise dengi meslek okulu, 31'inin (%19,7) yüksek öğretim; işsizlik türü yapısal olan işsizlerin 5'inin (%1,8) okuma-yazma bilmeyen, 6'sının (%2,1) okuma yazma bilen fakat bir okula gitmeyen, 54'ünün (%19,2) ilkokul, 24'ünün (%8,5) ilköğretim-ortaokul veya

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

dengi meslek okulu, 83'ünün (%29,5) genel lise, 26'sının (%9,3) lise dengi meslek okulu, 83'ünün (%29,5) yüksek öğretim; işsizlik türü coğrafi yapısal olan işsizlerin 1'inin (%2,1) okuma yazma bilen fakat bir okula gitmeyen, 4'ünün (%8,3) ilkokul, 5'inin (%10,4) ilköğretim-ortaokul veya dengi meslek okulu, 11'inin (%22,9) genel lise, 4'ünün (%8,3) lise dengi meslek okulu, 23'ünün (%47,9) yüksek öğretim; işsizlik türü teknolojik olan işsizlerin 1'inin (%3,8) okuma yazma bilen fakat bir okula gitmeyen, 8'inin (%30,8) ilkokul, 2'sinin (%7,7) ilköğretim-ortaokul veya dengi meslek okulu, 5'inin (%19,2) genel lise, 4'ünün (%15,4) lise dengi meslek okulu, 6'sının (%23,1) yüksek öğretim eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İşsizlik türlerinin tespiti için kişilerin hem işsiz kalma hem de iş bulamama sebeplerine yönelik literatürden de destek alınarak bir anket geliştirilmiştir. Bu anket

aracılığı ile Türkiye'deki işsizliğin ne kadarının mevsimsel, konjonktürel, arızı, yapısal, coğrafi yapısal ve teknolojik işsizlik olduğunun tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

Elde ettiğimiz bulgulardan anket yaptığımız dönemde (2013 yılı Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları) ülkemizdeki işsizliğin %14,8'inin mevsimsel, %12,1'inin konjonktürel, %22,4'ünün arızı, %40,1'inin yapısal, %6,8'inin coğrafi yapısal, %3,7'sinin teknolojik işsizlik olduğu görülmektedir.

Anket 2013 yılı Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında yani mevsimsel işsizliğin en düşük düzeyde olduğu bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu aylarda işsizlik oranları sırasıyla Haziran'da 8,8, Temmuz'da 9,3, Ağustos'ta 9,8 ve Eylül'de 9,9'olarak gerçekleşmiştir. Anket yapılan bu dört ayın ortalama işsizlik oranı 9,5 civarındadır. Bu oran üzerinden dağılım yapıldığında elde ettiğimiz tablo şu şekildedir.

Tablo 12- İşsizlik Türlerinin Dağılımı

İşsizlik Türü	Yüzdesi	İşsizlik Oranındaki Payı
Mevsimsel	%14,8	%1,4
Konjonktürel	%12,1	%1,1
Arızı	%22,4	%2,1
Yapısal	%40,1	%3,9
Coğrafi Yapısal	%6,8	%0,6
Teknolojik	%3,7	%0,4
Toplam	%100	%9,5

Bu dağılıma göre %9,5 olan işsizlik oranının %1,4'ünün mevsimsel, %1,1'inin konjonktürel, %2,1'inin arızı, %3,9'unun yapısal, %0,6'sının coğrafi yapısal ve

%0,4'ünün ise teknolojik işsizlik olduğunu söylemek mümkündür. Yapısal problemler başlığı altında yapısal işsizlikle birlikte coğrafi yapısal ve teknolojik işsizliği de

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

alır isek, işsizlik probleminin hemen hemen yarısının yapısal problemlerden kaynaklandığı görülmektedir. Arızı işsizlik de mevcut literatürde öngörüldüğü gibi %2 civarında çıkmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi TÜİK'in işsizlik türleri arasındaki bu ayrımı tespit eden bir çalışması yoktur. Ancak TÜİK'in sadece mevsimsel ve arızı işsizlikle ilgili verileri mevcuttur. Bu verilerle bizim bulgularımızı kıyaslarsak;

Bu çalışmada arızı işsizliğin toplam işsizlik içerisindeki payı %22,4 olarak bulunmuştur. TÜİK'in verilerine göre bir yükselme seyri gösteren ve 2013 verilerine göre arızı işsizliğin toplam işsizlik içerisindeki payı %20'dir. Bu da bizim bulgumuzu desteklemektedir. Mevsimsel işsizliğe ilişkin bulgumuz %14,8 iken TÜİK'in 2013 verisi %29'dur. Arızı işsizlik verilerimiz TÜİK'in verileri ile paralellik gösterir iken mevsimsel işsizlik oranlarının paralellik göstermemesinin sebebi büyük ihtimale anketimizi mevsimsel işsizliğin en düşük olduğu aylarda gerçekleştirmiş olduğumuzdandır. Türkiye'de mevsimsel işsizlik oranı yıllık işsizlik oranının yaklaşık %2-3'üne tekabül etmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bizim en düşük dönemde bulduğumuz %1,4 mevsimsel işsizlik oranı, yıl boyunca ölçüldüğünde TÜİK'in verilerine tekabül edecektir. Böyle değerlendirildiğinde buradaki bulguda da bir paralellik olduğu söylenebilir.

- ✓ İşsizlik türü ile cinsiyet parametresi arasında yapılan analizde; Arızı ve yapısal işsizlikte kadınların oranı erkeklere göre yüksek, teknolojik işsizlikte ise erkeklerin oranı kadınlara göre yüksek olmakla birlikte bu işsizlik türlerinde çok ciddi bir fark tespit edilememiştir. Ancak mevsimsel işsizlikte erkeklerin oranı kadınlara göre, coğrafi yapısal işsizlikte ise kadınların oranı erkeklere göre önemli bir oranda yüksek bulunmuştur. Bu da erkeklerin mevsimsel etkilerden daha fazla etkilendiğini, kadınların yaşadıkları yerde iş bulma konusunda erkeklerden daha fazla zorlandıklarını göstermektedir.
- ✓ İşsizlik türü ile yaş parametresi arasında yapılan analizde; Mevsimsel işsizliğin ve konjonktürel işsizliğin en çok 35 yaş ve üstü kişileri etkilediği görülmektedir. Bu da orta yaşlı geçmiş kişilerin önemli bir oranda mevsimsel işlerde çalışıp işsiz kaldığını ve ekonomik krizlerden en fazla bu grubun etkilendiğini göstermektedir. Arızı işsizlikte 20-34 yaş arası %76'lık bir kısmı oluşturmaktadır. Yani kendi isteğiyle işyeri ve meslek değiştirmek isteyenlerin büyük bir kısmının genç nüfustan olduğu görülmüştür. Oransal olarak birbirine yakın olan yapısal, coğrafi yapısal ve teknolojik işsizlik de 20-34 yaş grubu arasında toplanmıştır. 20-34 yaş arası genç işsizlerin %75'e yakın ciddi bir kısmı yapısal problemlerden dolayı işsizdir.
- ✓ İşsizlik türü ile medeni durum parametresi arasında yapılan analizde; Mevsimsel işsizliğin ve konjonktürel işsizliğin en çok evli olan kişileri etkilediği, arızı, yapısal ve coğrafi yapısal işsizlikten en çok bekârların

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: J60 *** ID:547 K:487*

<http://www.akademikbakis.org>

etkilendikleri görülmektedir. Aslında durum yaş parametresi ile birlikte düşünülüp değerlendirildiğinde genellikle yaşı küçük olanlar bekârlar grubunu oluşturduklarından dolayı en fazla bu kişilerin kendi isteğiyle işyeri ve meslek değiştirdiği söylenebilir. Aynı değerlendirme çerçevesinde bu kişilerin en çok yapısal problemlerden etkilendikleri sonucuna varılabilir.

İşsizlik türü ile eğitim düzeyi parametresi arasında yapılan analizde; Mevsimsel işsizliğin en fazla ilkökul mezunlarını etkilediği, konjonktürel işsizliğin ise en fazla ilkökul ve genel lise mezunlarını etkilediği görülmektedir. Bu sonuçlara göre eğitim seviyesi düşük olan kişiler büyük bir oranda mevsimlik/geçici işlerde çalışmaktadır denilebilir. İşyerinden ve mesleğinden memnun olmayıp da işten ayrılmış kişiler yani arızı işsizler ise en fazla genel lise mezunları arasında görülmektedir. Teknolojik işsizlik ilkökul mezunlarından sonra en çok yüksek öğretim mezunlarını etkilemektedir. Bu gerçekten de ilginç bir sonuç olup, ülkemizdeki yüksek öğretimdeki teknolojiye dayalı eğitimin ne kadar yetersiz olduğunu göstermektedir. Genel lise mezunları ile yüksek öğretim mezunları yapısal ve coğrafi yapısal işsizlikten en fazla etkilenen gruplar olmuşlardır. Lise dengi meslek lisesi mezunları yapısal problemle karşılaşmaz iken yüksek öğretim mezunlarının yapısal problemlerle karşılaşması dikkate değer diğer bir husustur. Bu araştırmanın

sonuçlarına göre üniversiteler hem teknolojik eğitime önem vermeli hem de piyasanın ihtiyaç duyduğu alanlarda eleman yetiştirmelidir. Bu politikaya gereken önem verilmelidir.

KAYNAKLAR

- Alonso-Villar, O., Del Rio C. (2008).** Geographical Concentration of Unemployment: A Male-Female Comparison in Spain, *Regional Studies*, 42(3), 401-412.
- Biçerli, K. (2009).** Çalışma Ekonomisi, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Bozdağhoğlu, E. Y. U. (2008).** Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri Ve İşsizlikle Mücadele Politikaları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 45-65.
- Candelon, B., Dupuy, A., Gil-Alana, L. A. (2009).** The Nature of Occupational Unemployment Rates in the United States: Hysteresis or Structural?, *L. Applied Economics*, 41(19), 2483-2493.
- Caporale, T., Doroodian, K. (1996).** Cyclical Unemployment: Sectoral Shifts or Aggregate Disturbances? A vector Autoregression Approach, *Applied Economics Letters*, 3(2), 127-130.
- ÇSGB (2001).** Yeniden Yapılanma ve Yeni Atılımlar, 1.Baskı, Semih Yayıncılık, Ankara.
- Diamond, P. A. (1981).** Mobility Costs, Frictional Unemployment, and

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

- Efficiency, Journal of Political Economy, 89(4), 798-812.
- Dinler, Z. (2003).** İktisada Giriş, 9. baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Ekin, N. (2003).** Türkiye’de İşsizlik: İş Aramayan İşsizler – Kırsal Yoksullar – Kentsel Kayıtdışı Yapay İstihdamdakiler – Açık İşsizler, Kamu-İş Dergisi, 7, 2-21.
- Ergür, E. D. (2010).** Postmodern Toplum ve İşsizlik, İş’te Çalışanlar Dergisi, 2, 21.
- Eyüboğlu, D. (2003).** 2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları, Milli Prodüktivite Yayınları No: 674, Mert Matbaası, Ankara.
- Flückiger, Y., Schönenberger, A., Zarinnejadan, M. (1986).** Measuring Different Types of Unemployment in Switzerland, Swiss Society of Economics and Statistics, 122(1), 17-35.
- Gallaway, L. (1963).** Labor Mobility, Resource Allocation, and Structural Unemployment, E. American Economic Review, 53(4), 694-716.
- Gilpatrick, E. (1966).** On The Classification of Unemployment: A View of The Structural-Inadequate Demand Debate, Industrial & Labor Relations Review, 19(2), 201-212.
- Gronau, R. (1971).** Information ve Frictional Unemployment, American Economic Review, 61(3), 290-301.
- Güney, A. (2009).** İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri, Kamu-İş Dergisi, 10, 135-159.
- Hart, P. E. (1990).** Types of Structural unemployment in The United Kingdom, International Labour Review, 129(2), 213-228.
- Kocacık, F.. (2000).** Çalışma Sosyolojisi, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas.
- Lei, C. (2011).** Technology Can Help Drive Job Growth, Research Reports: American Institute for Economic Research, 78(12), 4-4.
- Lilien, D. M. (1982).** Sectoral Shifts and Cyclical Unemployment, The Journal of Political Economy, 90(4), 777-793.
- Mattila, J. P. (1974).** Job Quitting and Frictional Unemployment, The American Economic Review, 64(1), 235-239.
- Mouhammed, A. H. (2011).** Veblen’s Theory of Unemployment and Public Policies, International Research Journal of Finance & Economics, 70, 217-226.
- Mourdoukoutas, P. (1988).** Seasonal Employment, Seasonal Unemployment and Unemployment Compensation: The Case of the Tourist Industry of the Greek

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: J60 * ID:547 K:487**

<http://www.akademikbakis.org>

- Island, American Journal of Economics and Sociology, 47(3), 1988, 315-329.
- Neisser, N. P. (1942).** Permanent Technological Unemployment, American Economic Review, 32(1), 50-71.
- Reder, M. W. (1969).** The Theory of Frictional Unemployment, Economica, 36(141), 1-28.
- Schwartz, A. R., Cohen, M. Grimes, D. R. (1986).** Structural/Frictional vs. Deficient Demand Unemployment: Comment, The American Economic Review, 76(1), 268-272.
- Sherraden, M. W. (1985).** Chronic Unemployment: A Social Work Perspective, Social Work, 30(5), 403-408.
- Simon, C. J. (1988).** Frictional Unemployment and The Role of Industrial Diversity, Quarterly Journal of Economics, 103(4), 715-728.
- Smith, P. (1973).** Seasonal Fluctuations In The Motor Vehicle Industry: A Comment, Journal of Industrial Economics, 21(2), 184-186.
- Standing, G. (1983).** The Notion of Structural Unemployment, International Labour Review, 122(2), 137-150.
- Talas, C. (1997).** Toplumsal Ekonomi Çalışma Ekonomisi, 7. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Tokol, A. (2000).** Sosyal Politika, 2. Baskı, Vipaş Yayınları, Bursa.
- Uluatam, Ö. (1998).** Makro İktisat, 9. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.
- Weinberg, J. A. (2011).** How Many Kinds of Unemployment?, Region Focus, 14(4), 44-44.
- Weizenbaum, J. (1986).** Technology and Structural Unemployment: Reemploying Displaced Adults, Washington, US Government Printing.
- Yazıcı, N. (2013).** İşgücü Piyasası Analizi 2013, İstihdamda 3İ, 4-5.
- Zagler, M. (2009).** Economic Growth, Structural Change, and Search Unemployment, Journal of Economics, 96(1), 63-78.
- Zaim, S. (1997).** Çalışma Ekonomisi, 10. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Zhang, M. (2008).** Cyclical Behavior of Unemployment and Job Vacancies. A Comparison between Canada and the United States, B.E. Journal of Macroeconomics: Topics in Macroeconomics, 8(1), 1-35.
- Not: Bu çalışma yazarın 2014 yılındaki doktora tezinden türetilmiştir.**

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

*JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142*

<http://www.akademikbakis.org>

KONUŞMA HÜRRİYETİNİN YANINDA SESSİZ KALMA SEÇENEĞİ: ÜNİVERSİTE AKADEMİK PERSONELİNİN ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE WHISTLEBLOWING (İFŞA ETME) HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Ömer Okan FETTAHLIOĞLU¹, Sevda DEMİR²

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bahçe Meslek Yüksek Okulu

Özet: Örgütsel sessizlik ve whistleblowing (ifşa etme) arasındaki ilişki düzeyi daha önce bir arada incelenmemiş bir konudur. Bu çalışmanın amacı örgütsel sessizlik ile whistleblowing arasında ilişkinin var olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Bu nedenle üniversitede çalışan akademik personel üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasının ilk kısmında, örgütsel sessizlik konuları ve örgütsel sessizlik nedenlerine ilişkin sorular, ikinci kısımda, whistleblowing davranışına yönelik sorular; son kısmında ise demografik özelliklere yönelik sorulara yer verilmiştir. Çalışma kapsamında 192 akademik personele anket uygulanmış ve sonuçlar istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Örgütsel sessizlik konuları ile whistleblowing arasında düşük şiddette ve pozitif ilişki bulunmuştur. Örgütsel sessizlik nedenleri ile whistleblowing arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sessizlik, Örgütsel Sessizlik, Whistleblowing, Akademik Personel

THE OPTION OF REMAIN SILENT NEXT TO THE FREEDOM OF SPEECH: UNIVERSITY ACADEMIC STAFF ORGANIZATIONAL SILENCE AND WHISTLEBLOWING (DISCLOSE) ABOUT FEEDBACK

Abstract: The level of relationship between organizational silence and whistle-blowing (disclose) is an issue that has not been investigated in a combination before. The purpose of this study is emphasizing whether there is a relationship between organizational silence and whistleblowing. For this reason carried out research on the academic staff at the University. In the first part of the survey, organizational silence topics and questions about the causes of organizational silence, the second part, the questions about whistleblowing behavior; the last part includes questions for the demographic characteristics. In the scope of research, a survey conducted with 192 academic staff and the results were statistically analyzed. As a result of the research, low intensity and a positive relationship has been found between Organizational silence issues and whistleblowing. It is not the result of a meaningful relationship has been reached between causes of Organizational silence and whistleblowing.

Key Words: Silence, Organizational Silence, Whistleblowing, Academic Staff

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

1. GİRİŞ

İşletme içerisinde ortaya çıkan sorunların tespiti ve çözümü için, çalışanların çözüm sürecine katılmaları önemli bir konudur. Çözüm sürecine katılmayı engelleyen en önemli unsurların başında da örgütsel sessizlik durumunun varlığı gelmektedir. Çalışanların şahit oldukları sorunlar karşısında sessiz kalmalarının nedenlerine ilişkin çok sayıda araştırma yapılmış ve bu nedenler örgüt yapısı, yönetim şekli, çalışanların kişisel özellikleri gibi birçok farklı unsurlara bağlanmıştır. Örgütsel sessizliğin var olduğu durumlarda, iletişim sorunları, verimsizlik, çatışma, stres, mobbing, örgütsel-bireysel performans düşüklüğü, kriz, sosyal tepkiler, sinizm, tükenmişlik, iş gücü devir oranında yükselmeler, tatminsizlik vs. sorunların ortaya çıktığı görülmüştür.

Çalışanların örgüt içinde sessiz kaldıkları konularda artışların olması ve bu durumdan dolayı rahatsızlık hissiyatlarının artması sonucunda, söz konusu sorunsallarla etik değerler ölçüsünde mücadele edebilmek için whistleblowing (ifşa etme) hareket tarzına yönelebilecekleri göz ardı edilmemelidir.

Literatür incelemesinde, örgütsel sessizlik ile ilgili yapılmış çalışmalarda, daha çok örgütsel sessizliğe neden olan konular ve örgütsel sessizlik nedenleri ile demografik özellikler arasında ilişki olup olmadığı üzerine yoğunlaşıldığı söylenebilir. Örgütsel sessizlik ile whistleblowing arasındaki ilişki olabileceği söz konusu iken, bu ilişkiyi ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışmamızın bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Çalışmamızda öncelikle örgütsel sessizlik ve whistleblowing konusunda kavramsal bilgilere yer verilmiş ve bu konularda yapılmış olan çalışmalara değinilecek, devamında ise yapılan alan uygulamasının bulguları sunulacaktır.

1. ÖRGÜTSEL SESSİZLİK KAVRAMI

Yönetim yazınında iş gören sessizliği, ilk kez bu terimi tanımlamaya çalışan Hirschman'a dayandırılabilir. Hirschman (1970) sessizliği, pasif ancak bağlılık ile eş anlamda yapıcı bir tepki olarak açıklamış ve daha sonra da yönetim bilimciler sessizlik ve bağlılığı ilişkilendirmeye devam etmişlerdir (Pinder ve Harlos, 2001: 332).

Örgütsel sessizlik kavramı, literatüre yeni girmiş bir kavram olmasına rağmen günümüze kadar birçok araştırmaya konu olmuştur. Yapılmış iki temel çalışma bu kavramın ortaya çıkmasında öncü rol oynamıştır. Bu çalışmalardan ilki, Morrison ve Milliken tarafından 2000 yılında yapılmış olup, örgütlerde sistematik biçimde gelişen sessizlik sürecini ve bu sürecin sürekliliğini ve güçlenmesini sağlayan örgütsel koşulları açıklamaktadır. Örgütsel sessizlik konusundaki bir diğer öncü çalışma ise Pinder ve Harlos tarafından 2001 yılında yapılmıştır. Söz konusu araştırmacılar özellikle algılanan adaletsizlik konusunun açıkça konuşup konuşmama dair işgörenlerin kararları üzerindeki etkisini incelemiştir. Pinder ve Harlos işgören sessizliği kavramını geliştirmiş ve bu sessizliği ortaya çıkaran ve güçlendiren örgütsel koşulları açıklayan bir model önermişlerdir. Çalışmada, işgören sessizliği “değişimi etkileyebilme ya da düzeltebilme yeteneğinde olan insanların, örgütsel durumlara ilişkin konularda, davranışsal, bilişsel ya da duygusal değerlendirmelerini ve

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

düşüncelerini esirgemesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Çakıcı, 2008: 118).

Henriksen ve Dayton, örgütsel sessizliği, bir organizasyonda oluşan ciddi problemlere karşı gösterilen küçük tepkiler olarak ifade etmişlerdir (Henriksen ve Dayton, 2006: 1539).

Sessizliği kolektif bir fenomen olarak ele alan Morrison ve Milliken, iş görenlerin örgütsel sorunlar hakkında görüş ve kaygılarını esirgeme tercihine örgütsel sessizlik adını vermişlerdir(Morrison ve Milliken, 2000: 707).

Sessizleşmenin, iş görenlerin örgütlerine olan bağlılığının bir ifadesi olduğuna dikkat çeken araştırmalar bulunmakla birlikte (Bryant ve Cox, 2004:588; Eroğlu ve Diğerleri, 2011: 99) günümüzde bunun bir tepki ve geri çekilme (Bildik, 2009: 34) olduğunu gösteren araştırmalar mevcuttur.

Dyne vd. örgütsel sessizliği, iş ile ilgili fikir, bilgi ve görüşlerin bildirilmesinden bilinçli olarak kaçınma, şeklinde tanımlamıştır(Dyne vd., 2003: 1361).

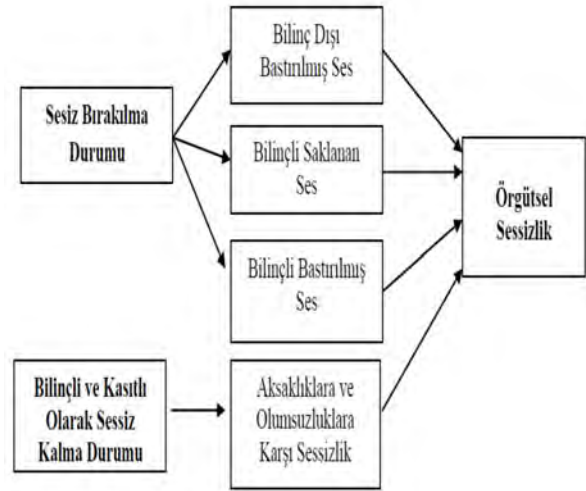
Bu tanımlamalardan hareketle, örgütlerde sessizlik, iş görenlerin iyileşme ve gelişme adına işi veya işyeriyle ilgili teknik ve/veya davranışsal konularla ilgili görüş ve düşüncelerini bilinçli olarak esirgemesi ve sessizleşmesi şeklinde tanımlanabilir (Çakıcı,2007:150).

Pinder ve Harlos’a göre, sessizliğin beş tane ikili fonksiyonu mevcuttur (Pinder ve Harlos, 2001: 338):

- Sessizlik, insanları bir araya getirebildiği gibi aynı zamanda da birbirinden uzaklaştırabilir.

- Sessizlik, insan ilişkilerine hem zarar verebilir hem de insan ilişkilerini düzeltebilir.
- Sessizlik, hem bilgi sağlar hem de bilgiyi gizler.
- Sessizlik, derin düşünmenin ya da düşünce yoksunluğunun işareti olabilir.
- Sessizlik hem kabulün hem de muhalefetin bir göstergesi olabilir.

Örgütsel sessizlik tanımlamalarında ve analizlerinde genel olarak son üç fonksiyon üzerinde durulmakta ve sessizlik, aktif, bilinçli, kasıtlı ve amaçlı bir davranış olarak ele alınmaktadır.

Şekil 1.1. Örgütsel Sessizliğin Ortaya Çıkış Şekilleri

Örgütsel sessizlik iki farklı şekilde ortaya çıkabilir; birisi çalışanın bilinçli ve kasıtlı olarak kendisinden kaynaklanan sessiz kalma durumudur. Bu durumda kişiler konuşmaktan ve kendilerini ifade etmekten çekinirler. Sessiz kalmayı tercih eden işgörenler, örgüt içerisinde meydana gelen aksaklıkları, karşılaştıkları olumsuzlukları duymazlıktan veya

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

görmezlikten gelebilmekte ve böylece sessiz kalabilmektedirler(Alparslan, 2010: 40).

Diğer bir sessiz kalma şekli ise, sessiz bırakılma olarak belirtilmektedir. Çalışanlar kendi istekleri sonucunda kasıtlı olarak sessiz kalabildikleri gibi kendi istekleri dışında yöneticiler tarafından zorla sessiz bırakılabilmektedirler. Böyle bir ortamda bireyler bilinç dışı bastırılmış sesi, bilinçli saklanan sesi ve bilinçli bastırılmış sesi ortaya çıkaramayabilirler (Özcan, 2011: 89).

Örgütlerde sessizlik nedeni her ne olursa olsun endişe veren ve istenmeyen bir durum olarak nitelendirilmektedir. Öyle ki, yapılan bir araştırmada, yöneticilerin %85' i örgüt içinde en fazla endişe veren durumlardan birinin örgütsel sessizlik olduğunu belirtmişlerdir (Robbins ve Judge, 2012: 360).

2.1. Örgütsel Sessizliğe Neden Olan Faktörler

Örgütsel sessizliğin ortaya çıkmasına neden olan çeşitli faktörler vardır. Kişilik özellikleri, kültürel farklılıklar ve demografik özellikler gibi etkenler dikkate alındığında örgütsel sessizlik nedenlerinin de çeşitlilik göstereceği anlaşılmaktadır.

İş görenlerin örgüt içindeki belirli konu ve sorunları bildiği halde üstleriyle gerçeği konuşmadıkları çelişkisi, sessizlik konusunu araştırmaya değer kılmaktadır. Son yıllarda gelişen formel ses çıkarma mekanizmaları (açık kapı politikaları, öneri ve şikayet sistemleri gibi), resmi ortamlarda ses çıkartma fırsatları (toplantılar gibi) ve kendiliğinden olan anlık, yüz yüze yakalanabilen informel ortamlar açıkça konuşma fırsatları olarak görülebilir (Çacık, 2008: 119).

Çalışanlar, örgüt içerisindeki sorunlar hakkında düşüncelerini ifade etmelerinin bir şey değiştirmeyeceğine, sorunlarını anlatmanın ise tehlikeli olabileceğine inanırlar. Çalışanlar, yöneticilerinden olumsuz bir feedback almaktan çekindiklerinden dolayı konuşmaktan çok sessiz kalmayı tercih ederler. Konuştuklarında sorun çıkarıcı, şikâyetçi ve geçimsiz biri olarak görünebileceklerini zannettikleri için duygu ve düşüncelerini paylaşmaktan kaçınırlar. Bu durum, örgüt için yeni fırsatların kaçırılmasına ve çalışanların bu ortamda yaşadıkları sıkıntının ve stresin çalışanların örgüte olan bağlılık düzeylerini olumsuz etkilemesine neden olabilir. Çalışanların başarılarının üst düzeyde olması için sorunlarını rahatlıkla dile getirebilmeleri ve yöneticilerinden olumsuz bir geri besleme almamaları gerekir(Özdemir ve Uğur, 2013:258-259).

Örgütsel sessizliğin nedenleri genellikle dört ana başlık altında toplanmaktadır(Özcan, 2011: 90; Bildik, 2009: 39; Kahveci, 2010: 14-15; Kahveci ve Demirtaş, 2013: 54):

İşgörenlerin Yöneticilerine Güvenmemesi: Bazı örgütlerde işgörenlerin teknik, idari ve politik konularda konuşmalarının engellendiği görülmektedir. Morrison ve Milliken, bazı yöneticilerin idari ve politik kararlara ilişkin işgörenlerin karşı çıkışlarını ve örgütteki problemleri açıkça dile getirmelerini hoş karşılamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu örgütlerde, işgörenler sorunları dile getirdikleri için yöneticilerinden olumsuz bir tepki ile karşılaşabilmekte ve konuşmanın hiçbir fayda getirmediğine inanmaktadırlar. Son yıllarda yapılan araştırmalarda özellikle karar alma süreci, idarenin yetersizliği, adaletsiz paylaşım, örgütsel verimsizlik ve örgüt performansının düşüklüğü tartışılmaz konular arasında yer almaktadır. Katılımcılar bu konularda

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

konuşmanın bir fark yaratmayacağına inanmakta ve olumsuz bir yanıt almaktan çekinmektedirler.

Konuşmanın Riskli Görülmesi: Ryan ve Oestreich'a göre, işgörenler kendilerine güvenmelerine rağmen örgütü ilgilendiren bazı konulardaki tartışmalara doğrudan ya da dolaylı bir biçimde katılmanın riskli olduğunu düşünmektedirler. Değişimin yaşandığı dünyada artan rekabet koşulları, yükselen müşteri beklentileri, kaliteye odaklanma nedeniyle örgütlerde işgörenlerin açıkça konuşma ve sorumluluk alma istekleri gittikçe artmaktadır. Fakat izolasyon korkusu, terfi edememe ve örgütte sevilme korkusundan dolayı çalışanlar fikirlerini açıkça ifade edememektedirler.

Dışlanma Korkusu: İşgörenlerin sessiz kalmasının sebebinin psikologlar "Sessiz Etki" olarak adlandırmaktadırlar. Çalışanların olumsuz bir şekilde yorumlanabilecek bir bilgiyi paylaşmadaki isteksizlikleri ve bu paylaşımın örgüt hiyerarşisinde olumsuz bir durum olarak yorumladıkları ve çoğunlukla sorun çıkarıcı, dedikoducu ya da şikâyet edici olarak anılmaktan korktukları belirtilmektedir. Dışlanma korkusu içerisindeki çalışanlar örgüt içerisinde yüksek derecede performans gösterememektedirler. İşgörenlerin korkularını yenerek sorunları dile getirmeleri, kendilerini açıkça ifade etmeleri performanslarını olumlu yönde etkileyecektir. Örgütlerde işgörenlerin dışlanma korkusu yaşamaması için örgüt yöneticileri çalışanlarla açık ve iyi bir iletişim kurmalı, onların sorunlarını dinlemeli ve bunlar için çözüm önerileri aramalıdır. İşgörenler dışlanma korkusu ile terfi edememe ve problem çıkarıcı kişi olarak görünmekten korktuklarından düşüncelerini açıklayamazlar. Buna rağmen örgütlerin hayatta kalması ve değişen çevreye yanıt verebilmesi için takım

çalışması gerekli olup, bilgi ve haberleri paylaşmaktan korkmamalıdır.

İlişkilerin Bozulacağı Korkusu: Morrison ve Milliken, çalışanların iş arkadaşlarıyla ilgili olumsuz bir durumdan bahsettiklerinde ilişkilerinin bozulmasından korktuklarını ileri sürmektedirler. Bu çalışanlar sorunlarını dile getirirse dahi bir çözüm üretilmeyeceğine ve karşı tarafın zaten cevap vermeyeceğine inanmaktadırlar. Konuştuklarında işini kaybedebileceklerine, terfi edemeyeceklerine ya da engellerle karşılaşacaklarına inanmaktadırlar. Çalışanların yaşadıkları bu korkular iletişim eksikliğinin bir sonucu olarak gösterilebilmektedirler. Çalışanların birbirini iyi anlayamamaları, düşüncelerini tam olarak ifade edememeleri ilişkilerinin bozulması korkusunu da beraberinde getirmektedir.

Örgütsel sessizlik ayrıca işgörenler arasında hoşnutsuzluğa neden olur ki bu durum, işgören devir hızının artması, bireysel ve örgütsel iletişimin bozulması ve diğer arzu edilmeyen davranışlar ve sonuçta örgütün genel işleyişinin bozulması ile kendini gösterir. Bireyler bir konu hakkında tartışmadan kaçınıp sessizleştiklerinde, yaratıcı ve yenilikçi düşünceler ortaya çıkmaz ve birey ya da grup düşüncesi norm halini alır. Dolayısıyla örgütün hatalarını belirleme ve bunları düzeltme olasılığı azalır, performans da bundan olumsuz bir şekilde etkilenir. Öte yandan örgütsel sessizliğin, depresyon, sağlık problemleri, madde ve alkol bağımlılığı gibi olumsuz bireysel etkileri de söz konusudur (Bagheri, Zarei ve Aeen, 2012'den akt. Kılıç vd.,2013:20-21).

2.2. Örgütsel Sessizlikle İlgili Yapılmış Olan Çalışmalar

Türkiye'de de örgütsel sessizlik üzerine yapılan araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Son

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

yıllarda sessizliğin, bireylerin konuyla ilgili düşüncelerinin olmaması ya da söyleyecek bir şeylerin bulunmaması dışında içerisinde derin ve gizli anlamlar (sessizleştirilme) barındırabileceği düşüncesi yaygın olarak kabul görmeye başlamıştır. Çalışmamızın bu

kısımında yabancı ve Türkçe literatür taramasında incelenen araştırmalara göre, örgütsel sessizlik ile ilgili yapılmış olan çalışmalar tarafımızdan gruplandırılmış ve Tablo 2.1’de sunulmuştur.

Tablo 2.1. Örgütsel Sessizlik ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Örgütsel Sessizlik İle İlgili Yapılan Çalışmalar		
İlişkili Konu(lar)	Yazar/(lar)	Bulgular
Demografik Özellikler, Örgütsel Bağlılık	Morrison ve Milliken, (2000); (Pinder ve Harlos, 2001); Kahveci (2010); Erenler (2010); Özgan ve Küleçi (2012); Nikmaram vd. (2012)	Demografik niteliklerin çalışan sessizlik davranışı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel sessizlik iklimi, alt düzey çalışanlarda daha güçlü iken, üst düzey çalışanlara doğru örgütsel bağlılık kavramının öneminin artmaya başladığı belirlenmiştir.
Örgütsel Güven	Akgündüz (2014)	Örgütsel güven ve örgütsel sessizlik arasında ilişki incelenmiş ve yöneticiye duyulan güvenin, çalışanların örgüte karşı sessizlikleri üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.
Mobbing, Örgütsel Vatandaşlık	Özcan (2011); Gül ve Özcan(2011)	Mobbing davranışının; örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel sessizlik davranışı üzerine etkileri ele alınmıştır. Mobbing ile örgütsel sessizliğin alt boyutları olan yönetsel ve örgütsel nedenler, işle ilgili konular, tecrübe eksikliği, izolasyon ve ilişkileri zedeleme korkusu arasında anlamlı, pozitif ve orta dereceli bir ilişki bulgusuna ulaşılmıştır.
Örgütsel Sessizlik İklimi Ve Örgütsel Sessizlik Davranışları	Alparslan(2010)	Üniversite öğretim elemanlarının, kurumlarında, birimlerinde veya bölümlerinde sessizlik iklimi algısı sorgulanmış, ayrıca, örgütsel sessizlik iklimi ile sessizlik davranışlarının arasında herhangi bir etkileşim olup olmadığı analiz edilmiştir.
Sessiz Kalınan Konular ve Nedenleri	Milliken, Morrison (2000); Milliken, Morrison ve Hewlin (2003); Çakıcı ve Çakıcı(2007); Yalçın ve Baykal (2012); Arlı (2013); Çakıcı (2008)	En az sessiz kalınan konular, etik konular ve sorumluluklar, yönetim sorunu, çalışanların performansı, kurumu iyileştirme çabaları ve çalışma olanaklarıdır. Sessiz kalmayı tercih etme nedenlerinin başında yönetsel ve örgütsel nedenler gelmektedir. Korku yine etken faktör olarak ortaya çıkmıştır.
Liderlik Davranışı Örgütsel Adalet	Karacaoğlu ve Cingöz (2009)	Örgütsel anlamda adaletli uygulamalar arttıkça ve açık liderlik davranışı yaygınlaştıkça

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

		çalışanların sessiz kalma olasılıklarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
Örgütsel Seslilik Performans	Özdemir ve Uğur (2013); Tayfun ve Çatır (2013);Beheshtifar, Borhani ve Moghadam (2012)	Sektöre (kamu ve özel) göre çalışanların örgütsel ses ve sessizlik algılamalarında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.
Örgütsel Stres	Kılıç vd.(2013)	Örgütsel stres ile örgütsel sessizlik arasında orta kuvvette pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çalışanların sıklıkla sorunlar veya konular hakkında sessiz kalmaya zorlandıkları hissine kapıldıklarını belirten ampirik bulgular da bulunmaktadır. Örneğin; ABD’de 22 ayrı örgütten 260 çalışan ile yapılan görüşmelerde, işgörenlerin %70’den fazlası, işte karşılaştıkları konu veya sorunlar hakkında konuşmaktan korktuklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmada, karar alma süreci, yöneticilerin yetersizliği, ücret eşitsizliği, örgütsel etkinsizlik ve düşük başarı tartışılmazlar arasında yer alan konular olarak ortaya çıkmıştır (Morrison ve Milliken, 2000’ dan akt. Çakıcı ve Çakıcı, 2007:389).

Araştırmalar gösteriyor ki, çoğu işgören örgüt içerisindeki belirli durumlarda ve konularda çıkan sorunları bildikleri halde bunları üstleriyle paylaşmamakta ve bu durum pek çok örgüt tarafından yaşanan çözümlenemeyen bir çelişki olarak görülmektedir. Bu konuda Enron skandalı çarpıcı bir örnek olarak gösterilmektedir. Edinilen bilgilerde, Enron çalışanlarının çoğunun, şirket faaliyetleri hakkında bazı endişeler taşıdıkları, ancak çalışanların bu endişelerini açıkça üstleriyle görüşmekten kaçındıkları vurgulanmıştır. Enron şirketinin başkan yardımcısı, Sherron Watkins’in açıklamasına göre, çalışanlar,

şirketin giderek zayıflayan finans durumunun farkındaydı ancak, Enron’da mevcut olan göz korkutma kültürü nedeniyle, bu konu hakkında kimse ses çıkarmak istememiştir. Çünkü çalışanlar kendilerini yeterince güvende hissetmemişlerdir. Bu durum, çalışanların sorun ve endişelerini açıkça dile getirme konusunda tedirginlik duyduklarının canlı bir göstergesidir(Milliken, Morrison ve Hewlin,2003:3).

Yapılan araştırmalar örgüt içerisinde en doğru verilerin ve bilgilerin en önemli kaynağını çalışanlar olarak göstermektedir. Örgütün faaliyetlerine en yakın ve stratejik noktalarında bulunan çalışanların örgütsel davranışa rehberlik edebilecek etkiyi yaratabilecekleri düşünülmektedir. İşgören sesi örgütün karar veya çıktıları üzerinde katkı sağlayıcı değişimlere yol açabilmektedir. Bu katkının işgören motivasyonunda da oldukça etkili olacağı düşünülmektedir (Mcfarlin ve Sweeney, 1996: 291; Alparslan, 2010:5).

3. WHISTLEBLOWING (BİLGİ İFŞASI) KAVRAMI

Whistleblowing (bilgi ifşası) kavramı, 1990’lı yıllardan itibaren akademik literatürde önem kazanmaya başlayan ve

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

araştırmalarda yer verilmeye başlanan bir kavramdır (Saygan, 2011: 3).

Whistleblowing için evrensel olarak kabul edilmiş bir tanım yoktur (Lewis vd., 2001: 215). Genel olarak whistleblowing kavramı; bir organizasyon içerisinde yasa-dışı ve etik değerlere uygun olmayan davranış ve eylemlerin çalışanlar tarafından, organizasyon içi ve/veya organizasyon dışı başka kişilere veya kurumlara zarar vermemesi için açığa çıkartılması olarak tanımlanmaktadır (Brown, 2008: 8; Rehg vd., 2008: 222).

Başka bir ifade ile whistleblowing örgüt içerisinde, ahlaki olmayan davranışlar kapsamında şirketin mal veya parasını çalmak, rüşvet vermek veya almak, kişisel çıkarları için bulunduğu pozisyonu kullanmak vb. (Tavakoli vd., 2003: 58) gibi ahlaka aykırı bir takım davranışların, örgüt üyeleri tarafından açıklanmasıdır (King, 1999: 315; Eaton ve Akers, 2007: 67).

Whistleblowing kavramı, İngilizce literatürde çok yaygın olmakla beraber “organizational wrong doing”, “organizational misconduct”, “malpractice” gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Ancak Türkçe literatürde “bilgi ifşası”, “ıslık çalma”, “ispiyonlamak”, “muhabirlik etmek”, “gammazlamak” gibi kelimelerle açıklanmaya çalışılmaktadır (Aktan, 2006: 1’den akt.Saygan, 2011: 6; Aydın, 2003: 81).

Türkçe literatürde whistleblowing kavramı, casusluk, çığırkanlık ve muhabirlik gibi terimlerle açıklanmaya çalışılsa da, herhangi bir vaka sonucunda “whistleblower”lar, yaptıkları fiiliyatın sonucunda, muhabirlere, ispiyonculara ve casuslara göre daha çok mağdur durumunda olmaktadır (Jubb, 1999: 77).

Bu kelime, ilk defa 1963 yılında güvenlik açısından ortaya çıkmış olan tehlikelerin ve risklerin yer aldığı hukuki bir belgede kullanılmıştır. Dolayısıyla etik değerlere ve yasalara aykırı davranışta bulunanların, bir düdük (ifşa) ile durdurulmaya çalışılması, bu kavramın özünü açıklamaktadır (NearandMiceli, 1995: 680).

Batılı toplumlarda, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde, etik sorunların ele verilmesiyle ilgili konular 1970’lerden bu yana ön plana çıkmıştır (Gerçek, 2005: 31).

Whistleblowing kapsamında olabilecek belli başlı yanlış davranışlar; maddi kazanç için suistimal (rüşvet, yolsuzluk ve hırsızlık), çıkar çatışmaları, uygunsuz ve profesyonel olmayan davranışlar, kusurlu idare, kaynak israfı ve kötü yönetim, adaleti saptırma, personel veya işyeri şikâyetleri, cinsel istismar, ayrımcılık, hukukun ihlali şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Dasgupta ve Kesharwani, 2010: 59; Brown, 2008: 14).

Örgüt içerisinde bu tarz davranışların ortaya konması şüphesiz etik bir ortam yaratılması açısından faydalıdır. Ancak bu davranışların örgüt içinde açıklanıyor

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

olmasının, bu kavram içerisine sokulup sokulmayacağı konusunda tartışmalar vardır. Hem içte, hem de dışta ahlaki olmayan davranışların ihbar edilmesi benzer mücadeleler, problemler ve riskler ortaya koysa da, bilginin açıklanması eyleminin kurum dışında yapılıyor olmasının, whistleblowing kavramının temel anlamı olduğu hususunda birtakım görüşler vardır (Ray, 2006: 440). Çünkü, çalışanların kurum dışına ahlaki olmayan davranışları duyurmayı tercih etme sebebi, bu yanlış davranışı düzeltme konusunda, dış dünyanın itici güce sahip olmasıdır (Park vd., 2008: 930).

Whistleblowing eylemini gerçekleştiren kişiye whistleblower denilmektedir. Whistleblower, internal (iç) ve external (dış) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım whistleblower'ın eylem şeklinin yönüne göre belirlenen bir ayrımdır. Açıklamalarını örgüt içersindeki üst yönetime bildiren kişilere Internal whistleblower, açıklamalarını örgüt dışındaki makamlara, medyaya ve kişilere bildirenlere ise External whistleblower adı verilir (Mercan vd., 2012: 171). İçsel bildirim başvurulmadan, dışsal bildirimde bulunmak doğru değildir. O halde içsel bildirim yeterli gelmediği durumlarda, dışsal bildirim kullanılmalıdır (MansbachandBachner, 2010: 484).

Whistleblowing kavramının net olarak anlaşılması açısından, whistleblowing içinde barındırması gereken unsurları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Near ve Miceli, 1996: 680; Brief ve Motowidlo,

1986: 716; Vinten, 2000: 168; Pfeffer ve Salancık, 2003: 59; Bouville, 2008: 35; Kaptein, 2011: 513-514; Keenan, 2002: 18; Chiu, 2003: 65-66; Larmer, 1992: 126):

- Whistleblowing, hukuki yapı ve yönetim şekli fark etmeksizin, her türlü organizasyonda görülebilecek ve yaşanabilecek bir olgudur.

- Whistleblowing'de temel amaç; yasa-dışı, meşru kabul edilmeyen ve etik değerlere uygun olmayan davranış ve eylemlerin açığa çıkarılması için yapılmış olmalıdır.

- Whistleblowing'de şikâyet kapsamına giren etik dışı eylemi gerçekleştiren veya gerçekleştirmeye teşebbüs edenlerin açıkça bilinmesi önemli değildir.

- Whistleblowing'de olayı açığa çıkaran kişi, raporlama veya ifşa etme eylemini (disclosure); organizasyonda görülen davranış ve eylemin organizasyon içi ve/veya organizasyon dışı başka kişi ve/veya organizasyonlara zarar vermemesi için yapılmalıdır.

- Mağdur, whistleblowing eylemini gerçekleştiren kişi (whistleblower)olabileceği gibi, organizasyon içi ve dışındaki kişiler ve hatta tüm toplum dahi olabilir.

- Whistleblower'lar organizasyonda hâlihazırda çalışan veya daha önce organizasyonda çalışmış bir kişi de olabilir. Ayrıca çalışanlar dışında paydaşların (stakeholders) da enformasyon sahibi olmaları ve bunu raporlamaları veya ifşa etmeleri söz konusu olabilir.

- Whistleblower'lar sahip olduğu enformasyonu doğrudan kendisi

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

kullanabileceği gibi başka kişi ve kurumlara da aktararak olayın açığa çıkarılmasını sağlayabilir.

• Whistleblowing eyleminde, olayın açığa çıkarılmasında, zorlama veya zorunluluk değil tam aksine gönüllülük esastır.

• Orta seviye yöneticiler, organizasyonun performansının devam ettirilebilmesi açısından diğer yöneticilerle karşılaştırıldıklarında daha fazla etik dışı davranış sergiledikleri öne sürülmektedir.

• Whistleblowers (ihbar edenler), işletmenin toplum önündeki imajını, otorite yapısını ve birliğini tehdit eden kişiler olarak görülmektedir.

• Whistleblowers (ihbar edenler), örgüt tarafından misillemelerle (Kara listeye alınma, öç almaya maruz kalma, sadakatsizlik olarak nitelendirilme, yalnız bırakılma ve ardından işten kovulma) karşı karşıya kalabilmektedirler.

• Birçok kurumda bu davranışların duyurulması hoş karşılanmadığı için çalışanlar bu davranışları sergilemekten kaçınmaktadırlar.

Whistleblowing kavramının içeriğine bakıldığı zaman ise, 4 ögeyi içerdiği görülmektedir. Bunlar (Dasgupta ve Kesharwani, 2010: 57-58, Mesmer-Magnus ve Viswesvaran, 2005: 279):

• Etik dışı davranışları duyuran kişi: Bu kişiler genellikle performansı yüksek, yüksek eğitilmiş, genelde yönetici pozisyonunda, rolleri ile ilgili sorumluluklarının çok fazla farkında olan kişilerdir.

• Rapor edilecek yanlış davranış veya şikâyet.

• Ahlaki olmayan davranışlarla bağlantılı bir örgüt, kişi ya da gruplar.

• Ahlaki olmayan davranışı duyuran kişinin şikâyet ettiği taraf.

Yakın bir gelecekte, işletmelerin rekabet gücünü belirlemede en önemli kriterlerden biri haline gelecek iş ahlakı ve sosyal sorumluluk ilkesi ile birlikte whistleblowing'in de önemli olacağı düşünülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bazen işletmelerin örgüt içindeki etik dışı bir uygulamanın varlığından haberdar olmaması ve whistleblower tarafından bunu duyduğunda bu olayı örtbas etmeye çalışmasıdır. Etik dışı bir uygulamaya göz yummak ya da örtbas etmeye çalışmak işletmeyi çok daha zor durumlara düşürecektir (Özler vd., 2010: 209).

3.1. Whistleblowing'e Neden Olan Faktörler

Whistleblowing eyleminin ortaya çıkmasına neden olan çeşitli faktörler vardır. Esasen her kurum ve çalışanların ayrı özellikte olacağı dikkate alınır, faktörler, kişilere ve kurumlara göre farklılık arz edeceği söylenebilir.

Whistleblowing eylemini kavramak ve açıklamak için birçok çalışma yapılmıştır. Whistleblowing ile ilgili yapılan çalışmaların birçoğunda teori eksikliği bulunmaktadır. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarda planlanmış davranış teorisi ile whistleblowing'in açıklanabileceği

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

saptanmıştır (Park ve Blenkinsopp, 2009:549). Bu çalışmaların birçoğu hem durumsal hem de çevresel faktörler üzerinde durmuştur. Whistleblowing'e neden olan faktörleri üç ana başlıkta toplamak mümkündür (Seifert, 2006:7-8; Brodie, 1998:56; Hitt, 1990:136):

Kişisel Faktörler: Whistleblowing'in oluşması için etik dışı veya örgütsel yanlışlık gibi bir uygulamayı içeren bilgiye sahip olan kişi, kişilik özelliklerinden dolayı söz konusu durumdan rahatsızlık duyabilir. Bu rahatsızlıktan dolayı da, kurumun ve toplumun menfaati için, bilgi ifşası yoluna gidebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, whistleblower'lar, yalnızca ahlaki sorumlulukları pahasına herhangi bir örgüte körü körüne bağlı olan kişiler olarak değerlendirilmemelidirler (Brodie, 1998: 56). Yapılan araştırmalara göre whistleblower'ın genellikle evli olduğu, mükemmel iş performansı sergiledikleri, iş tatmini ve örgütsel bağlılıklarının yüksek olduğu, iyi eğitilmiş oldukları, genellikle örgüt içinde yüksek basamaklarda buldukları, genellikle erkek oldukları, uzun yıllardır aynı bölümde çalıştıkları, belirsizliğe toleranslarının az olduğu ve genellikle diğer çalışanlardan daha yaşlı oldukları ortaya çıkmıştır.

Durumsal Faktörler: Örgüt içerisinde ciddi şekilde yanlış uygulamaların farkında olan whistleblower, söz konusu uygulamaların ve etik dışı davranışların iş arkadaşlarına zarar verdiğini düşündükleri anda eyleme geçmeye hazırdır. Durumsal faktörlerin oluşumundan sonra, yanlış

uygulamaların raporlanmasına çaba sarf etmektedirler.

Örgütsel Faktörler: Destekleyici örgüt kültürü ve etik değerlerin en yüksek seviyede olduğu, katılımcı yönetim tarzının benimsendiği, açık iletişimin olduğu örgütlerde, whistleblowing ile karşılaşma oranının azaldığı görülmektedir. Üstlerin davranışı, örgüt içi çalışanların davranışı, biçimsel örgütsel politikaların varlığı ve toplumun ahlak iklimi gibi faktörler, örgüt içindeki etik davranışlar üzerinde etkili olmaktadır (Hitt, 1990:136). Whistleblower'lar açısından en büyük sorun; birçok organizasyonun değişime karşı olmasıdır. O nedenle, organizasyonlar etik dışı uygulama yerine whistleblower'lara daha fazla güvendikleri zaman whistleblowing'in etkinliği de artacağı söylenebilir. Örgüt içerisinde whistleblower'lar parasal veya diğer şekillerde ödüllendirilmeli ve kanunlarla korunmalıdır.

Araştırmalarda whistleblower'ların %90'ından fazlasının; kariyerlerini erken yaşlarda sonlandırdığı, kara listeye alındıkları, paranoyak bir insan olarak ifade edilme tehlikesi ile karşı karşıya kaldıkları, bütün birikimlerini, evlilik hayatlarını hatta yaşamlarını bile kaybedebildikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu nedenle örgüt üyelerinin ya da diğer çalışanların kendilerine misilleme yapacakları endişesi içinde olan çalışanlar, işletmelerinde şahit oldukları etik dışı uygulamaları ilgililere ihbar etme davranışı sergilemekten çekinmektedirler (Zhang, Chiu ve Wei, 2009:25).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

Whistleblowing'in eyleminin gerçekleşme aşamalarını genel olarak dört ana başlıkta toplamak mümkündür(Wyer, 2004:6-7'den akt. Mercan vd, 2012:172):

Farkına Varma Aşaması: Potansiyel whistleblower çalıştığı kurumda etik dışı davranışlar ve uygulamalara şahit olmuş ve söz konusu durumu mantık çerçevesinde değerlendirmeye başlamıştır. Bu aşamada potansiyel whistleblower, etik dışı davranışların detaylarını öğrenmek ve ispata dayalı delil olup olmayacağı konusunda araştırmalar yapmaya başlar. Bu aşamada incelemelerini derinleştirmek için şahit olduğu durumları muhtemelen iş arkadaşları, yöneticileri ve/veya ailesiyle konuşma yoluna gidecektir. Gözlemlerine memnuniyet verici çözümler bulamaz ve/veya üçüncü kişilerin desteğini elde edemezse bu aşama sona erer.

Harekete Geçme Aşaması: Potansiyel whistleblower, öncelikle örgüt içinde harekete geçmeye karar verir. Var olan kötü durumu öncelikle daha üst bir makama veya bu durumlar için öngörülmuş kişilere veya departmanlara bildirir. Bu aşamada iyi bir sonuç alınmışsa whistleblowing süreci sona erer. Ancak iyi bir sonuç alınmazsa daha fazla delil ve destek bulmak için bir önceki aşamaya döner. Deliller ve şahitler toplanarak tekrar örgüt içi üst makam ve/veya yetkili birimlere başvuru yapılır.

Örgüt Dışı Makamlara İfşa ve Sona Erdirme Aşaması: Örgütteki üst düzey yöneticilerin müdahalesi gerektiği ölçüde olmamışsa, whistleblower, örgüt dışı

kurumlara müracaat ederek durum hakkında bilgi ifşasında bulunurlar. Örgüt dışı kurumlar müdahale ederek oluşan kötü durumu düzeltirler veya whistleblower'ı takip ederler.

Whistleblowing eylemini aşağıdaki dört koşulun yerine gelmesi durumunda, ele verme girişiminde bulunulmalıdır (Fleddermann, 2008:109).

Zorunluluk: Ele verme ile “açık ve önemli” bir zarar önlenmelidir. Her şey hakkında değil, yalnızca önemli hususlarda ihbarlar yapılmalıdır. Öte yandan, ufak ama çok sayıda ve sistematik yolsuzluklar varsa, bunların zamanla birikerek çok önemli sorunlara yol açabileceği de unutulmamalıdır.

Yakınlık: Hatalı davranış veya uygulama hakkında etkin bir şekilde şikâyette bulunabilmek için birinci elden veya çok güvenilir bilgilere ve belgelere sahip olmak gerekir. Ayrıca, ele verenin konu hakkında gerçekçi bir değerlendirme yapabilecek düzeyde mesleki yetkinliğe sahip olması gerektiği de unutulmamalıdır. Dedikodu veya duyumlar üzerine hareket etmemelidir.

Yetenek/Olanak: Şikâyetin gerekli önlemi alacak veya sorunu ortadan kaldıracak makamlara kadar ulaşmasını sağlayacak olanaklar yoksa kişinin kariyerini ve ailesinin parasal güvenliğini tehlikeye atması gereksizdir.

Son Çare: İfşa etme, son çare olarak düşünülmelidir. Sizden daha yetkin ve olaya daha yakın kimselerin bulunmaması durumunda, firma veya kurum içinde tüm

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

diğer yolların denendiği ve sonuç vermediği zaman, ifşa etme kaçınılmaz olur.

Yabancı ve Türkçe literatür taramasında incelenen araştırmalara göre, whistleblowing ile ilgili yapılmış olan çalışmalar tarafımızdan gruplandırılarak aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

3.2. Whistleblowing ile İlgili Yapılmış Olan Çalışmalar

Tablo 3.1. Whistleblowing ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Whistleblowing İle İlgili Yapılan Çalışmalar		
İlişkili Konu(lar)	Yazar(lar)	Bulgular
Etik, Örgütsel Etik	Jensen (1987); Ray (2006) Nam ve Lemak (2007); Lindblom (2007); Bouville (2008)	Whistleblowing ile etik değerler arasında ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Bireysel Ahlak, İş Ahlakı	Arnold ve Ponemon (1991); Finn ve Lampe (1992); McDonald & Ahern (2000); Demiral (2008); Gundlach, Martinko ve Douglas (2008); Tsahuridu ve Vandekerckhove (2008); Park ve Blenkinsopp (2009)	Ahlaki davranış ile whistleblowing yapma arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmış
Örgütsel Sadakat Örgütsel Adalet Örgütsel Vatandaşlık	Larmer (1992); Arslan (2001); Vandekerckhove ve Commers (2004); Seifert (2006); Aktan (2006); Vorelius (2009),	Whistleblowing eyleminde sadakatinin anlamsız kaldığını; örgütsel adaletin işletmelerde whistleblowing yapılmasında olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Kültürel Farklılık	Schultz (1993); Sims ve Keenan (1998); Patel (2003); Chiu (2003); Tavakoli, Keenan ve Karanovic (2003); Keenan (2007); Park, Blenkinsopp, Öktem ve Ömürgönülşen (2008)	Kültürler arası karşılaştırma yaparak, kültürel özelliklerle whistleblowing arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Örgütsel Faktörler Örgüt İklimi	Hooks (1994); King (1999) Keenan (2000); Rothwell ve Boldwing (2006); Lachman (2008); Zhang, Chiu ve Wei (2008); Ting (2008); Yılmaz (2009); Hassink, Vries ve Bollen (2007)	Örgütsel yapının whistleblowing ile doğrusal bir ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Demografik Özellikler ve Kişilik özellikleri	Dworkin ve Baucus (1998); Jubb (1999)	İşletme içi ve işletme dışı whistleblower'ların kişilik özelliklerine yönelik bulgular betimlenmiştir.
Yetki ve İş Tatmini	Mesmer-Magnusve Visweswaran (2005)	Yetki sahibi olan, iş tatmini- performansı yüksek olan işgörenlerin daha az whistleblowing yaptıklarını belirtmişlerdir.
İş Hukuku	Thiessen (1998); Aydın (2003)	Whistleblowing'den koruma yasalarının, kamu ve özel sektördeki tüm etik olmayan, yasa dışı ve gayri meşru davranışlar için çare olamayacağını belirtmiştir

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

Kavram özellikle Anglo-Sakson literatüründe oldukça geniş bir uygulama alanına sahiptir (Aydın, 2003: 96). Akademik olarak whistleblowing ile ilgili yabancı literatürde birçok çalışma bulunmasına rağmen, Türkiye’de sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Fakat yabancı literatürde dahi whistleblowing’in etkinliği konusunda sadece iki araştırma bulunmaktadır. Bu alanda yapılacak bir ilk olma özelliğine sahip olacaktır (Miceli ve Near, 2002:462).

Yabancı ve Türkçe literatür taramasında whistleblowing ile örgütsel sessizlik kavramını bir arada ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle tarafımızdan yapılmış olan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE WHISTLEBLOWING ARASINDAKİ İLİŞKİ DÜZEYLERİNİN TESPİTİNE YÖNELİK ÜNİVERSİTE ÇALIŞANLARI ÜZERİNE ALAN ARAŞTIRMASI

Örgütlerde sessiz kalınan konular ve nedenleri ile whistleblowing arasında ilişki düzeyinin saptanmasına yönelik yapılan çalışmada; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi’nde görev yapan 192 akademik personel üzerinde yapılan anket uygulaması ile elde edilen veriler yorumlanmıştır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Örneklemi

Örgütsel sessizlik, günümüz çalışanlarının çoğunun başvurduğu bir eylem tarzı olarak görülebilir. Ortaya çıkan herhangi bir durum karşısında veya bir konu hakkındaki fikir alışverişinde kendi düşüncelerini çeşitli sebeplerden dolayı paylaşmaktan kaçınan çalışan sayısı azımsanamayacak kadar fazladır.

Literatürde henüz çok yeni bir çalışma alanı olan ancak varoluşu insanlık tarihi kadar eski olan bu kavram nadiren de olsa kurum içerisinde meydana gelen olumsuzluklara karşı üst yönetime ya da diğer yetkili kişilere bilgi verilmesi anlamına gelen Whistleblowing kavramı ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız bu haliyle örgütsel sessizlik ve whistleblowing kavramlarını bir arada inceleyen ilk uygulama olarak önem arz etmektedir.

Araştırmanın amacı; akademik personellerin whistleblowing ve örgütsel sessizlik konularındaki algılamalarını ve söz konusu olgular üzerinde ilişki düzeyinin saptanmasıdır.

Araştırmanın örnekleme için, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi’nde görev yapan 240 akademik personele anket formu gönderilmiş. Dağıtılan 240 anketin 192 tanesi geri dönmüş ve değerlendirilmiştir. Anket formlarının geri dönüş oranı %80’ dir. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi’nin toplam evreni düşünüldüğünde 192 denekten oluşan örneklem kitlemiz bu tür bir araştırma için kabul edilebilir sınırlar içinde bulunmaktadır.

4.2. Araştırmanın Kısıtları

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmamızın da bir takım kısıtları söz konusudur. Öncelikle araştırmada örneklem olarak sadece iki üniversitede görev yapan akademik personelin seçilmiş olması daha büyük bir araştırma evrenine ulaşılmasına engel olmuştur. Ayrıca söz konusu çalışmanın uygulama kısmı olarak kullanılan anket formlarında ad- soyad gibi gizliliği ortadan kaldıran bilgilerin bulunmadığının ve her türlü cevabın gizli

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

tutulacağına belirtilmiş olmasına rağmen yine de yeterince samimi davranmamış oldukları düşünülmektedir. Seçilen örneklem kitlesinin üniversite çalışanları arasında sadece akademik personel olarak sınırlandırılması diğer bir kısıt olmaktadır. Son olarak da anketin uygulandığı tarihte akademik personellerden bir kısmının ÖYP ile farklı bir üniversiteye geçmeleri ya da Erasmus programı ile yurt dışında bulunmaları araştırmamızın kısıtları arasında yer almaktadır.

4.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada “Örgütsel Sessizlik”, “Whistleblowing” ölçeği ve demografik özellikleri içeren anket formu kullanılmıştır. Örgütsel sessizliğe ilişkin unsurların tespitinde, Çakıcı ve Çakıcı (2007) tarafından geliştirilen örgütsel sessizlik ölçeğinden, whistleblowing konusunda ise, kavramın içeriği itibarıyla tarafımızca oluşturulan anket sorularından yararlanılmıştır.

4.4. Araştırmanın Dayandırıldığı Hipotezler

Örgütsel sessizlik ve whistleblowing ilişki düzeyinin tespitine yönelik araştırma aşağıdaki hipotezlere bağlı olarak incelenmiştir.

H₁: Örgütsel sessizlik konuları ile whistleblowing arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur.

H₂: Örgütsel sessizlik nedenleri ile whistleblowing arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur.

H₃: Çalışanların demografik özellikleri ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı ilişki söz konusudur.

H₄: Çalışanların demografik özellikleri whistleblowing arasında anlamlı ilişki söz konusudur.

4.5. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Örgütsel sessizlik ve whistleblowing kavramları konusunda geniş bir literatür taraması yapılmış ve kullanılacak değişkenleri en iyi biçimde ortaya çıkaracak ölçekler elde edilmeye çalışılmıştır. Soruların ölçülmesinde beşli Likert ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek; (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle Katılıyorum seçeneklerinden oluşmaktadır. Akademik personelin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla 4 soru sorulmuş, buradan katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum ve kişilik tipleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Ayrıca personelin akademik çalışma hayatına ilişkin bilgileri elde etmek için akademik unvanları, eğitim düzeyleri, kaç yıldır akademisyen oldukları, idari görevlerinin olup olmadığı ve meslek tercihleri ile ilgili 6 soru sorulmuştur. Çalışmanın ilerleyen kısmında çalışma hayatında sessiz kalma konuları ve nedenleri ile ilgili iki bölümden oluşan 21 ifade kullanılmıştır. Anketin son kısmında, whistleblowing hareket tarzına ilişkin 7 ifade kullanılmıştır.

4.6. Veri Analizi ve Elde Edilen Bulgular

Elde edilen bulgular SPSS 21 İstatistik Paket Programı aracılığıyla frekans analizleri, ANOVA testi, faktör analizi ve korelasyon analizlerine tabi tutularak değerlendirilmiştir.

Demografik ve İşe Ait Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırma örnekleminde yer alan akademik personelin demografik özellikleri ve işe ait özelliklerine ilişkin frekans dağılımları ve yüzdeleri Tablo 4.1.’de sunulmuştur.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

Tablo 4.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular (N=192)

Kişisel Özellikler		Sayı	%	İşe Ait Özellikler		Sayı	%	
Cinsiyet	Kadın	85	44,3	Unvan	Uzman	25	13,0	
	Erkek	107	55,7		Okutman	7	3,6	
Medeni Durum	Evli	101	52,6		Arş. Gör.	84	43,8	
	Bekâr	91	47,4		Öğr. Gör.	32	16,7	
Eğitim Durumu	Lisans	35	18,2		Yrd.	19	9,9	
	Yüksek L.	88	45,8		Doç.Dr.	20	10,4	
	Doktora	69	35,9		Prof.Dr.	5	2,6	
Yaş	21-30	91	47,4		İdari Görev	Evet	38	19,8
	31-40	74	38,5			Hayır	154	80,2
	41-50	20	10,4		Kurum Çalışma Süresi	1-5 yıl	123	64,1
	51-60	7	3,6	6-10 yıl		38	19,8	
Kişilik Tipi Tanımı	Sessiz	23	12,0	11-15 yıl		23	12,0	
	Konuşkan	77	40,1	16-20 yıl	7	3,6		
	Gerekirse	92	47,9	21-25 yıl	1	0,5		
	Konuşan							

Yukarıda yer alan Tablo 4.1.'deki verilere bakıldığında, cinsiyet ve medeni durum dağılımının birbirine yakın olduğu, eğitim durumunda yüksek lisansa, yaş ortalamasının 31-40 yaş grubunda yığılma gösterdiği; kişilik tipi tanımlamasında kendisini sessiz olarak tanımlayan kişilerin azınlıkta olduğu görülebilir. Unvan dağılımında ise daha çok araştırma görevlisi unvanında, idari görev

olmayanların çoğunlukta olduğu ve kurumdaki çalışma süresi açısından ise 1-5 yıl arasında yığılmanın olduğu söylenebilir.

Anket Formunda Kullanılan Değişkenler ve Güvenirlilik Analizlerine İlişkin Bulgular

Anket formunda kullanılan değişkenlere ilişkin güvenilirlik analizleri aşağıda yer alan Tablo 4.2.'de sunulmuştur.

Tablo 4.2. Ankette Yer Alan Değişkenler ve Güvenirlilik Değerleri

Değişkenler ve Alt Değişkenler	Cronbach Alfa Değeri
Sessiz Kalman Konular	,866
Örgütsel Sessizlik Nedenleri	
Yönetsel-Örgütsel Etmen	,931
İş ile İlgili Konular	,911
Tecrübe Eksikliği	,707
İzolasyon Korkusu	,842
İlişki Zedelenmesi	,771
Whistleblowing	,890

Ankette yer alan araştırma değişkenlerinin güvenilirliği analizinde Cronbach Alfa

değerleri 0,707 ile 0,931 arasındaki değerlerden oluşmaktadır. Değişkenlerin

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

tamamının değeri Nunally'nin (1978) kabul edilebilir düzey olarak tanımladığı 0,7 ve üzerinde bir değerde olup, bu değişkenlerin güvenilir şekilde ölçümlenmiş olduğu söylenebilir.

Whistleblowing ve Örgütsel Sessizlik Alt Ölçeklerinin Korelasyon Değerlerine İlişkin Bulgular

Araştırmamanın ulaşmak istediği ana sonuç olan örgütsel sessizlik ile whistleblowing arasındaki ilişkinin tespitine yönelik korelasyon analizine ilişkin bulgular Tablo 4.3'teki gibidir.

Tablo 4.3. Whistleblowing ve Örgütsel Sessizlik Alt Ölçeklerinin Korelasyon Sonuçları

		Whistleblowing	
Sessizlik	Sessiz Kalınan Konular	Pearson Correlation	,216**
		Sig. (2-Tailed)	,003
	Yönetsel-Örgütsel Etmen	Pearson Correlation	,062
		Sig. (2-Tailed)	,392
İş ile İlgili Konular	Pearson Correlation	,088	
	Sig. (2-Tailed)	,227	
Örgütsel Nedeni	Tecrübe Eksikliği	Pearson Correlation	,095
		Sig. (2-Tailed)	,190
	İzolasyon Korkusu	Pearson Correlation	,122
		Sig. (2-Tailed)	,092
İlişki Zedelenmesi	Pearson Correlation	,101	
	Sig. (2-Tailed)	,163	

(**%99 güven aralığı)

Elde edilen bulgulara göre örgütlerde sessiz kalınan konular ile whistleblowing arasında 0,216 ile düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Örgütsel sessizlik nedenleri ile whistleblowing arasında ise ilişkiye rastlanmamıştır. Bu sonuçlardan hareketle, "H₁: Örgütsel sessizlik konuları ile whistleblowing arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur" hipotezi kabul edilmiş; "H₂: Örgütsel sessizlik nedenleri ile whistleblowing arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur" hipotezi ise red edilmiştir.

Sessiz Kalınan Konular ile Whistleblowing Ortalamalarına İlişkin Bulgular

Örneklem içinde yer alanların sessiz kalınan konular ile whistleblowing konusunda verdikleri ortalama cevaplara ilişkin bulgular Tablo 4.4.'de yer almaktadır.

Tablo 4.4. Sessiz Kalınan Konular ve Whistleblowing Ortalamalarına İlişkin Bulgular

Sessiz Kalınan Konular	X	S
Kötü Muamele	1,5573	,74275
Etik Konular	1,7135	,76317
Kişisel Çekişme ve Çatışmalar	2,0313	,90898
İsraf ve Kayıplar	1,0219	,78543
Yöneticiden Kaynaklı Sorunlar	2,3021	,96667

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

Adil Olmayan Uygulamalar	1,9792	,90350
Mesai Arkadaşlarının Yetersizliği	2,4323	1,10950
Araç, Gereç ve Donanım Eksikliği	1,8646	,77419
Kişisel Gelişim Engeli	1,6719	,68004
Whistleblowing		
Kurum İçi Resmi Kanallarla Raporlama	3,1042	1,17102
Bağlı Bulunan Yöneticilere Bilgi Verme	3,5521	1,27291
Doğrudan Üst Yönetime Bilgi Verme	3,4375	1,23909

Katılımcıların önermelere verdikleri cevapların ortalaması incelendiğinde; katılımcıların en çok mesai arkadaşlarının yetersizliği, yöneticiden kaynaklanan sorunlar ile kişisel çekişme ve çatışmalar konusunda sessiz kaldıkları söylenebilir. Bu konuları ise adil olmayan uygulamalar izlemektedir. İsrar ve kayıp konusunda ise diğer konulara göre daha düşük seviyede sessiz kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların verdikleri cevapların ortalamasının genel olarak 3 orta noktasının altında olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların whistleblowing ölçeğindeki önermelere verdikleri cevapların ortalamaları incelendiğinde; verilerin 3 orta noktasından

çok fazla farklılaşmadığı görülmektedir. Bu durumdan da anlaşılacağı gibi, katılımcılar genel olarak olayları kurum içi resmi kanallarla raporlama, bağlı buldukları yetkiliye bilgi verme ve son olarak da doğrudan üst yönetime bilgi verme konusunda kararsız kaldıklarını söylemek mümkündür.

Örgütsel Sessizlik ile Whistleblowing'in Demografik Özelliklere Göre Farklılık Analizine İlişkin Bulgular

Örnekleme içinde yer alanların örgütsel sessizlik değişkenleri ile whistleblowing konusunda demografik özelliklere göre ortaya çıkan farklılıklara ilişkin bulgular Tablo 4.5.'te yer almaktadır.

Tablo 4.5. Örgütsel Sessizlik ve Whistleblowing'in Demografik Özelliklere Göre Farklılığı Analiz Bulguları

	Demografik	İşle İlgili Özellik	Sig
Sessiz Kalınan Konular	Demografik Özellik	Eğitim	,001
		Kişilik Tipi	,000
Örgütsel Sessizlik Nedenleri	İşle İlgili Özellik	Unvan	,001
		Demografik Özellik	Eğitim
	İşle İlgili Özellik	Unvan	,030
		İdari Görev	,044
	İşle İlgili Özellik	Kurum Çalışma Süresi	,005
		Unvan	,001
	Demografik Özellik	İdari Görev	,005
		Kurum Çalışma Süresi	,001
	İşle İlgili Özellik	Eğitim	,013
		Unvan	,009
İzolasyon	İşle İlgili Özellik	İdari Görev	,010
		Kurum Çalışma Süresi	,002
		Unvan	,021

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

		İdari Görev	,001
		Kurum Çalışma Süresi	,000
İlişki	Demografik Özellik	Eğitim	,014
Zedelenmesi	İşle İlgili Özellik	Unvan	,005
		İdari Görev	,006
		Kurum Çalışma Süresi	,002
Whistleblowing	Demografik Özellik	Kişilik Tipi	,000
	İşle İlgili Özellik	Kurum Çalışma Süresi	,003

Elde edilen analiz verilerine göre unvan değişkeni ile sessiz kalınan konular ve örgütsel sessizlik nedenlerinin tümü arasında $p<0,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılığın söz konusu olduğu söylenebilir. Eğitim değişkeni ile sessiz kalınan konular, yönetsel ve örgütsel nedenler, tecrübe eksikliği ve ilişki zedelenmesi arasında $p<0,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık söz konusudur. İdari görevin olup olmaması ile örgütsel sessizlik nedenlerinin tümü arasında $p<0,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık söz konusudur. Kişilik tipi ile sessiz kalınan konular ve whistleblowing arasında $p<0,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılığın olduğunu söylemek mümkündür. Son olarak kurumda çalışma süresi ile örgütsel sessizlik nedenlerinin tümü ve whistleblowing arasında $p<0,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu verilerden hareketle; “H₃.

Çalışanların demografik özellikleri ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı ilişki söz konusudur” ve “H₄.Çalışanların demografik özellikleri whistleblowing arasında anlamlı ilişki söz konusudur” hipotezleri kısmi olarak kabul edilmiştir.

Örgütsel Sessizlik ve Whistleblowing Değişkenleri ile Demografik Özellikler ve İş ile İlgili Özellikler Arasında Farklılık Arz Eden Unsurların Tespitine İlişkin Bulgular

Çalışanların demografik ve iş ile ilgili sahip oldukları özelliklere göre, örgütsel sessizlik ve whistleblowing konusunda sergiledikleri farklı davranışların hangi unsurlardan kaynaklandığının tespiti yönelik analiz sonuçları Tablo 4.6.’da verilmiştir.

Tablo 4.6. Örgütsel Sessizlik ve Whistleblowing Değişkenleri ile Demografik Özellikler ve İş ile İlgili Özellikler Arasında Farklılık Arz Eden Unsurların Tespitine İlişkin Analiz Bulguları

	Demografik / İşle İlgili Özellik		P. Kor	Sig	
Sessiz Kalınan Konular	Unvan	Uzman	Yrd. Doç.Dr.	,81754*	,000
		Arş. Gör	Yrd. Doç.Dr.	,52151*	,007
		Öğr. Gör.	Yrd. Doç.Dr.	,57657*	,010
	Eğitim	Lisans	Yük. Lis.	,31205*	,020
			Doktora	,47136*	,000
		Kişilik Tipi	Konuşkan	Sessiz	-,51760*
Yönetsel-Örgütsel Nedenler	Eğitim	Y.Lisans	Gerekince	-,34489*	,000
			Konuşan		
		Doktora	-,33823*	,025	

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

İşle İlgili Konular	Unvan	Uzman	Yrd. Doç.Dr	-,63635*	,028
Tecrübe Eksikliği	Unvan	Okutman	Doç.Dr.	-,88000*	,017
İlişki Zedelen.	Eğitim	Y.Lisans	Doç.Dr.	-,96071*	,048
	Unvan	Uzman	Prof.Dr	-1,63571*	,003
	Eğitim	Y.Lisans	Doktora	-,35474*	,009
	Unvan	Uzman	Arş. Gör	-,63778*	,047
			Doç.Dr.	-,92667*	,019
	Eğitim	Y.Lisans	Doktora	-,39196*	,029
Whistleblow.	Çalış. Sür.	16-20 yıl	1-5 yıl	-,93083*	,039
	Kişilik Tipi	Konuşkan	Sessiz	-,54128*	,000

Tukey testi sonuçlarına göre; sessiz kalınan konular boyutunda katılımcıların verdikleri cevapların ortalamaları incelendiğinde; uzman, araştırma görevlisi ve öğretim görevlilerinin, yardımcı doçent unvanına sahip olanlara göre daha çok; lisans eğitimi alanların yüksek lisans ve doktora eğitimi alanlara göre daha çok; genellikle sessiz veya gerektiğinde konuşan kişilerin de konuşkan kişilere göre daha çok sessiz kalma eğiliminde olduklarını ifade etmek mümkündür.

Yönetmelik ve örgütsel nedenler konusunda doktora eğitimine sahip kişiler yüksek lisans eğitimine sahip kişilere göre daha fazla sessiz kalma eğilimindedirler. *İş ile ilgili konularda* yardımcı doçent ve doçent unvanına sahip kişiler uzmanlara göre daha fazla sessiz kalma eğilimindedirler. *Tecrübe eksikliği konusunda* doçent ve profesör kadrosundakilerin, okutman kadrosundaki bireylere oranla sessiz kalma eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. *İlişkilerin zedelenmesinden korkma* yönünden doçent ve araştırma görevlilerinin uzmanlara göre çekingen oldukları görülmüştür.

Whistleblowing konusunda ise, kurumda çalışma süresi 1-5 yıl olanların, çalışma süresi 16-20 yıl arası olanlara göre, sessiz kalanların

konuşkan olanlara göre daha fazla whistleblowing davranışlarında bulunma eğilimleri olduğu görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde akademik personel olarak çalışan kişilerin örgütsel sessizlik ve whistleblowing konularına bakış açılarını irdelemek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca kişilerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, kişilik tipleri gibi demografik özelliklerine göre konuya bakış açılarındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Esasen her kurum ve çalışanların ayrı özellikte olacağı dikkate alınır, bakış açılarının, kişilere ve kurumlara göre farklılık arz edeceği düşünülmektedir.

Daha önce yapılmış olan araştırmalara bakıldığında, whistleblower'ların (whistleblowing eylemini gerçekleştiren kişi) %90'ından fazlasının sessiz kalmak yerine etik dışı uygulamaları yetkililere bildirdikleri için; kariyerlerini erken yaşlarda sonlandırdığı, kara listeye alındıkları, paranoyak bir insan olarak

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

ifade edilme tehlikesi ile karşı karşıya kaldıkları, bütün birikimlerini, evlilik hayatlarını hatta yaşamlarını bile kaybedebildikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu nedenle örgüt üyelerinin ya da diğer çalışanların kendilerine misilleme yapacakları endişesi içinde olan çalışanlar, işletmelerinde şahit oldukları etik dışı uygulamaları ilgililere ihbar etme davranışı sergilemekten çekinmektedirler.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular özetlendiğinde;

- Cinsiyet ve medeni durum dağılımının birbirine yakın olduğu, eğitim durumunda yüksek lisans ve doktora eğilimi gösterirken, yaş ortalaması 31-40 yaş grubunda çoğunlukta seyretmektedir. Kişilik tipi tanımlamasında ise kendisini sessiz olarak tanımlayan kişilerin azınlıkta olduğu görülebilir. Kişiler kendilerini gerektiğinde konuşan kişilik tipine daha yakın hissetmektedirler. Unvan dağılımında ise daha çok araştırma görevlisi unvanında, idari görev olmayanların çoğunlukta olduğu ve kurumdaki çalışma süresi açısından ise 1-5 yıl arası yığılmanın olduğu söylenebilir.

- Elde edilen bulgulara göre örgütlerde sessiz kalan konular ile whistleblowing arasında düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Örgütsel sessizlik nedenleri ile whistleblowing arasında ise ilişkiye rastlanmamıştır.

- Sessiz kalan konular boyutunda katılımcıların verdikleri cevapların ortalamaları incelendiğinde; uzman, araştırma görevlisi ve öğretim görevlilerinin, yardımcı doçent unvanına sahip olanlara göre daha çok; lisans eğitimi alanların yüksek lisans ve doktora eğitimi alanlara göre daha çok; genellikle sessiz veya gerektiğinde konuşan

kişilerin de konuşkan kişilere göre daha çok sessiz kalma eğiliminde oldukları söylenebilir.

- Katılımcıların örgütsel sessizlikle ilgili önermelere verdikleri cevapların ortalaması incelendiğinde; katılımcıların en çok mesai arkadaşlarının yetersizliği, yöneticiden kaynaklanan sorunlar ile kişisel çekişme ve çatışmalar konusunda sessiz kaldıkları söylenebilir.

- Katılımcılar genel olarak olayları kurum içi resmi kanallarla raporlama, bağlı buldukları yetkiliye bilgi verme ve son olarak da doğrudan üst yönetime bilgi verme konusunda kararsız kaldıklarını söylemek mümkündür.

- Whistleblowing konusunda yani etik dışı davranışları ifşa etme durumunda, kuruma çalışma süresi 1-5 yıl olanların, çalışma süresi 16-20 yıl arası olanlara göre, sessiz kalanların konuşkan olanlara göre daha fazla whistleblowing davranışlarında bulunma eğilimleri olduğu görülmüştür.

- Buradan hareketle oluşturulan hipotezlerden bir tanesi kabul edilirken bir tanesi reddedilmiş, diğer ikisi de kısmen kabul edilmiştir.

H ₁ : Örgütsel sessizlik konuları ile whistleblowing arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur.	KABUL
H ₂ : Örgütsel sessizlik nedenleri ile whistleblowing arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur.	RED
H ₃ : Çalışanların demografik özellikleri ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı ilişki söz konusudur.	KISMEN KABUL
H ₄ : Çalışanların demografik özellikleri whistleblowing arasında anlamlı ilişki söz konusudur.	KISMEN KABUL

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

Bu çalışmayla eğitim sektöründeki karar vericiler ve idari görevi olan akademik personellere ve örgütsel sessizlik ile whistleblowing literatürüne katkı sağlanacaktır. Farklı sektörlerde de çalışanların

örgütsel sessizlik ve whistleblowing ile ilgili bakış açıları değerlendirilebilir. Bu durumdan hareketle, çalışmamızın, farklı sektörler veya farklı kültürler açısından veri karşılaştırmada faydalı olacağı düşünülmektedir.

5. KAYNAKÇA

Akgündüz, Y. (2014). “Otel Çalışanlarının Örgütsel Sessizliği Tercih Etmelerinde Örgütsel Güvenlerinin Etkisi”, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 6 (1): 184-199.

Alparıslan, A.M. (2010). Örgütsel Sessizlik İklimi ve İşgören Sessizlik Davranışları Arasındaki Etkileşim: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Öğretim Elemanları Üzerinde Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Arlı, D. (2013). “İlkokul Müdürlerinin Örgütsel Sessizlik ile İlgili Görüşleri”, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3 (2):69-84.

Aydın, U. (2003). “İş Hukuku Açısından İşçinin Bilgi Uçurması”, Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (2): 79-100.

Beheshtifar, M., Borhani, H. ve Moghadam, M.N. (2012). “Destructive Role of Employee Silence in Organizational Success”, International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 2 (11): 275-282.

Bildik, B. (2009). Liderlik Tarzları, Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gebze.

Bouville, M. (2008). “Whistle-blowing and Morality”, Journal of Business Ethics, 81 (3): 579-585.

Brief, A.P. ve Motowidlo, S. J. (1986). “Prosocial Organizational Behaviors”, Academy of Management Review, 11 (4): 710-725.

Brodie, P.P. (1998). “Whistleblowing: A Moral Dilemma”, Plastic Surgical Nursing, 18 (1): 56-58.

Brown, A.J. (2008). Whistleblowing in The Australian Public Sector : Enhancing The Theory and Practice Of Internal Witness Management in Public Sector Organisations, Anu E Press, Australia, 333s.

Chiu, R. K. (2003). “Ethical Judgement and Whistleblowing Intention: Examining The Moderating Role of Locus of Control”, Journal of Business Ethics, 43 (1/2): 65-74.

Çakıcı, A. (2007). “Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

- Dinamikleri”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (1): 145-162.
- Çakıcı, A. (2008).** “Örgütlerde Sessiz Kalman Konular, Sessizliğin Nedenleri ve Algılanan Sonuçları Üzerine Bir Araştırma”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (1): 117-134.
- Çakıcı, A. ve Çakıcı, A. C. (2007).** “İşgören Sessizliği: Konuşmak mı Zor, Sessiz Kalmak mı Zor?”, 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Sakarya Üniversitesi, ss. 389- 400.
- Dasgupta, S. ve Keshwani, A. (2010).** “Whistleblowing: A Survey of Literature”, The IUP Journal of Corporate Governance, 9 (4): 57-70.
- Dyne, L.V., And, S. ve Botero, I.C. (2003).** “Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs”, Journal of Management Studies, 40 (6):1359-1392.
- Eaton, T. V. ve Akers, M. D. (2007).** “Whistleblowing and Good Governance”, The CPA Journal, 77 (6): 66-71.
- Erenler, E. (2010).** Çalışanlarda Sessizlik Davranışının Bazı Kişisel ve Örgütsel Özelliklerle İlişkisi: Turizm Sektöründe Bir Alan Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Eroğlu, A. H., Adıgüzel, O. ve Öztürk, U.C. (2011).** “Sessizlik Girdabı ve Bağlılık İkilemi: İşgören Sessizliği ile Örgütsel Bağlılık İlişkisi ve Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (2): 97-124.
- Fleddermann, C. B. (2008).** Engineering Ethics, Pearson Education, Inc., Publishing as Prentice Hall, New Jersey. 187s.
- Gerçek, H. (2005).** “Mühendislikte Etik Sorunların Ele Verilmesi”, Madencilik Dergisi, 44 (4): 29-38.
- Gül, H. ve Özcan, N. (2011).** “Mobbing ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkiler: Karaman İl Özel İdaresinde Görgül Bir Çalışma”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, 2: 82-134.
- Henriksen, K. ve Dayton, E. (2006).** Organizational Silence and Hidden Threats to Patient Safety, HSR: Health Services Research, 41 (4): 1539-1554.
- Hitt, W. D. (1990).** Ethics and Leadership: Putting Theory Into Practice, Columbus OH: Batelle Press.
- Jubb, P. B. (1999).** “Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation”, Journal of Business Ethics, 21 (1): 77-94.
- Kahveci, G. (2010).** İlköğretim Okullarında Örgütsel Sessizlik ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler, Fırat Üniversitesi Sosyal

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142

<http://www.akademikbakis.org>

- Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Kahveci, G. ve Demirtaş, Z. (2013).** “Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Algıları”, Eğitim ve Bilim, 38 (167): 50-64.
- Kaptein, M. (2011).** “From In action to External Whistleblowing: The Influence of the Ethical Culture of Organizations on Employee Responses to Observed Wrong doing”, Journal of Business Ethics, 98 (3): 513-530.
- Karacaoğlu, K. ve Cingöz, A. (2009).** “İşgören Sessizliğinin Kaynağı Olarak Liderlik Davranışı ve Örgütsel Adalet Algısı”, 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Eskişehir.
- Keenan, J. P. (2002).** “Whistleblowing: A Study of Managerial Differences”, Employee Responsibilities and Rights Journal, 14 (1): 17-32.
- Kılıç, G., Tunç, T., Saraçlı, S. ve Kılıç, İ. (2013).** “Örgütsel Stresin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Beş Yıldızlı Termal Otel İşletmelerinde Bir Uygulama”, İşletme Araştırma Dergisi, 5 (1): 17-32.
- King, G. (1999).** “The Implications of an Organization’s Structure on Whistleblowing”, Journal of Business Ethics, 20 (4): 315-326.
- Larmer R. A. (1992).** “Whistleblowing and Employee Loyalty”, Journal of Business Ethics, 11 (2): 939-948.
- Lewis, D., Ellis, C., Kyprianou, A. ve Homewood, S. (2001).** “Whistleblowing at Work: The Results of A Survey of Procedures in Further and Higher Education”, Education and The Law, 13 (3): 215-225.
- Mansbach, A. ve Bachner, G.Y. (2010).** “Internal or External Whistleblowing: Nurses’ Willingness to Report Wrong doing”, Nursing Ethics, 17 (4): 483-490.
- Mcdonald, S. ve Ahern, K. (2000).** “The Professional Consequences of Whistleblowing by Nurses”, Journal of Professional Nursing, 16 (6): 313-321.
- Mercan, N., Altınay, A. ve Aksanyar, Y. (2012).** “Whistleblowing (Bilgi İfşası, İhbar) ve Yolsuzlukla Mücadelede İç Denetimin Değişen ve Gelişen Rolü”, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4 (2): 167-176.
- Mesmer-Magnus, J. R. ve Viswesvaran, C. (2005).** “Whistleblowing in Organizations: An Examination of Correlates of Whistleblowing Intentions, Actions and Retaliation”, Journal of Business Ethics, 62 (3): 277-297.
- Miceli, M.P. ve Near J.P. (2002).** “What Makes Whistle-blowers Effective”, Human Relations, 55 (4): 455-479.
- Milliken, F. J., Morrison, E. W. ve Hewlin, P.F. (2003).** “An Exploratory Study Of Employee

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

*JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142*

<http://www.akademikbakis.org>

- Silence: Issues That Employees Don't Communicate Upward and Why", <http://w4.stern.nyu.edu/emplib/rary/Milliken.Frances.pdf>, 1-35.
- Morrison E.W. ve Milliken F.J. (2000).** "Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World", *The Academy of Management Review*, 25 (4): 706-725.
- Nakane, I. (2006).** "Silence and Politeness in Intercultural Communication in University Seminars", *Journal of Pragmatics*, 38: 1811-1835.
- Near, J. P. ve Miceli, M. P. (1996).** "Effective Whistle Blowing", *Academy of Management Review*, 22 (3): 679-708.
- Nikmaram, S., Yamchi, H.G., Shojaii, S., Zahrani, M.A. ve Alvani, S.M. (2012).** "Study on Relationship Between Organizational Silence and Commitment in Iran", *World Applied Sciences Journal*, 17 (10): 1271-1277.
- Özdemir, L. ve Uğur, S.S. (2013).** "Çalışanların Örgütsel Ses Ve Sessizlik Algılamalarının Demografik Nitelikler Açısından Değerlendirilmesi: Kamu Ve Özel Sektörde Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (1): 257-281.
- Özler D.E., Şahin D. M. ve Atalay, C. G. (2010).** "Teorik Bir Çerçeve de Whistleblowing-Etik İlişkisi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2): 169-194.
- Park, H., ve Blenkinsopp, J. (2009).** "Whistleblowing as Planned Behavior: A Survey of South Korean Police Officers", *Journal of Business Ethics*, 85 (4): 545-557.
- Park, H., Blenkinsopp, J., Öktem, M. K. ve Ömür Gönülşen, U. (2008).** "Cultural Orientation and Attitudes Toward Different Forms of Whistleblowing: A Comparison of South Korea, Turkey and the U.K.", *Journal of Business Ethics*, 82 (4): 929-939.
- Pfeffer, J. ve Salancik, G.R. (2003).** *The External Control of Organizations*, Stanford University Press, California. 300s.
- Pinder, C.C. ve Harlos, K.P. (2001).** "Employee Silence: Quiescence and Acquiescence As Responses to Perceived Injustice", *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20: 331-369.
- Ray, S. (2006).** "Whistleblowing and Organizational Ethics", *Nursing Ethics*, 13 (4): 438-445.
- Rehg, M.T., Miceli, M.P., Near, J.P. ve Scotter, J.R.V. (2008).** "Antecedents and Outcomes of Retaliation Against Whistleblowers: Gender Differences and Power Relationships", *Organization Science*, 19 (2): 221-240.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

*JEL KOD: M12 *** ID:538 K:142*

<http://www.akademikbakis.org>

Robbins, P. S. ve Judge, A.T. (2012).

Organizational Behavior Pearson,
(çev. İnci Erdem), Nobel Yayınevi,
14. Baskı, 660s.

Saygan, S. (2011). “Whistleblowing ve Örgütsel Etik İklimi İlişkisi Üzerine Bir Uygulama”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Seifert, D. L. (2006). The Influence of Organizational Justice on The Perceived Likelihood Of Whistle-Blowing, Washington State University, College of Business.

Tavakoli, A. A. (2003). “Culture and Whistleblowing an Empirical Study of Croation and US Managers Utilizing Hofstede’s Cultural Dimensions”, Journal of Business Ethics,43 (1): 49-64.

Thiessen, C.D. (1998). “Whistleblowing in The Private And Public Sector: Should Canada Adopt A Modified Form Of The American Whistleblowing Legislation?”, M.A. Thesis, University of Manitoba and University of Winnipeg.

Vinten, G. (2000). “Whistleblowing Towards Quality”, The TQM Magazine, 12 (3): 166-171.

Yalçın, B. ve Baykal, Ü. (2012).“Özel Hastanelerde Görevli Hemşirelerin Sessiz Kaldığı Konular ve Sessiz Kalma Nedenleriyle İlişkili Faktörler”, Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi, 9 (2): 42-50.

Zhang J.,Chiu R. ve Wei, L. (2009).

“Decision-Making Process of Internal Whistleblowing Behavior in China: Empirical Evidence and Implications”, Journal of Business Ethics, 88 (1): 25-41.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

*JEL KOD: M12 *** ID:543 K:520*

<http://www.akademikbakis.org>

KREDİ KARTI TEMERRÜDÜ İLE SOSYO-EKONOMİK ETKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEMAYA YÖNELİK BİR UYGULAMA: ESKİŞEHİR KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

Cumhur ŞAHİN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Bozüyük Meslek Yüksekokulu, İşletme

Özet: 1990'lı yıllardan beri Türkiye'de, kredi kartı kullanıcıları dramatik bir biçimde artmıştır. Günümüzde aileler için kredi kartları temel finansman kaynağı haline gelmiştir. Kredi kartlarındaki artış doğal olarak, geri ödenememe riskini artırmaktadır. Bu nedenle 2000'li yıllardan sonra geri ödenememe ve kişisel iflaslar hızla artmış; bu ise, bankalar ve kredi kartı kullananlar için ciddi bir durum arz etmiştir. Bu çalışmanın amacı, sosyo-ekonomik faktörler açısından kredi kartı kullananların risk profilini belirlemektir. Bu çalışmada, kredi kartı temerrüdüne düşme ile gelir düzeyi, cinsiyet, meslekler, konut mülkiyeti, yaş grupları ve medeni durum gibi bazı sosyo-ekonomik faktörler arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun için Eskişehir kent merkezinde faaliyette bulunan ulusal ticari bankaların yetkilileriyle görüşülerek veriler elde edilmiştir. Verilerin analizinden, kredi kartı temerrüdüne düşme ile cinsiyet arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşıırken, kredi kartı temerrüdüne düşme ile meslek, konut mülkiyeti, yaş grupları ve medeni durum arasında ise bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kredi Kartı Temerrüdü, Ödeme, Sosyo-Ekonomik Faktörler, Eskişehir, Bankalar

AN APPLICATION REGARDING THE RELATIONSHIP BETWEEN CREDIT CARD DEFAULT AND SOCIOECONOMIC FACTORS: AN EXAMPLE FROM ESKISEHIR URBAN

Abstract: Since the 1990s, credit card users in the Turkey have increased dramatically. Nowadays, credit cards have been becoming a fundamental financial source for households. An increase in credit cards naturally results as an increase default risk. So that, default and personal bankruptcy began to increase sharply after 2000; and this phenomenon has become a serious issue for banks and credit card users in Turkey. The objective of this study is to determine the risk profile of credit card users in terms of socio economic factors. In this study, we examined whether there is a relationship between default in credit cards and gender, occupations, household ownership, age and marital status. Data collection has been realized by interview with branch managers of national banks in Eskisehir city centre. Our findings indicated that while there is no relationship between default in credit cards and gender, statistically significant relationship has been found between default in credit cards and occupations, household ownership, age and marital status.

Key Words: Default In Credit Cards, Payment, Socio Economic Factors, Eskisehir, Banks

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: M12 * ID:543 K:520**

<http://www.akademikbakis.org>

1. GİRİŞ

Günümüzde birçok tüketici açısından adeta vazgeçilmez bir özellik arz eden kredi kartları, teknolojide yaşanan hızlı ilerlemeler sayesinde piyasada muazzam bir kullanım miktarına ulaşmıştır.

Mülkiyeti bir banka veya finansal kuruluşa ait olmak üzere bankanın müşterilerine belirli bir kredi limiti dâhilinde yurt içi ve yurt dışı üye işyerlerinden mal ve hizmet satın alma ile nakit ödeme birimleri veya otomatik para ödeme makinelerinden nakit çekimlerinde kullanılması için verilen kart, kredi kartı olarak adlandırılmaktadır.¹ Bir başka tanıma göre ise kredi kartı, banka ile kendisine kart verilen kişi arasında yapılmış bir sözleşme gereğince, kişinin, bankanın belirli koşullarla temin ettiği kredi imkânını kullanmasını sağlayan araçtır.(Ekinci ve Esen, 2005: 364)

Dünyada ilk kez turizm amaçlı olarak 1854 yılında Hotel Credit Letter Company adlı bir kuruluş tarafından kredi kartı çıkartılmıştır. Modern anlamda ise ilk kredi kartları Amerika Birleşik Devletleri'nde yirminci yüzyılın başlarında çıkartılmıştır.1914 yılında General Petroleum Corporation of California (Mobil Oil) çalışanlarına ve seçkin müşterilerine kart verilmiştir. 1915 yılında birkaç otel, mağaza, telgraf şirketi ve demiryolu şirketi bozuk para ve jeton

basarak, müşterilerine birer aylık kredi imkânı tanımışlardır.(Yılmaz, 2000:4)

Türkiye kredi kartı kavramı ile 1968 yılında tanışmış olup bu ödeme aracının kullanımı, 1980'li yıllarda otomasyon alanındaki hızlı ilerlemelerin sayesinde daha da önem kazanmış, özellikle 1999 yılından itibaren bankaların hizmet portföyleri içinde göz ardı edilemeyecek paylara sahip olmaya başlamıştır. (Çavuş, 2006: 174)

Kullanıcılara para taşıma zorunluluğunu ortadan kaldırması, üye işyerlerine cirolarını arttırabilme olanağı sağlaması gibi özellikleri nedeniyle kullanımı artan kredi kartları, alıcı ve satıcılar arasındaki mal ve hizmet ilişkilerinde, geçerli, güvenilir, hızlı ve etkin bir ödeme aracına duyulan ihtiyaçlardan doğmuştur. (Kirdaban, 2005: 12)

Günümüzde alış-verişleri kolaylaştırmak amacıyla kullanılan çeşitli kartlar, genellikle kredi kartı olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte bu kartların bir kısmında ödeme aracı fonksiyonu ağırlıkta iken bir kısmında nakit kredi sağlama fonksiyonu ağırlıktadır. Kredili kart sistemi, geleneksel veresiye hesaplardan geliştirilmiştir. Veresiye hesaplarda tüketiciler yaptıkları alış-verişlerin bedelini hemen ödemezler. Veresiye hesaplarda alış-veriş bedellerinin hemen ödenmemesinin belirli bir süre sonunda ödenmesinin tüketici açısından, herhangi bir finansman maliyeti yoktur. Diğer bir ifade ile ödemenin belirli bir süre

¹ (<http://www.ekodialog.com/kredi-karti-piyasasi/kredi-karticesitleri.html>)

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: M12 *** ID:543 K:520*

<http://www.akademikbakis.org>

geciktirilmesiyle bir faiz masrafı yüklenilmemektedir. (Aydın, 1991: 163)

Kredi kartı temerrüdü veya gecikmesi, kart sahibinin borcunu belirlenen zamanda ödeyememesi durumudur.

Türkiye’de 2012 yılı sonunda 54.3 milyon olan kredi kartı sayısı 2013 yıl sonu itibariyle % 5 artış göstererek 56.8 milyon adet olmuştur. 2012 yılı sonunda 330 milyar TL’lik kredi kartlı alışveriş sözkonusu iken 2013 yılı sonunda bu tutar % 17’lik bir artışla 387 milyar TL değerine ulaşmıştır.

Tablo 1: Kredi Kartlı Ödeme Tutarının Sektörel Dağılımı

Sektör	2012	2013
Market	% 14	% 15
Akaryakıt	% 12	% 11
Giyim	% 8	% 8
Elektronik	% 8	% 8
Gıda	% 7	% 7

Kredi kartlı ödemelerin sektörel dağılımına bakıldığında 2013 yılında en fazla paya sahip olan beş sektörün, kartlarla yapılan toplam ödeme tutarının yarısını oluşturduğu görülmektedir. 2012 yılı ile kıyaslandığında en fazla paya sahip olan “market” sektörünün yüzde 14’ten yüzde 15’e yükselmesi ve “akaryakıt” sektörünün

yüzde 1 gerileyerek 2013 yılında yüzde 11 paya sahip olması dikkat çekmektedir.²

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatürde kredi kartı temerrüdüne düşme ile sosyo-ekonomik ve sosyo-ekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili yapılmış akademik çalışmaların bazıları aşağıda yer almaktadır:

Akgüç’e göre, belli bir yaşın üstünde olanlarda (45–50 yaş gibi) kredi riski gençlere kıyasla daha düşük iken, evli olan borçluların kredi sicilleri, bekârlara kıyasla daha iyi olabilmektedir. Kadınların erkeklere göre daha iyi borç ödeyicisi olduğu söylenebilir. Çalışana bağımlı sayısının fazla olduğu büyük ailelerde genellikle kredi riski, ortalamanın üstünde olmaktadır. Yine ayrıca yerleşim yerleri istikrarlı olan, uzun suredir aynı yerde oturanların konut sahibi olanların, sık sık oturma yeri değiştirenlere göre daha az kredi riski taşıdıkları görülmektedir. Benzer biçimde bazı meslek sahiplerinin, öğretmenlerin, devlet memurlarının, bankalarda çalışanların, serbest meslek sahiplerinin kredileri geri ödeme oranları ortalamanın üstünde bulunmaktadır. İşte kalma süresi, işteki istikrar da kredi riskini etkilemektedir. İş istikrarlı olanların, işte kalma süresi uzun olanların, sık sık iş değiştirenlere karşı kredi sicilleri daha iyi olmaktadır. (Akgüç, 2007:24)

² (<http://www.bkm.com.tr/basin/BKM-Aylik-Bulten-201312.pdf>)

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: M12 * ID:543 K:520**

<http://www.akademikbakis.org>

Wang'ın, cinsiyet, etnisite ve iş tecrübesi ile kredi kartı gecikmesi arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada; erkek öğrencilerin bayanlara kıyasla daha fazla kredi kartı temerrüdüne düştüğü, iş tecrübesi olanların iş tecrübesi olmayanlara göre daha az temerrüde uğradığı, etnik olarak ise hispanik ve siyahların kredi kartı temerrüdüne düşme oranının beyazlara oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. (Wang, 2011: 94)

Mansor ve Mat'ın Malezya'da İslami kredi kartlarıyla ilgili çalışmalarında kredi kartı temerrüdü ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, buna karşın eğitim düzeyi ve gelir seviyesi ile temerrüt arasında ise anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. (Mansor ve Mat, 2009: 22)

Yahyaoğlu ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada bankalarda yaşanan riskler ele alınmış bu risklere yönelik temerrüt oranlarına ilişkin bilgiler verilmiştir. Bu bilgilere göre kredi kartı kullanıcılarının tüketim açısından bilinçsizce harcama yaptığı ve temerrüt faizi ödemek zorunda kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. (Yahyaoğlu, Korkmaz ve Akman, 2011: 1-20).

Yahyaoğlu ve Korkmaz tarafından yapılan bir başka çalışmada yine Türkiye'de kredi kartı kullanıcılarının bankalara karşı hukuki ve tüketici dernekleri tarafından korunması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmada kredi kartı tüketicilerinin hukuken uğradıkları sorunlar sayısal ve istatistiksel verilerde

desteklenerek dile getirilmiştir (Yahyaoğlu ve Korkmaz, 2011: 1-21).

Yahyaoğlu ve Korkmaz tarafından yapılan bir başka çalışmada başta kredi kartları olmak üzere birçok farklı alanda kullanılan ürünlerden doğan hukuki sorunlar ve bu sorunların tüketici üzerinde oluşturduğu hukuki sorular ele alınmıştır. Ortaya çıkan sonuca bakıldığında tüketicilerin hukuksal anlamda sorunlar yaşayarak maddi kayıplara uğradığı bu çalışmada saptanmıştır. Saptamalar arasında tüketicilerin sosyo ekonomik ve sosyo kültürel yapılarına bakıldığında genellikle alt kültür ve düşük gelir seviyesindeki kişilerden oluştuğu görülmüştür (Yahyaoğlu, Korkmaz, 2011: 1-34).

Apak ve Korkmaz tarafından yapılan çalışmada ise; bankalar başta olmak üzere birçok kurumun tüketim artışına yönelik strateji geliştirdiğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca bu stratejilerin tüketiciler üzerinde plansız alışveriş ve kredi kartı kullanımının artmasına neden oluşturduğu saptanmıştır. Yine çalışmada bilinçsizce yapılan bu tüketim nedeniyle kullanılan kredi kartlarının ödenmesi konusundaki yaşanan sorunlar tüketicinin temerrüt ödemesini zorunlu hale getirerek içinden çıkılmaz bir hal aldığına işaret etmektedir (Apak, Korkmaz, 187-218).

Crook tarafından ABD'de hane halkının borçluluğu ile ilgili yapılan çalışmada ABD'de aile reisinin yaşının 55 'den daha düşük olması durumunda, ailedeki birey sayısının fazla olduğu durumlarda ve siyah

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: M12 * ID:543 K:520**

<http://www.akademikbakis.org>

ailelerde diğerlerine kıyasla daha fazla kredi kartı temerrüdüne düşüldüğü sonucuna varılmıştır. (Crook, 2001: 86)

Matriano ve Chiu Filipinler’de demografik ve sosyo-ekonomik faktörlerle kredi kartı temerrüdü arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, kalabalık ailelerde temerrüde düşme oranının yüksek olduğu buna karşın; yaş, eğitim düzeyi, gelir seviyesinin yükseldiği ve kiracılara kıyasla ev sahibi olma durumlarında ise temerrüde düşme oranının düştüğü görülmüştür.³

Chien ve Devaney’in sosyo ekonomik değişkenlerle kredi kartı temerrüdü arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada; eğitim düzeyi, aile büyüklüğü ve evli olma durumlarında temerrüde düşme ile pozitif yönlü bir ilişki olduğu buna karşın ev sahibi olma ve gelir seviyesi ile temerrüt arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Chien ve Devaney, 2001: 174)

Dunn ve Kim tarafından kredi kartı temerrüdüyle ilgili olarak Ohio eyaletinde yapılan çalışmada kredi kartı temerrüdüne düşme ile yaş, medeni durum, gelir düzeyi, konut sahipliği ve aile büyüklüğü arasında anlamlı bir ilişki olduğu; yaşı daha genç

olanların, bekârların, gelir seviyesi düşük olanların, kiracıların ve ailesi kalabalık olanların daha fazla temerrüde uğradığı, buna karşın eğitim seviyesi ile temerrüde uğrama arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.⁴

Kredi kartı temerrüdüyle ilgili bir diğer çalışmada, kredi kartı temerrüdünde yaş ve eğitim arasında önemli bir ilişki olduğu, 35–49 yaş grubundakilerin 50–64 yaş grubundakilere göre daha az temerrüde düştüğü görülürken, eğitim düzeyi yüksek bireylerin riskinin düşük olmasının da etkisiyle temerrüde uğrama sıklıklarının eğitim seviyesi düşük olan bireylere kıyasla daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. (Hazembuller ve diğerleri, 2007: 53)

Domowitz ve Sartain’in tüketicilerin iflas kararlarının belirleyicilerini araştırdıkları makale çalışmasında; kredi kartı temerrüdü ile hane halkı gelir düzeyi, medeni durum ve konut sahibi olma arasında anlamlı bir ilişki olduğu, hane halkı gelir düzeyinin yüksek olması, evlilerin ve konut sahibi olanların temerrüde düşme olasılığının düşük olduğu görülürken, cinsiyet ile temerrüt arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. (Domowitz ve Sartain, 1999: 415)

³ (Donald Jerico B. Matriano ve Anthony SF Chiu, De La Salle University, Manila, Philippines, Asia Pacific Industrial Engineering and Management System, <http://apiems.net/conf2013/1272.pdf>)

⁴ . (Dunn ve Kim, “An Empirical Investigation of Credit Card Default”, <http://economics.sbs.ohio-state.edu/pdf/credit.pdf>)

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

*JEL KOD: M12 *** ID:543 K:520*

<http://www.akademikbakis.org>

Erdem; eğitim düzeyi, gelir seviyesi, cinsiyet, çocuk sayısı, ev sahipliği, medeni durum ve yaş gibi sosyo ekonomik faktörlerin kredi kartı temerrüdü üzerindeki etkilerini incelemiş ve çocuk sayısı, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi ile temerrüt arasında anlamlı bir ilişki olduğu, diğer değişkenlerle temerrüt arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmıştır. (Erdem, 2008: 167)

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı kredi kartı temerrüdü ile gelir düzeyi, cinsiyet, meslek, konut mülkiyeti, yaş grupları ve medeni durum gibi sosyo-ekonomik faktörler arasında bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesidir.

4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

Bu çalışmanın kapsamına Eskişehir kent merkezinde faaliyet gösteren ulusal ticari bankaların Ocak 2014 dönemi itibarıyla kredi kartı temerrüdüne ilişkin veriler girmektedir.

5. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Bu çalışmada kredi kartı temerrüdüne düşme ile cinsiyet, gelir düzeyi, konut mülkiyeti, yaş grupları ve meslekler arasında bir ilişki olup olmadığına yönelik olarak 5 hipotez kurulmuş olup bu hipotezler aşağıdaki gibidir:

Hipotez 1: H_0 : Kredi kartı temerrüdü ile cinsiyet arasında bir ilişki yoktur.

Hipotez 2: H_0 : Kredi kartı temerrüdü ile gelir düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

Hipotez 3: H_0 : Kredi kartı temerrüdü ile konut mülkiyeti arasında ilişki yoktur.

Hipotez 4: H_0 : Kredi kartı temerrüdü ile yaş grupları arasında ilişki yoktur.

Hipotez 5: H_0 : Kredi kartı temerrüdü ile meslek grupları arasında ilişki yoktur.

6. VERİLERİN ANALİZİ

Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik tekniklerinden ki-kare testleri kullanılmıştır. Ki-kare testlerinin uygulama alanlarından birisi de kontenjans tablo yöntemi ile yapılan bağımsızlık testleridir. Değişkenler arasında bağımlılık problemi, siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, pazarlama, tıp ve insanın inceleme konusu yapıldığı birçok bilim dalında rastlanmaktadır. Verilerin süreklilik göstermesi durumunda değişkenler arasındaki ilişkilerin yönü ve boyutu korelasyon ve regresyon analizi yöntemleri kullanılarak belirlenebilmektedir. Nominal veya ordinal data kullanılarak yapılan çalışma veya araştırmalarda korelasyon veya regresyon analiz yöntemleri kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkilerin yön ve boyutları analiz edilememektedir. Çünkü nominal veya ordinal veri setleri içinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler tam olarak

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:543 K:520

<http://www.akademikbakis.org>

tanımlanamamaktadır. Bu nedenle bu türlü değişkenler arasındaki bağımsızlık testleri kontenjans tabloları kullanılarak ki-kare dağılımı yöntemi ile yapılmaktadır (Özsoy, 2002: 270).

Bağımsızlık testi verilerin iki yönlü haline getirilmesi işlemi ile başlamaktadır. İki yönlü tablolara kontenjans tabloları adı verilmektedir. Her bir değişken, gözlemleri sınıflar biçiminde veya düzey olarak ifade

eder. Değişkenlerden biri tablonun sütunlarını göstermek üzere c kategorisi, diğeri ise satırları göstermek üzere r kategorisi olarak isimlendirilirler. Bu şekilde oluşturulan iki yönlü tablo (r) * (c) boyutlarında kontenjans tablosu olarak ifade edilir (Özsoy, 2002: 271). Formül yardımıyla hesaplanan değer, tablo yardımıyla bulunan kritik değerle karşılaştırılarak H₀ hipotezi reddedilir veya kabul edilir.

Kredi Kartı Temerrüdü İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Tablo 2: Kredi Kartı Temerrüdü Ve Cinsiyet

Cinsiyet	Temerrüde Düşmeyen Kart Kullanıcı Sayısı	Temerrüde Düşen Kart Kullanıcı Sayısı	Toplam
Erkek	277706	17726	295432
Bayan	246668	15330	261998
Toplam	524374	33056	557430

Kredi kartı kullanan 557430 kişinin 295432 'si erkek, 261998'i kadınlardan oluşurken, temerrüde düşen 33056 kişinin 17726'sı erkek, 15330'u ise kadınlardan meydana gelmektedir.

Temerrüde Düşmeyenlerin Oranı =
524374 / 557430 = 0.9407

Temerrüde Düşenlerin Oranı = 33056 /
557430 = 0.0593

Teorik Frekansların Bulunması

Erkekler:

$t_{11} = 295432 \times 0.9407 = 277912.88$
(temerrüde düşmeyenler)

$t_{12} = 295432 \times 0.0593 = 17519.12$
(temerrüde düşenler)

Bayanlar:

$t_{21} = 261998 \times 0.9407 = 246461.52$
(temerrüde düşmeyenler)

$t_{22} = 261998 \times 0.0593 = 15536.48$
(temerrüde düşenler)

Ki- Kare Testleri

H₀ : Kredi kartı temerrüdü ile cinsiyet arasında bir ilişki yoktur. Tablo 1'de yer alan değerler g_{ij} yani gözlem değerleri iken t_{ij}'ler teorik frekansları ifade ediyor.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:543 K:520

<http://www.akademikbakis.org>

Burada $n = 557430$ 'dur. Bilindiği gibi, test istatistiği:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{g_{ij}^2}{t_{ij}} - n$$

$$\chi^2 \text{ hesaplanan} = 557435.5 - 5.5 = 5.5$$

$\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyinde
 v (serbestlik derecesi) = $(2 - 1) \times (2$

- 1)

$$v = 1$$

Tablo'dan, $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyi ve serbestlik derecesi 1 için bulunan kritik değer,

$$\chi_k^2 = 3.84 \text{ d\u00fcr.}$$

$$\chi_k^2 = 3.84 < \chi^2 \text{ hesaplanan} = 5.5$$

Kritik değer, hesaplanan değerden k\u00fc\u00fck olduğu i\u00e7in, H_0 hipotezi reddedilir, H_1 hipotezi ise kabul edilir. Bu nedenle, kredi kartı temerr\u00fcd\u00fc ile cinsiyet arasında bir ilişki vardır.

Kredi Kartı Temerr\u00fcd\u00fc ile Gelir Grupları Arasındaki İlişki

Tablo 3: Kredi Kartı Temerr\u00fcd\u00fc Ve Gelir Grupları

Gelir Grupları	Temerr\u00fcd\u00fcde D\u00fcşmeyen Kart Kullanıcı Sayısı	Temerr\u00fcd\u00fcde D\u00fcşen Kart Kullanıcı Sayısı	Toplam
D\u00fcř\u00fck Gelirler	103892	4442	108334
Orta Gelirliler	259443	20431	279874
Y\u00fcsek Gelirliler	161039	8183	169222
Toplam	524374	33056	557430

Kredi kartı kullanan 557430 kişinin 108334'\u00fc d\u00fcş\u00fck gelir, 279874'\u00fc orta gelir ve 169222'si ise y\u00fcsek gelir grubundandır. Temerr\u00fcd\u00fcde d\u00fcşen 33056 kişinin 4442'si d\u00fcş\u00fck gelirli, 20431'i orta gelirli ve 8183'\u00fc ise y\u00fcsek gelirlidir.

Temerr\u00fcd\u00fcde D\u00fcřmeyenlerin Oranı = $524374 / 557430 = 0.9407$

Temerr\u00fcd\u00fcde D\u00fcřenlerin Oranı = $33056 / 557430 = 0.0593$

Teorik Frekansların Bulunması

D\u00fcř\u00fck Gelir Grubundakiler:

$$t_{11} = 108334 \times 0.9407 = 101909.79 \text{ (temerr\u00fcd\u00fcde d\u00fcřmeyenler)}$$

$$t_{12} = 108334 \times 0.0593 = 6424.21 \text{ (temerr\u00fcd\u00fcde d\u00fcřenler)}$$

Orta Gelir Grubundakiler:

$$t_{21} = 279874 \times 0.9407 = 263277.47 \text{ (temerr\u00fcd\u00fcde d\u00fcřmeyenler)}$$

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:543 K:520

<http://www.akademikbakis.org>

$$t_{22} = 279874 \times 0.0593 = 16596.53$$

(temerrüde düşenler)

Yüksek Gelir Grubundakiler:

$$t_{31} = 169222 \times 0.9407 = 159187.14$$

(temerrüde düşmeyenler)

$$t_{32} = 169222 \times 0.0593 = 10034.86$$

(temerrüde düşenler)

H_0 : Kredi kartı temerrüdü ile gelir düzeyi arasında bir ilişki yoktur.

$$\chi^2 \text{ hesaplanan} = 559385.23 - 557430 = 1955.23$$

$$v \text{ (serbestlik derecesi)} = (3 - 1) \times (2 - 1) = 2$$

Tablo'dan, $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyi ve serbestlik derecesi 2 için bulunan kritik değer, $\chi_k^2 = 5.99$ 'dur.

$$\chi_k^2 = 5.99 < \chi^2 \text{ hesaplanan} = 1955.23$$

Kritik değer, hesaplanan değerden küçük olduğu için, H_0 hipotezi reddedilir, H_1 hipotezi ise kabul edilir. Bu nedenle, kredi kartı temerrüdü ile gelir düzeyi arasında bir ilişki vardır.

Kredi Kartı Temerrüdü ile Konut Sahipliği Arasındaki İlişki

Tablo 4: Kredi Kartı Temerrüdü Ve Konut Mülkiyeti

Konut Mülkiyeti	Temerrüde Düşmeyen Kart Kullanıcı Sayısı	Temerrüde Düşen Kart Kullanıcı Sayısı	Toplam
Ev Sahibi	305173	12562	317735
Kiracı	219201	20494	239695
Toplam	524374	33056	557430

Kredi kartı kullanan 557430 kişinin 317735'i ev sahibi, 239695'i ise kiracıdır. Temerrüde düşen 33056 kişinin 12562'si ev sahibi ve 20494'ü ise kiracıdır.

$$\text{Temerrüde Düşmeyenlerin Oranı} = 524374 / 557430 = 0.9407$$

$$\text{Temerrüde Düşenlerin Oranı} = 33056 / 557430 = 0.0593$$

Teorik Frekansların Bulunması

Ev Sahipleri:

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:543 K:520

<http://www.akademikbakis.org>

$$t_{11} = 317735 \times 0.9407 = 298893.31 \text{ (temerrüde düşmeyenler)}$$

$$t_{12} = 317735 \times 0.0593 = 18841.69 \text{ (temerrüde düşenler)}$$

Kiracılar:

$$t_{21} = 239695 \times 0.9407 = 225481.09 \text{ (temerrüde düşmeyenler)}$$

$$t_{22} = 239695 \times 0.0593 = 14213.91 \text{ (temerrüde düşenler)}$$

H_0 : Kredi kartı temerrüdü ile konut sahipliği arasında bir ilişki yoktur.

$$\chi^2 \text{ hesaplanan} = 562604.49 - 557430 = 5174.49$$

$\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyinde

v (serbestlik derecesi) = $(2 - 1) \times (2 - 1)$

$v = 1$

Tablo'dan, $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyi ve serbestlik derecesi 1 için bulunan kritik değer,

$$\chi_k^2 = 3.84 \text{ 'dür.}$$

$$\chi_k^2 = 3.84 < \chi^2 \text{ hesaplanan} = 5174.49$$

Kritik değer, hesaplanan değerden küçük olduğu için, H_0 hipotezi reddedilir, H_1 hipotezi ise kabul edilir. Bu nedenle, kredi kartı temerrüdü ile konut sahibi olma arasında bir ilişki vardır.

Kredi Kartı Temerrüdü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

Tablo 5: Kredi Kartı Temerrüdü Ve Yaş Grupları

Yaş Grupları	Temerrüde Düşmeyen Kart Kullanıcı Sayısı	Temerrüde Düşen Kart Kullanıcı Sayısı	Toplam
20-35	145158	6364	151522
36-55	284421	24954	309375
56 ve Üzeri	94795	1738	96533
Toplam	524374	33056	557430

Kredi kartı kullanan 557430 kişinin 151522'si 20-35 yaş, 309375'i 36-55 yaş ve 96533'ü ise 56 ve üzeri yaş grubundadır. Temerrüde düşen 33056 kişinin 6364'ü 20-

35 yaş grubundan, 24954'ü 36-55 yaş grubundan ve 1738'i ise 56 ve üzeri yaş grubundandır.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:543 K:520

<http://www.akademikbakis.org>

Temerrüde Düşmeyenlerin Oranı =
524374 / 557430 = 0.9407
Temerrüde Düşenlerin Oranı = 33056 /
557430 = 0.0593

Teorik Frekansların Bulunması

20-35 Yaş Grubu:

$t_{11} = 151522 \times 0.9407 = 142536.75$
(temerrüde düşmeyenler)

$t_{12} = 151522 \times 0.0593 = 8985.25$
(temerrüde düşenler)

36-55 Yaş Grubu:

$t_{21} = 309375 \times 0.9407 = 291029.06$
(temerrüde düşmeyenler)

$t_{22} = 309375 \times 0.0593 = 18345.94$
(temerrüde düşenler)

56 ve Üzeri Yaş Grubu:

$t_{31} = 96533 \times 0.9407 = 90808.59$
(temerrüde düşmeyenler)

$t_{32} = 96533 \times 0.0593 = 5724.41$
(temerrüde düşenler)

H_0 : Kredi kartı temerrüdü ile yaş grupları arasında bir ilişki yoktur.

χ^2 hesaplanan = 563724.19 – 557430 = 6294.19

$\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyinde v (serbestlik derecesi) = $(3 - 1) \times (2 - 1) = 2$

Tablo'dan, $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyi ve serbestlik derecesi 2 için bulunan kritik değer, $\chi_k^2 = 5.99$ 'dur.

$\chi_k^2 = 5.99 < \chi^2$ hesaplanan = 6294.19

Kritik değer, hesaplanan değerden küçük olduğu için, H_0 hipotezi reddedilir, H_1 hipotezi ise kabul edilir. Bu nedenle, kredi kartı temerrüdü ile yaş grupları arasında bir ilişki vardır.

Kredi Kartı Temerrüdü ile Meslek Grupları Arasındaki İlişki

Tablo 6: Kredi Kartı Temerrüdü Ve Meslek Grupları

Meslek Grupları	Temerrüde Düşmeyen Kart Kullanıcı Sayısı	Temerrüde Düşen Kart Kullanıcı Sayısı	Toplam
Serbest Meslek	272675	17189	289864
İşçi ve Memur	251699	15867	267566
Toplam	524374	33056	557430

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

JEL KOD: M12 *** ID:543 K:520

<http://www.akademikbakis.org>

Kredi kartı kullanan 557430 kişinin 289864'ü serbest meslek sahibi iken, 267566'si ise işçi ve memurlardan oluşmaktadır. Temerrüde düşen 33056 kişinin 17189'u serbest meslek sahibi iken, 15867 kişi ise işçi ve memur kesimindedir.

Temerrüde Düşmeyenlerin Oranı =
 $524374 / 557430 = 0.9407$

Temerrüde Düşenlerin Oranı = $33056 / 557430 = 0.0593$

Teorik Frekansların Bulunması

Serbest Meslek Sahipleri:

$t_{11} = 289864 \times 0.9407 = 272675.06$
(temerrüde düşmeyenler)

$t_{12} = 289864 \times 0.0593 = 17188.94$
(temerrüde düşenler)

İşçi ve Memurlar:

$t_{21} = 267566 \times 0.9407 = 251699.34$
(temerrüde düşmeyenler)

$t_{22} = 267566 \times 0.0593 = 15866.66$
(temerrüde düşenler)

H_0 : Kredi kartı temerrüdü ile meslek grupları arasında bir ilişki yoktur.

χ^2 hesaplanan = $557430 - 557430 = 0.00$

$\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyinde v (serbestlik derecesi) $v = (2 - 1) \times (2 - 1)$
 $v = 1$

Tablo'dan, $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyi ve serbestlik derecesi 1 için bulunan kritik değer,
 $\chi_k^2 = 3.84$ 'dür.

$\chi_k^2 = 3.84 > \chi^2$ hesaplanan = 0.00

Kritik değer, hesaplanan değerden büyük olduğu için, H_0 hipotezi kabul edilir, H_1 hipotezi ise reddedilir. Bu nedenle, kredi kartı temerrüdü ile meslek grupları arasında bir ilişki yoktur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Eskişehir il merkezinde faaliyette bulunan ulusal ticari bankalar için 2014 yılı Ocak ayı itibarıyla kredi kartı temerrüdüne düşme ile cinsiyet, gelir düzeyi, konut mülkiyeti, yaş grupları ve meslek grupları olmak üzere 5 sosyo-ekonomik faktör arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan hipotez testleri sonucunda hipotez 1 kabul edilmiş, kredi kartı temerrüdü ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Hipotez 2 de kabul edilmiş, kredi kartı temerrüdü ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde hipotez 3 de doğrulanmış, kredi kartı temerrüdü ile konut sahipliği arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Hipotez 4'de kabul edilmiş,

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: M12 * ID:543 K:520**

<http://www.akademikbakis.org>

temerrüt ile yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Hipotez 5 ise reddedilmiş, kredi kartı temerrüdü ile meslek grupları arasında bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Bankaların müşterilerine kullandığı kredi kartlarında temerrüt yaşanmaması veya olası temerrütlerin minimum seviyede kalması için; kredi kartlarının verilmesinde mümkün olduğunca daha çok oranda bayanlara kullanılması gerekir. Çünkü bayanlarda kredi kartlarında temerrüde düşmede erkeklere kıyasla daha az sorunla karşılaşmaktadır. Gelir seviyesi açısından bakıldığında kredi kartı temerrüdüne daha çok orta seviye gelir grubunun düşmesinden hareketle kredi kartlarında gelir düzeyi orta seviyenin üzerinde olan gruplara daha fazla yönelmesi gerekmektedir. Yaş grupları açısından bakıldığında genellikle 56 yaş ve üzerindeki kesimin borcuna daha sadık olmasından da hareketle bu yaş grubuna ağırlık verilebilir. Konut mülkiyeti açısından kiracıların limiti azaltılmalı, buna mukabil ev sahibi olanların limiti arttırılmalıdır. Bu sayede kredi kartı temerrüdü konusunda daha az sıkıntı yaşanması mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

Apak, U. Korkmaz, M. (2011).An Applied Study About The Analysis Of Planned Shopping And Consumption Behaviours of

Individual Consumers, IIB Dergisi, Sayı:2, Cilt:1 ss.187-218

Akgüç, Ö. (2007). Banka Yönetimi ve Performans Analizi. (1. Baskı). İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık

Aydın, N. (1991). Kredi Kartları ve Kredi Kartlarında Faiz Masrafının Hesaplanması. Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi C: IX.

Çavuş, M. F. (2006). Bireysel Finansmanın Temininde Kredi Kartları: Türkiye’de Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 15

Chien Y.W. ve Devaney, S. A. (2001). The Effects of Credit Attitude and Socioeconomic Factors on Credit Card and Installment Debt. The Journal of Consumer Affairs, Vol. 35, No. 1 s.162-179.

Crook, J. (2001). The demand for household debt in the USA: evidence from the 1995 Survey of Consumer Finance. Applied Financial Economics, Volume 11, s.83–91.

Domowitz, I. ve Sartain R. L. (1999). Determinants of the Consumer

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: M12 *** ID:543 K:520*

<http://www.akademikbakis.org>

Bankruptcy Decision. The Journal of Finance, Vol. LIV, No. 1 403–420.

Dunn, L. F. ve Kim T. An Empirical Investigation of Credit Card Default. <http://economics.sbs.ohio-state.edu/pdf/credit.pdf> Erişim Tarihi 11.06.2014

Ekinci, M. ve Esen S. (2005). Anlatımlı ve Gerekçeli Yeni Türk Ceza Kanununda Yer Alan Hırsızlık, Yağma, Dolandırıcılık, Hileli İflas, Karşılıksız Yararlanma, Belgelerde Sahtecilik ve Bilişim Alanında Suçlar. Ankara: Adalet Yayıncılık.

Erdem, C. (2008). Factors Affecting the Probability of Credit Card Default and the Intention of Card Use in Turkey. International Research Journal of Finance and Economics , Issue 18 s.159-171.

Hazembuller, A. Lombardi, B.J ve Hogarth, J.M. (2007). Unlocking The Risk Based Pricing Puzzle: Five Keys To Cutting Credit Card Costs. Consumer Interests Annual. 53

Kirdaban, M. İ. (2005). Ödeme Sistemlerindeki Gelişmeler ve Ödeme Sistemlerinin Finansal Sistem İstikrarı Üzerindeki Etkileri. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü Ankara.

Mansor N. ve Mat A. C. (2009). Islamic Credit Card: Are Demographic Factors a Good Indicator? Asian Social Science Vol.5, No.12, s.17–26.

Matriano D. J. ve Chiu A. SF. (2013). De La Salle Univesity, Manila, Philippines, Asia Pacific Industrial Engineering and Management System, <http://apiems.net/conf2013/1272.pdf> Erişim Tarihi 12.04.2014

Wang, A. (2011). Effects of gender, ethnicity and work experience on college students credit card debt: Implications for wealth advisors. The journal of wealth management, 14(2), s.85–100.

Yılmaz, E. (2000). Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Yahyaoglu, G. Korkmaz, M. Akman, G. (2011). Bankacılık ve Risk Yönetiminin Bir Banka Üzerinde Uygulanması ve Sonuçlarının Hukuksal Açıdan Değerlendirilmesi Konusunda Uygulamalı Çalışma, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 25, ss.1-20

Yahyaoglu, G. Kormaz, M. (2011). Aldatıcı Reklamların Tüketici

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 45 Eylül – Ekim 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: M12 * ID:543 K:520**

<http://www.akademikbakis.org>

Üzerindeki Etkilerinin Rekabet
Hukuku Açısından
Değerlendirilmesi, Akademik Bakış
Dergisi, Sayı: 24, ss.1-35

[http://www.bkm.com.tr/basin/BKM-Aylik-
Bulten-201312.pdf](http://www.bkm.com.tr/basin/BKM-Aylik-Bulten-201312.pdf) Erişim Tarihi:
18.06.2014

[http://www.ekodialog.com/kredi-karti-
piyasasi/kredi-karti-cesitleri.html](http://www.ekodialog.com/kredi-karti-piyasasi/kredi-karti-cesitleri.html)
Erişim Tarihi: 18.06.2014

Yahyaoglu, G. Korkmaz, M. (2011).
Türk Hukukunda Kredi Kartı ve
Tüketicinin Korunması Hakkında
Kanun Kapsamında Kredi Kartı
Borcunun Ödenmesi ve Hukuki
Sonuçlarının Tüketici Açısından
Değerlendirilmesi, Akademik Bakış
Dergisi, Sayı: 25, ss.1-21

RÜYALAR VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

*Ahmet Yüksel**

ÖZ

Rüyalar, Osmanlı toplumunda her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Bu çalışma, 18. asrın ortalarından itibaren rüya sahipleri ile imparatorluk yönetimi arasında nasıl bir etkileşimin olduğunu arşiv kayıtları ışığında ortaya koyabilmeyi amaçlamıştır. Bu noktada şu sorulara cevaplar üretilmeye çalışılmıştır: Rüyaların içeriği nedir? Dinî temaya sahip olduğu yahut ilahî mesaj taşıdığı iddia edilen rüyalar, hangi çevrelere mensup şahıslarca görülmüştür? İşaret edilen tarzda bir rüya gördüğünü iddia edenler kendileri için imparatorluk hazinesinden bir talepte bulunmuşlardır mi? Şayet bulunmuşlarsa talepleri karşılanmış mıdır?

Bu cevap üretim işlemi esnasında, ayrıca rüyaların imparatorluk yönetimi nezdinde uyandırdıkları yahut uyandıramadıkları ilginin sultanlar veya dönemlere göre nasıl bir farklılaşma geçirdiğine de temas edilmiştir. Bu sayede bazı önemli ve ilginç bilgilere ulaşıldığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rüya, Osmanlı İmparatorluğu, Toplum, Hediye, Sultan.

DREAMS AND THE OTTOMANS EMPIRE

ABSTRACT

Dreams have always had an important place in the Ottoman society. This study aims to be able to put forward in the light of archival records what interaction exists between the dreamers and the government of empire in the mid-18th century. At this point, answers to these questions are tried to be answered: What are the contents of dreams? What kind of environment did those belong to, whose dreams were alleged to be alleged to have a religious theme or to carry a divine message? Did the subjects, who claimed to have dreamt in the pointed way, want something for themselves from the empire treasury? If they did, were their wishes provided?

During this answer production process, what kind of differentiation did the wonder, which they woke or did not in the government of empire, go through according to sultans or the periods, is mentioned. Thanks to this, some important and interesting information is thought to be achieved.

Key Words: Dream, the Ottoman Empire, Society, Gift, Sultan.

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ahmetarih@hotmail.com

GİRİŞ

Antik halklardan modern toplumlara kadar hemen her kültürde rüyalar, etkili bir “meşrulaştırma” aracı olarak kayda değer bir ağırlık taşımıştır. Gerek Mısır ve Roma gibi antik medeniyetlerde gerekse Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet gibi yaygın dinlerde rüyaların o işlevine ilişkin pek çok örnek mevcuttur (Çetin, 2012: 44).

Osmanlı toplumunda da rüyalara özel bir önem atfedildiğini kuruluş yıllarından itibaren gözlemek mümkündür. Çünkü rüyaların daha ziyade öte âlemden, Allah tarafından gösterildiği ve bununla ilintili olarak ilahî bir mesaj olduğu tasavvur edilmiştir. Zaten imparatorluğun kuruluşu veya Osmanlı saltanatının egemenliği de çeşitli rüyalarla desteklenmektedir. “Göbekten Çıkan Ağaç Motifli Rüya” veya “Ocakdan Çıkan Pınar Motifli Rüya” onlar arasında en çok bilinenleridir. Türk-İslam devlet geleneğinde ilk örneklerine tesadüf edilen bu rüyaların içeriklerine, Osmanlı kronik yazarları tarafından birtakım ilaveler yapılmış ve yeni motifler eklenmiştir (Âşıkpaşaoğlu, 1985: 16). İmparatorluğun yükselişe geçişi ve sonrası için de benzer istikamette ve birer müjde şeklinde gelişen rüyalara ilişkin çeşitli anlatılarla karşılaşmak mümkündür. Mesela, Fatih Sultan Mehmed’in Uzun Hasan ile savaşmak için sefere çıktığı sıralarda garip bir rüya gördüğü anlatılır. Güya Padişah, Uzun Hasan ile bir meydanda güreşe tutuşuyor ve onu yeniyordu. Rüyasını anlattığı âlimlerden birisi bunu Padişahın büyük zaferinin habercisi olarak yorumluyor ve malum öyle de oluyordu (Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 1995: 282).

Osmanlı kroniklerinde, Kanuni Sultan Süleyman’ın rüyasında gördüğü Hz. Muhammed’den “Belgrat, Rodos ve

Bağdat kalelerini fethetmesi; sonra da kendi şehrini imar etmesi” yönünde bir emir aldığından ve o doğrultuda Haremeyn’i imar ve ıslah ettiğinden bahsedilir (Yıldırım-Öztürkçü, 2012: 233-237).

Genç Osman’ın, hacca gidip gitmeme noktasında tereddüt yaşadığı esnada rüyasında Hz. Muhammed’i gördüğü ve o rüyanın, akıbetinin habercisi olduğu Osmanlıların ilk vakanüvisi Naîmâ tarafından uzun uzadıya anlatılmıştır (Naîmâ Mustafa Efendi, 1281: 211-212). IV. Murad’ın 1638 Bağdat Seferi sırasında kendisine düzenlenen bir suikasttan kurtuluşunun altında yine bir rüya öyküsü vardır (Topbaş, 1999: 283). 17. asırda ilgi uyandıran Osmanlılara ait bir diğer rüya anlatısı ise Evliya Çelebi’ye ve onun seyyah olmasına ilişkindir. Nitekim o asırda hayat bulan seyahatnamesi bir rüyayla başlamaktadır (Evliyâ Çelebi, 2011: 11-13).

Özetle, Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşu ve yükselişi aşamasında, rüyalar; saray ve çevresinde genellikle ilahî mesajlar içeren ve gerçekliğine inanılmış bir nitelik arz etmektedir. Bu nitelik, Sultanlara ait rüya anlatılarıyla birlikte Osmanlı kroniklerinde işlenmiştir. O eserler vasıtasıyla yahut kulaktan kulağa, durumdan; yani Sultanlar ile rüyalar arasındaki sıkı ve sıcak ilişkiden bir şekilde haberdar olan kimseler imparatorluğun sonuna kadar çeşitli süslemelerle birlikte rüyaları bir kazanç kapısına dönüştürme gayretinde olmuşlardır. İşte bu araştırmanın gayesi, o dönüşümü 18. asırdan itibaren ve bazı canlı örneklerle birlikte aktarmak, ayrıca Osmanlı tarihinde rüyaların iteklemesiyle yahut iteklenen rüyaların tesiriyle birbiri ardına yaşanan ilginçliklere ilişkin bir kesit sunabilmektir.

1.Rüya Görenler

İncelenen vesikaların tanıklığında, gördüğünü iddia ettiği rüyayı imparatorluk yöneticileriyle paylaşanlar arasında ilk sıra dinî ve tasavvufî çevrelere mensup kimselere aittir. Şer'î hükümlerin devlet ve toplum yaşantısını ağırlıklı olarak biçimlendirdiği bir coğrafya için bu elbette beklenen bir gelişmedir. Rüya gördüğü iddiasıyla Saray yahut Babî'î'nin kapısını çalan söz konusu çevrelere mensup şahıs ya da gruplar arasında Seyyid ve Şerifler (bkz. Kılıç, 2005) ağırlıktadır. Hz. Muhammed'in soyundan gelenler toplum ve devlet nezdinde daima müstesna bir yere sahip olmuşlar, bu zümre mensupları ayrıcalıklı statülerini rüyalar özelinde de sürdürme gayretinde bulunmuşlardır.

Seyyid ve Şerifler'den sonra rüya görenler listesinin ikinci sırasını tarikatlara mensup şeyh, molla ve derviş unvanı taşıyan kimseler işgal eder. Bilindiği üzere tarih boyunca tarikat liderleri ile devlet adamları arasındaki münasebetler dostluk, düşmanlık yahut çıkar ilişkisine dayalı olarak, üç biçimde gelişmiştir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu için de geçerliliğini muhafaza etmiştir (bkz. Gündüz, 1989). Hatta imparatorluk harcı, tarikatlar ve onların tekkeleriyle yoğrulmuştur denilebilir. Dolayısıyla bu tarihî arka plan sayesinde, devlet ile tarikatlar arasında rüya zemininde gerçekleşen etkileşimi anlamlandırmak kolaylaşabilir. Ayrıca ve bilhassa incelenen dönem itibarıyla, Sünnî tarikatların devlet nezdinde daha muteber bir mevkiye olmaları; mensuplarını, gördükleri rüyaları imparatorluk ricali ile paylaşmaya ve o paylaşım münasebetiyle hazineden bir şeyler koparmaya teşvik edici bir hususiyet olmuştur. Nitekim şeyh, derviş ve molla unvanı taşıyan rüya sahipleri çoğunlukla Sünnî tarikatlara mensup kimselerdir. Ayrıca hac farızasını yerine getirmenin sağladığı unvan

sayesinde ismi sufi çevrelere bir adım daha yaklaşan kimseler de rüya görmek ve gördüğü rüyayı kendisine ihsanda bulunma imkânına sahip bir devlet adamıyla paylaşmak noktasında diğerlerinden pek geri kalmamıştır.

Rüya görenler arasında terfi yahut ek kazanç elde etmek gibi kişisel bir menfaat sağlama arzusu taşıyan devlet memurları da vardır. Gerçi resmî kimlikleri; diğer gruplar gibi rüyaları münasebetiyle sevindirilmeleri için beklentilerini açıkça ortaya koymak noktasında onları biraz engellemiş gibidir. Ana teması rüya olan bir arzuhalle imparatorluk eşliğini aşındıranlar arasında herhangi bir dinî, idarî yahut askerî unvan taşımayan, bu nedenle rüyasında kendisine iletilen müjde vesilesiyle sevindirilme noktasında diğerleri kadar şanslı olmayan sıradan tebaa da, bahsedilen bütün olumsuzluklara rağmen rüya listesinde kendisine yer bulmuştur. Son olarak, Osmanlıların hükmünün geçmediği topraklarda yaşayan farklı dinî ve etnik kimliğe sahip şahısların da rüya ekseninde imparatorluk gündemini meşgul ettiklerine ilişkin bilgiler vardır. Çalışmanın ilerleyen safhalarında paylaşılacak örnek vesikalarla rüya sahipleri hakkındaki bu yüzeysel anlatıya canlılık kazandırılacaktır.

2.Rüyada Görülenler ve Beklenti

Görüldüğü iddiasıyla imparatorluk merkezinde yahut yerel birimlerde bulunan yöneticilere aksettirilen rüyalar, tahmin edilmesi güç olmayacağı üzere, ağırlıklı olarak dinî bir içeriğe sahiptirler. Allah'tan yahut ağırlık Hz. Muhammed'de olmak üzere peygamberlerinden alınan kutsal bir mesaj yahut sevindirici bir haber rüyaların ana temasıdır. Ayrıca Mekke ve Medine şehirleriyle veya daha özelde Kâbe gibi mekânlarla dinî temaya daha görsel ve kutsî bir hava katılmıştır. Bir örnek olmak üzere, 1895 yılına ait bir vesikada; Hacı

Ali ismindeki şahsın rüyasında Kâbe'yi gördüğünden bahsedilmektedir. (BOA, Y.PRK.AZJ, 31/57; 29 Zilhicce 1312; 23 Haziran 1895).

Dikkat çekilen ilahî mesajın veya müjdenin muhatabı ise çok defa, rüya sahibine en iyi dünyevî lütfü sağlaması muhtemel olan Osmanlı Padişahı'dır. Müjde içeren ilahî iletilerse, çoğunlukla Sultana cennet veya zafer kapılarının açıldığına yahut kendisinin ve imparatorluğunun ömrünün uzatıldığına ilişkindir. 1739 senesine ve Şerife Ayşe Hatun'a ait rüya tam da bahsedilen türdendir. Çünkü Ayşe Hatun, rüyasında önce I. Mahmud'un "vadesinin buyrulduğunu", ancak sonra, Allah tarafından sevindirildiğini gördüğünü ifade etmektedir. Bu müjde için elbette Sultan'dan bir istekte de bulunacaktı: Hasta ve yardıma muhtaç olduğu vurgusuyla, kendisine bir ev parası bahşedilmesini istedi. Ayrıca isteğine nail olursa, sahip olacağı o evde çocuklara ilim talim ettireceğini ve kalan ömrünü I. Mahmud'un saltanat ve devletinin devamı için dua etmekle geçireceğini, arzuhalinin sonuna iliştiirmeyi unutmamıştı (BOA, C.DH, 142/7081; 4 Cemaziyülâhır 1152/9 Ağustos 1739).

Konyalı Hacı Osman Efendi (BOA, Y.PRK.AZJ, 1/91; 29 Zilhicce 1294/4 Ocak 1878) ile Harputlu Ali Rıza (BOA, Y.PRK.AZJ, 12/63; 22 Rebiyülevvel 1305/8 Aralık 1887) örneklerinde yaşandığı gibi, dinî derinlikten ziyade, doğrudan padişahın görüldüğü vurgusu ön plana çıkan rüya örneklemeleri de vardır. Öte yandan, kutsal mesajlar taşıyan rüyaların içeriği ne olursa olsun, bunlar genellikle Padişah yahut onun imparatorluğu ile bir şekilde ilişkilendirilmişlerdir. Mesela 1878 yılına ait bir kayda göre, Maden Hanedanı'ndan Seyyid Süleyman Faik'in rüyasında, Hz. Muhammed bir meselenin halli için

Osmanlı Sarayı'na (*Mabeyn'e*) kadar geliyor ve oradakilere Padişah'a itaat etmeleri gerektiği konusunda bir nasihatte bulunuyordu (BOA, Y.PRK.AZJ, 2/57; 29 Zilhicce 1295/24 Aralık 1878). Benzer temaya sahip ve oldukça ilginçlik arz eden rüyalardan bir diğeri de Babiâli duacılarından¹ olduğu anlaşılan Şeyh Mir Mehmed Emin'e aittir. O, "görülen hayırlı rüyadır" başlığıyla kaleme aldığı ve Sultan'a takdim etmesi için 1847 senesinde Sadrazam'a sunduğu rüyasını şu şekilde anlatmıştır:

"Sultan Abdülmecid'in Rumeli² tarafına hareket etmesinden evvel haneme bir adam geldi. Dua etmem için Padişah tarafından çağrıldığımı söyledi ve beni saraya götürdü. Saray'da bir büyük oda açtı. Kibleye karşı bir seccade serdi. İki rekât namaz kıldıktan sonra Padişahımıza dua etmemi, bulunduğumuz odanın duaların kabul edileceği bir yer olduğunu söyledi. Sonra yanımdan ayrıldı ve odanın kapısı kapatıldı. Ben, iki rekât namaz kıldım, okuyacağımı okudum. Ardından el açıp duaya başladım. Dua ederken bana bir ağlamak geldi. Padişah efendimiz benim gibi birisinden dua ister diyerek feryat etmeye başladım. Yâ Rab! Peygamberimizin yüzü hürmetine Padişahımızı hayırlı muratlarına nail eyle diyerek secdeye varıp feryat ediyorum. O

¹ *Duacı* ya da *Duâgû*, Osmanlılarda saray, merkez ve esnaf teşkilatlarında dua ile ilgili görevleri yerine getirenler için kullanılan resmî bir unvan niteliği kazanmıştır. Bu görevliler günlük mesainin başlaması sırasında, belirli merasim ve şenliklerde duruma ve zamana uygun dualar okurlardı. Merasimle icra edilen duaların yanında, zamanla devletin bekası için hayır temennisinde bulunanlara ücret karşılığı sembolik bir görev verilmesi şeklinde ortaya çıkmış ve bu amaçla ayrılan tahsisat "duâgûluk ciheti" olarak adlandırılmıştır (İpşirli, 1994: 541-542).

² Sultan Abdülmecid, halkın ihtiyaçlarını yerinde görmek ve şikâyetlerini dinlemek maksadıyla 1846 yılında Rumeli'ne bir seyahat gerçekleştirmişti (Mercan, 2009: 81-100).

esnada birisinin “Allah duamızı kabul eyledi. Ağlama artık. Sen dua et, ben âmin derim” dediğini duydum. Bir de baktım ki o ses Padişahımızdır, sağ tarafımda duruyor ve benim gibi ağlıyor. Sonra sağ elimden tuttu. Birlikte odadan dışarı çıktık. Divanhane (geniş salon) yukarısında bir büyük köprü resmi vardı. Padişahımız, o köprüyü kimin yaptığını sordu. “Efendim Boşnak Sokullu Mehmed Paşa yapmıştır” diye cevap verince “rahmetli güzel hayrat yapmıştır” dedi. O esnada rüyadan uyandım.”

Rüyasını bu şekilde aktardıktan ve padişah için uzun, bereketli bir ömür temennisinde bulduktan sonra Mir Mehmed Emin, bu çalışmanın da güzergâhını tayin eden “rüya ve beklenti” safhasına geçiş yapar. Bu geçişi oldukça süslü, hatta baş döndürücü kelimelerle sağlar. İlk olarak, kendisinin 40 yıldır devletin duacısı olduğuna vurgu yapar. Kendi deyimiyle, Padişah’a karşı beslediği muhabbeti öz evladına beslemez. Çünkü onu kalbinin derinliklerinde taşır ve her gördüğünde son derece büyük bir sevinç duyar. Kendisinde Padişah’a karşı Allah tarafından bahşedilmiş derin bir muhabbet vardır ki zaten öyle bir rüya görmesini o muhabbetin bir eseri olarak kabul eder. Allah tarafından kendisine Abdülmecid’in öyle yüce bir mertebeye erişmesini sağlayacak ne bildirildiyse o da Padişah’a iletmiştir. Hatta bu iletişim Padişah’ın eşini dostunu memnun etmişken bazı çevrelerin dargınlığına sebebiyet vermiştir. Mir Mehmed Emin nihayet övgü faslına bir son verir ve gördüğü rüyanın karşılığında Padişah’tan bir beklentisinin olduğunu sezdirmeye başlar. Nitekim kendisi borçları nedeniyle büyük bir ıstırap içerisine düşmüştür. Öyle ki bazı kimselerin “böyle borçlanmışsınız, ancak Sadrazam hazretlerinin duacısıysanız, elbette o sizleri kurtarır”

şeklindeki sözlü sataşmalarına maruz kalır, üstelik onlara cevap verebilmesini sağlayacak bir kelime bulamaz. Gerçi Padişah’ın kendisi hakkında “*bizim murabıttır*”³ demesi son derece gururunu okşamıştır, ancak bu daha önce kendisine ihsan olunan maaşla geçim sıkıntısına düşmesine engel olmamıştır. Bu nedenle maaşında bir iyileştirme yapılmasına şiddetle ihtiyaç duymaktadır. İhtiyacı karşılanırsa devlet için bir masrafa daha girmekten çekinmeyecek, mevlit okutacaktır. Mehmed Emin son olarak, çoluk çocuğuyla beş vakit, ayrıca gece gündüz dua etmekte kusuru olmadığına vurgu yaptıktan sonra “*efendim çok duacımız vardır, ancak benden çok dua eden yoktur*” gibi mesleğiyle hiç örtüşmeyen son derece iddialı, ama bir o kadar da anlamsız bir söz eder. Bu şekilde ve istemeden de olsa esas maksadının “*hayırlı bir rüya*” aktarmaktan ziyade, maddî bir kazanç elde etmek olduğunu ayan beyan gözler önüne serer (BOA, A. MKT, 104/137; 29 Zilhicce 1263/8 Kasım 1847).

Rüyalarda kendilerine nakledildiğini iddia ettikleri kutsal mesaj yahut müjdeli haberleri “birer emanet” olarak kabul edip, çok uzak diyarlardan İstanbul’un yolunu tutanların varlığına yukarıda dikkat çekilmişti. Fas ülkesinden 30 günlük uzaklıkta bulunan Ferah vadisi adlı mahalde yaşadığını belirten Şerif Hürmetullah onlardan birisidir. Kendi ifadesiyle, “Garp fatihlerinden merhum Molla İdris evladındandır.” 1815 senesinde hac farızasını yerine getirdikten ve Kudüs ile Hz. İbrahim’in makamını⁴ ziyaret

³ İbadete bağlı kimse anlamına gelip, ayrıca Fas’ta şeyler ve dervişler için kullanılan bir unvandır (Devellioğlu, 2003: 684).

⁴ Kâbe’nin yapımı sırasında, binanın yükselmesi üzerine Hz. İbrahim taşları kaldıramaz olmuş ve bir taşın üstüne çıkmıştı. İşte bu taşa “Makam-ı İbrahim” adı verilmişti. Hz. İbrahim, duvarın bir

ettikten sonra rüyalar âleminde gördüğü Hz. Muhammed'den şu emir ve müjdeleri aldığını iddia etmiştir:

“...mübarek lisanıyla bana emir ve müjde vermiştir ki; İstanbul'a git! Sultan Mahmud'u müjdele! Allah onun mülkünü doğudan batıya genişletmeyi; Arap, Acem, Tunus ve Cezayir ile keferenin bütün topraklarını fethetmeyi ona ihsan eylemiştir. Hiç keder etmesin ve mahzun olmasın..!”

Şerif Hürmetullah, Peygamberin bu tebliğini iletmek için “*İnnallâhe yemurukum en tueddül emânâti ilâ ehlihâ*”⁵ ayeti doğrultusunda İstanbul'a geldiğini, vazifesini tamamlar tamamlamaz tekrar vatanına dönüp II. Mahmud'un zafere koşması için dua edeceğini belirtmiştir. Galiba o kadar yolu kat etmiş olması münasebetiyle Sultan'ın kendisini eli boş göndermeyeceğini düşündüğünden herhangi bir hediye yahut para talebinde bulunmamış, sadece varlığından ve durumundan haberdar olduğu zaman uygun bir gemi ile Fas'a iade edilmesi noktasında II. Mahmud'un lütuf ve ihsanına sığınmıştır (BOA, Hatt-ı Hümâyûn, 244/13734; 29 Zilhicce 1230/2 Kasım 1815). Şerif Hürmetullah'ın o gün itibariyle zaten Osmanlı egemenliğinde olan Tunus ve Cezayir gibi ülkelerin II. Mahmud tarafından fethedileceğinin, kendisine Peygamber tarafından müjdelendiğini ifade etmiş olması ilginçtir. Galiba, kendisi farkında olmadan, rüyaların birer menfaat sağlama vasıtasına dönüştürülmeleri aşamasında başvuru abartma eyleminin sadece manevi unsurlarla sınırlı kalmadığını ortaya koymak istemiştir.

tarafı bitince diğer tarafa geçiyor ve üstüne çıktığı taşı da oraya naklediyordu. Kâbe'nin duvarları bitince, taşın nakli sona ermiş oluyordu. Sonra bu taş uzun süre Kâbe duvarına bitişik kalmıştı. (Afif Abdu'l-fettah Tabbara, 1981: 568).

⁵ Nisâ Suresi, 58. Ayet: “Muhakkak ki Allah, emanetleri sahibine teslim etmenizi emreder.”

İmparatorluğun hüküm sahası dışında kalan topraklardan İstanbul istikametinde gelişen bir yolculuğu teşvik eden ve dinî içeriğe sahip olan ilginç bir rüya örnekleme daha vardır. 1902 senesinde Mehmed Fatih b. Gılman Kerimov tarafından kaleme alınıp, İstanbul Fatih Medresesi hocalarından İsmail Hakkı Efendi'ye gönderilen bir mektup sayesinde rüyanın içeriği ve sahibi hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olmuştur. Buna göre, rüya sahibi Mir Alâeddin b. Mehmed Emin Efendi adında birisidir. Kendisi Rusya'nın Saratov kentinde ikamet eden itibar sahibi bir tüccardır. Dindarlığı, fazileti ve takvasıyla tanınmıştır. Dinî tefekkür ve ulvî mülâhazalar konusunda birçok acayip rüyalar görmüştür. Bu rüyalarında nice kereler gördüğü Hz. Muhammed ve ashâb-ı kirâmın kendisine bazı emir ve işaretleri olmuştur. Bunun üzerine, Mir Alâeddin rüyasında şahsına verildiğine inandığı vazifeyi ifa etmek amacıyla ve zaten kendisinde mevcut olan tabii ve fitrî yetenek sayesinde gerek şer'î gerekse nizamî birçok acayip mütalaalar kaleme almıştır. Şer'î lafız ve manaların her birinde birbirine zıt olmayan birçok ulvî sırrın mevcut olduğunu üstatsız ve talimsiz olarak idrak ve keşfetmiştir. Rüyalarla desteklediği bu becerisini Arapça olarak oranın muteber ulemasından bazısına anlatmış, ancak hepsi o sırrın hakikati hakkında fikir beyan etmekten aciz kalmıştır. Bu nedenle meseleyi bir kez de Şeyhülislamın emriyle toplanacak bir büyük ulema meclisi huzurunda layıkıyla muhakeme etmesi kendisine tavsiye edildiğinden, vazifesini tam manasıyla ifa etmek maksadıyla Mir Alâeddin Efendi İstanbul'un yolunu tutmuştur. Son derece fazilet sahibi birisi olarak tanınan, önceleri Mahmudiye Kazası'nda azalık etmiş olan ve o gün itibariyle Novgorod şehrinde imamlık ve hocalık yapan ulemeden Halil Efendi de kendisine eşlik etmiştir. Bu satırların sahibi olan Mehmed Fatih b.

Gilman Kerimov'un, İsmail Hakkı Efendi'den isteği Mir Alâeddin'e kılavuzluk etmesidir. Bu doğrultuda meselenin uygun bir şekilde Şeyhülislamlığa arz edilerek, gerektiği biçimde ele alınması noktasında elinden gelen yardım ve kolaylığı sağlaması kendisinden sahip olduğu din, diyanet ve fazilet adına rica edilmiştir. Bu meselenin ülke, devlet ve siyasetin durumuyla hiçbir şekilde bağlantısının olmadığına, maksadın; son derece mühim ve nadiren yaşandığına dikkat çekilen bir hususun tam manasıyla ve fetvalarla izah edilmesinden ibaret olduğuna vurgu yapılmıştır (BOA, Y.PRK.MŞ, 7/58; 27 Zilhicce 1319/6 Nisan 1902). Rüya ekseninde gelişen hadise bu şekildedir, ancak nasıl neticelendiğine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

İlahî mesaj veya müjde içerikli rüya sahipleri arasında imparatorluğun idarî kadrolarında görevli memurlar da vardır. Onlardan birisi Mendelli Reji Memuru Hacı Mehmed Said'dir. II. Abdülhamid'e takdim edilmesi arzusuyla Saray Başkâtipliği'ne naklettiği rüyasında, kendisine öte âlemden bazı mesajlar iletildiğini iddia etmiştir. Öyle ki, rüyasında Cuma salası okunurken ve cemaat toplanmış abdest alırken yanına gelen birisi gizlice kendisine “ahir zamana sekiz saat kalmıştır, Padişaha haber ver!” demiştir. Akabinde bir başka zatın omuzu üzerinde duran yuvarlak büyük bir ayna ile onun çemberindeki küçük yuvarlak aynaların padişaha takdim edildiğini gördüğü esnada uyanmıştır (BOA, Y.MTV, 105/31; 7 Eylül 1310/19 Eylül 1894).

Resmî kanattan gelen, ancak şimdiye kadar nakledilenler gibi dinî bir mesaj taşımayan bir diğer rüya anlatısı Kastamonu Vali Muavini Mehmed Galib Bey'e aittir. Kendisi “Şevketli

padişahımıza Allah'tan hayır temennisiyle, 24 Ocak Çarşamba gecesi gördüğüm bir rüyanın arzına manevi mecburiyet hissediyorum” demiş ve o mecburiyeti yerine getirmiştir. Kendi ifadesiyle, rüyası; II. Abdülhamid'in başındaki fesin hizmetkârları tarafından bir miktar yukarı kaldırılmasından ve o esnada fesin altından çıkan ay ışığının her tarafa ışık saçmasından ibarettir. Üstelik aynı gece zevcesi Makbule tarafından da pek çok bakımdan benzerlik arz eden bir rüyanın görülmüş olduğunu, bu durumun kendisinde büyük bir hayret uyandırdığını ifade etmiştir (BOA, Y.EE, 57/19; 13 Şevval 1318/3 Şubat 1901).

Daha önce dikkat çekildiği üzere, muhtemelen bir ters tepkime ile karşılaşılmaktan korkulduğu için memurlar rüyalarını sadece aktarmışlar, herhangi bir beklenti dile getirmemişlerdir. Ancak o yönde beslenen korkuları, tarikat şeyhleri ile yahut dinî kimliğiyle ön plana çıkan diğer kimselerle rüya zemininde işbirliğine giderek aşma gayreti gösteren memurlar da olmuştur. Terfî işlemlerinin hızlandırılmasını arzu eden Musul Nizamiye Kumandanı'nın öyle bir gayret içerisinde olduğunu, Nakşibendî şeyhlerinden Resul Efendi'nin ilahî ve müjde dolu mesajlar aldığını iddia ettiği rüyasını aktarırken hissetmemek mümkün değildir. Şeyh-Kumandan işbirliği neticesinde hayat bulduğu bariz ortada olan rüyanın imparatorluğun resmî kayıtlarına yansımaları ise 90 yaşını geçkin olduğunu belirten Şeyh Resul'ün 14 Şubat'ta II. Abdülhamid'e takdim ettiği şu yazı sayesinde mümkün olmuştur:

“Saltanat tahtına çıktığınız günden beri her gece sabaha karşı ömrünüzün uzun olması, ayrıca her türlü kaza ve beladan korunmanız için dua ederim. Kurban Bayramı'nın ilk gecesi de bir tenhada Padişahım için dua ettikten sonra

uyudum. Rüyamda bir zât geldi. Kalk seni istiyorlar dedi. Beni Nebî Yunus hazretlerine götürdü. Türbesinin içi nurla dolmuştu. Girmeye cesaret edemedim. Sonra “içeri gel Şeyh Resul” diye bir ses işittim. O ses Hz. Yunus’a aitmiş. Hemen içeri girdim. Ayağına kapandım. Divanında durdum. Sonra bana ne söylersem Abdülhamid oğlumuza yaz dedi ve şunları sıraladı: Etmekte olduğu ibadet, her sene burada okuttuğu mevlit ve fukaraya dağıttığı yiyecek Allah katında makbulüdür. Nereye asker sevk ederse muzaffer olacaktır. Ayağı düşmanlarının boynundadır. Muhafızı daima ben olacağım. Ayrıca Musul’da Nizamiye Kumandanı Ferik Paşa vardır. Daima ziyaretime gelir. Dindar ve emektardır. 9 ay evvel terfi ettirilmesi ordusu tarafından İstanbul’a yazılmıştır. Musul’da feriklik etsin. Bu sırrı kimseye ifşa etme. Borç bil ve Sultan Hamid’e yaz. Sana şahsî hazinesinden (*Ceb-i Hümayûn*) ihsanda bulunacaktır.”

Şeyh Resul, anlatısını “*Padişahım başı için bildirmem doğrudur*” ifadesiyle noktalamıştır. Ancak kendisi ve işbirlikçisi hariç, bu rüyanın çoğu kimseye inandırıcı gelmeyeceği aşikârdır. Zaten onların rüyaya inanmasını istedikleri yegâne kişi konumundaki Sultan II. Abdülhamid’in de çoğunluktan yana bir tavır takındığı anlaşılmaktadır. Çünkü Şeyh Resul tarafından yaklaşık 1,5 ay sonra, 2 Nisan 1906 tarihinde kaleme alınıp, Padişah’ın serkâtibi Tahsin Paşa’ya gönderilen bir telgrafta rüyasına ilişkin henüz kendisine bir cevap verilmediğinden dem vurmakta, “zaten emanet olduğunu” belirttiği rüyasının dikkate alınmasını istirham etmektedir (BOA, Y.PRK.MŞ, 8/35; 7 Safer 1324/2 Nisan 1906). Esasında bu ısrarcı tutumuyla da, öte âlemden kendisine tebliğ edildiğini belirttiği mesajın, muhatabına teslim edilmesi gibi bir

gayede olmadığını, dünyevî nimetlere sahip olmak için öyle bir yola saptığını ortaya koymuştur.

İlahî mesaj taşıyan yahut ilahî kudretin varlığına işaret eden rüya örneklemeleri daha farklı biçimlerde de gelişmiştir. Bilindiği üzere, Anadolu halk edebiyatı ürünlerinden olan gazavatnâmelerin en meşhur örneklerinden sayılan Danişmend Gazi, Battal Gazi ve Ebu Müslim menakıbnâmelerinde kutsallıkla bezenmiş birçok rüya anlatısı mevcuttur. Hz. Muhammed’in Danişmend Gazi’ye fetih bölgelerini göstermesi, Ebu Müslim’e savaş baltasını vermesi yahut inanmayanları dine döndürmek veya inananlarla iletişim kurmak amacıyla rüyalarda görünmesi (Çetin, 2012: 43) onlardan bazılarıdır. Okunan yahut duyulan o kahramanlık hikâyelerini süsleyen rüyalardan etkilendiklerini hissetmenin zor olmadığı rüya anlatılarına, bu araştırma kapsamında incelenen vesikalarda da tesadüf edilmiştir. Mesela Niğbolu’da yaşayan Molla Mehmed Edhemzâde o tarz bir rüya gördüğünü iddia etmiştir. Hatta işi biraz daha ileri götürerek rüyasında I. Mahmud zamanında Rusya ve Avusturya üzerine açılan sefer esnasında gerçekleşen Osmanlı fetihleri ile birkaç peygamber arasında bağlantı kurmayı başarmıştır. 28 Ağustos 1737 Çarşamba gecesinde gördüğünü ifade ettiği rüyasını da şu şekilde nakletmiştir:

“Rüyamda gördüğüm üzere, Niğbolu kalesinde, yukarı tabyada bir kimse yatıyor, yanında da Hacı İbrahim adında birisi duruyor. O yatanın kim olduğunu sordum. Hacı İbrahim, Hz. Musa’dır diye cevap verdi. Hz. Musa’nın niçin bu yurda geldiğini sorunca Hacı İbrahim, Hz. Musa’nın seccadesinin altından Arapça bir yazı çıkarıp elime verdi. Alıp baktığımda,

Resûl-i Ekrem ve Nebî-i A'zam (s.a.v) Muhammed Mustafa Hazretlerinin Medine tarafından 666 asker ile Rumeli'ne, Niğbolu Kalesi'ne muhafız tayin edildiğinin yazılı olduğunu gördüm. Sonra Hz. Musa'nın yüzünü görmek için uyanmasını ümit ederken birisi beni çağırıp, atılan topların güllesinin nereyi vurduğunu sordu. Ben de "karşı kaleden geçip Nemçe (Avusturya) yakasını vururlar" cevabını verdim. Yanımda olan bir diğer kimse de "topların çapları nereyi görürse o yere giderler" diye cevap verdi. Sonra Hz. Musa'ya bakakalmışken uyanımdım."

Molla Mehmed Edhemzâde, rüyasını anlattıktan sonra, civardaki bütün kalelerin Osmanlı askerince tek tek fethedildiğine dikkat çekmek suretiyle, galiba, rüyasının zaferlerdeki tesirini hatırlatmak istemiştir. Ayrıca, Allah'tan padişahın kılıcını keskin eylemesini ve İslam dinine kuvvet ihsan etmesini ister ibareleri yazısının sonuna eklemeyi unutmamıştır (BOA, C. AS, 501/20932; 29 Cemaziyülevvel 1150/24 Eylül 1737).

İmparatorluğun sonlarına doğru baş gösteren askerî-politik kargaşa hali rüyalara yansımış, bu şekilde ve tematik açıdan bir çeşitlenmeyi de beraberinde getirmiştir. Mesela Osmanlı padişahlarına yönelik suikast girişimleri rüyalarda işlenmeye başlanmış, bu gelişme rüyaları artık sadece dinî bir tebliğ olmanın ve sıradanlığın çok ötesine taşımıştır. Bu yeni gelişmeyi Abdülkadir Efendi'nin rüyasıyla takip etmek mümkündür. Çünkü kendisi 1891 yılına ait rüyasında "padişaha karşı bazı kötü niyetli kimselerin ortaya çıkacağını ima eden bir rüya gördüğünü" ifade ediyordu (BOA, Y.PRK.AZJ, 19/80; 29 Zilhicce 1308/5 Ağustos 1891). Kerkük eşrafından Hacı Aziz ise 1893 yılında gördüğü bir rüyadan yola çıkarak, İstanbul'dan bazı musibetlerin def edilmesi gerektiğini, bunun için de Buhârî'nin hadis

kitabının hatmedilmesini tavsiye ediyordu (BOA, Y.PRK.AZJ, 27/75; 27 Rebiyülevvel 1311; 8 Ekim 1893).

Ancak padişahlara yönelik suikast teşebbüslerinin rüyalara yansımalarının en çarpıcı örneği Bavyera'dan İstanbul'a aksetmişti. Rünyayı gördüğünü iddia eden şahıs Bavyera'nın bir beldesinde bulunan "Josef York ve Ortakları" isimli elektrik fabrikasının yazıcısı (*defter kâtibi*) Josef Klein'di. Kendisi, 26 Eylül gecesi rüyasında II. Abdülhamid'e karşı 7 Ekim 1905 tarihinde bir suikasta girişileceğini görmüştü. Bunun üzerine, o gecenin sabahında hemen durumu bildirmek için kaleme aldığı bir yazıyı Berlin'deki Osmanlı elçiliğine göndermişti. İşaret ettiği günde padişahın son derece ihtiyatta bulunması için durumdan haberdar edilmesini Berlin elçisinden rica etmişti. Ancak ilerleyen zaman içinde uyarı yazısının İstanbul'a ulaştırılıp ulaştırılmadığından emin olmak için müracaatta bulunduğu elçilikten herhangi bir cevap alamamıştı. Bu nedenle kendisinin ve elbette rüyasının önemsenmediğine hükmederek bunu bir kez de Hariciye Nazırı'na yazma lüzumu hissediyordu. 1 Ekim 1905 tarihli yazısında nazırdan, rüyası hakkında Padişah'a bilgi verilmesini ve o gün bir fenalığın yaşanmaması için çok dikkatli olması gerektiğinin II. Abdülhamid'e iletilmesini rica etmişti. Josef, kendisinin su götürmez şekilde inandığı rüyasına muhataplarını da inandırmak amacıyla yazısını bir yığın süslü laf ve inandırıcılığı artıracaklarını düşündüğü sorularla bezemiştir. Nitekim 4 Ekim'de aynıyla Saray'a takdim edilen yazısının devamı şu şekildedir:

"Her insan bir dereceye kadar kendi hayatını muhafaza etmeye muktedirdir. Bu münasebetle ve ısrarla uyarımın dikkate alınmasını rica ediyorum. Çünkü ona

ehemmiyet verilmemesi durumunda o gün, yani 7 Ekim’de padişaha bir fenalık olacağından çok korkuyorum. “Almanya gibi çok uzak bir ülkede yaşayan ben, hangi sebepten ötürü öyle bir rüya görmüş olayım?” Sizin vatanınız ile asla münasebetim yoktur. Ecnebi statüsünde bulunduğumdan dolayı Padişahın hayatta olup olmamasından hiçbir çıkarım yoktur. Fakat ihtiyat sayesinde tehlikenin bertaraf edilebileceğinden fevkalade eminim, yoksa uzak bir memlekette olan ecnebi bir adam hangi sebepten dolayı 12 gün evvel bunu rüyasında görmüş olsun? Rüyam Padişah için ciddi bir ihtar olduğundan uygun tedbirlerle bu tehlikenin önünü almak mümkündür. Onun için “7 Ekim’de ihtiyatlı bulununuz!” ihtarını tekrar ederim. Sözümü ciddiye alarak Padişahı bilgilendiriniz. Ben sadece vazifemi yapıyorum. İhtarımı dikkate almayacak olursanız benim kabahatim olmaz!” (BOA, Y.PRK.HR, 34/90; 21 Eylül 1321/4 Ekim 1905).

Anlaşılan o ki, Josef gördüğünü iddia ettiği rüyasından yaklaşık iki ay önce, 21 Temmuz 1905 tarihinde Ermeniler tarafından Yıldız Camii önünde Abdülhamid’e karşı gerçekleştirilen bombalı suikast girişiminin (bkz. Avcı, 2012: 94) oldukça etkisinde kalmış, ayrıca Padişah’ın evhamlı kişiliğinden de bir şekilde haberdar olarak, ilk etapta Saray nezdinde kendisine karşı bir ilgi uyandırmak gayretinde olmuştur. Ancak o noktada başarı sağladığını gösterir herhangi bir emare yoktur.

3.Rüyalar ve İlginçlikler

Önceleri dinî, sonra askerî ve siyasî temalı, ayrıca ağırlıklı olarak birer kişisel menfaat sağlama ekseninde hayat buldukları aşikâr olanlardan başka, oldukça ilginçlik arz eden, o münasebetle kaydedilmeye değer bulunan uzun soluklu rüyalar da imparatorluğun resmî kayıtları arasında kendilerine yer bulmuşlardır. O

tarz rüyalardan birisi ve mevcut vesikalar arasında en eski tarihli olanı bir gömü hikâyesine dönüşmüştür. Bu rüya, Divriği Kazası’na 6 saat uzaklıkta bulunan Hondruh Kazası sakinlerinden Deli Hasan tarafından görülmüştür. 1782 senesinde Divriği’den İstanbul’a giden İbrahim adlı birisinin anlatımı doğrultusunda kayıt altına alındığı üzere, bir sene önce, Deli Hasan’a rüyasında ihtiyar bir kimse tarafından tarlası kenarında bir hazinenin gömülü olduğu ve orayı kazması gerektiği söylenmiştir. O esnada uykusundan uyanan Deli Hasan etrafında bir kimseyi göremeyince önce rüyaya itibar etmemiş, ancak aynı rüyayı üç gece üst üste görünce ihtiyarın işaret ettiği yeri gizlice gidip kazmıştır. Kazı neticesinde horasan harcı ve kireçle sıvanmış bir mahalle ulaşmıştır. Orada bulduğu iki adet küpten birini kırınca içinden çok miktarda altın çıkmıştır. Altınları hemen heybesine doldurup omzuna atmış ve evinin yolunu tutmuştur. O esnada yanına koyun otlatmakla meşgul bir çoban yanaşmış ve o gün evinden ekmek getirmedeğini, varsa kendisine ekmek vermesini istemiştir. Deli Hasan da “yoktur” diyerek onu def etmeye çalışırken çoban heybeye el uzatmış ve avucuna çokça altın girmiştir. Bu nedenle Deli Hasan durumu anlatmak zorunda kalmış ve “var sen de al ve bir kimseye söyleme” diye çobana tembihlemiştir. Ancak daha sonra gömü meselesi kulaktan kulağa yayılmıştır. Bunun üzerine, o vakit aslı vatani olduğundan Divriği Kazası’nda ikamet eden Gümüşhane Maden Emini Mustafa Paşa⁶ Deli Hasan’ı huzuruna

⁶ Bu, Köse Mustafa Paşa’dır. Onun atalarının Divriği’ye göç ettikleri tespit edilmiştir. Babası Osman Ağa Divriği’de oldukça güçlü bir kişi olup, bölgenin voyvodalığını yapmış, bu görev daha sonra oğlu Köse Mustafa tarafından devam ettirilmiştir. Bölgedeki etkinliği ve İstanbul’daki Divriğililerin de desteği ile Köse Paşa mirimiranlık makamına yükselmiştir. 1782 yılında Dersim isyanında oynamış olduğu başarılı rolden dolayı

çağırılmış ve durumuna vakıf olmuştur. Sonra definden devleti haberdar etmediği için zor durumda kalan Deli Hasan'a "altınlardan 55 tanesini ortaya çıkar, gerisi dursun, ben seni kurtarırım" diyerek durumu İstanbul'a yazmıştır. Cevap olarak da altınların hazineye gönderilmesi yönünde bir ferman alınınca, Mustafa Paşa "kaymak kurusu" hediyesidir diyerek ortaya çıkarılan altınlardan bir miktarını İstanbul'a göndermiş ve kalanına kendisi el koymuştur (BOA, C.ML, 720/29472; 4 Muharrem 1197/10 Aralık 1782).⁷

Temasında ilginçlik yatan bir diğer rüya örneği ise 1832 senesinde Selanik Naibi Abdullah Şakir Efendi tarafından kayıt altına alınmıştır. Buna göre, Rumeli'nin bazı mahallerinde olduğu gibi, Selanik'te de uzunca bir süredir yağmur yağmamaktadır. Bu durum hububat miktarında ve hayvan sayısında giderek bir azalma yaşanmasına neden olmuştur. Buna bir son vermek amacıyla ve çoluk çocukları da yanlarında olmak üzere, bütün ahali tarafından Selanik dışında 3 gün peş peşe çıkarılan yağmur duasına rağmen gökten bir damla düşmemiştir. Bu nedenle büyük bir ümitsizliğe kapılan Selaniklilerin imdadına Hacı Mustafa Efendi ve rüyası yetişmiştir. 80 yaşını geçkin olan Mustafa Efendi, aslen Anadolu tarafından olup, 40-50 senedir Selanik'te ikamet etmektedir. Merhum Numan Bey'in medresesinde müderristir ve daima ilimle meşguldür. Hayat hikâyesi en kısa haliyle o şekilde olan Mustafa Efendi, bir gece rüyasında II.

kendisine Gümüşhane Maden Eminliği görevi verilmişti (Sakaoğlu, 1998: 61-69).

⁷ Divriği yakınlarında yaşanan bu ilginç olayın vesikası Osmanlı Arşivi'nde uzman olarak çalışan Hüseyin İrmak tarafından tespit edilmiş ve 2005 yılında bir röportaja konu olmuştur. Ancak "hanemden" yerine "hanımdan" ve emin tabirinin işaret ettiği "Maden Eminliği" yerine "Şehremini" gibi anlatımı farklılaştıran bazı hatalı okuma ve aktarımlara konu olmuştur. Bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/yasam/3483754.asp>.

Mahmud'u görmüştür. Padişah, kendisine Selanik'te kadim mabet olan Ayasofya Camii'nde bazı taşlar bulunduğunu ve onların okunup suya konulmasını söylemiştir. Mustafa Efendi rüyasını çevresindekilere anlatınca hemen Ayasofya Camii'ne gidilmiş ve bahsedilen taşlar yağmur duası okunduktan sonra suya konulmuştur. Bu şekilde Selanik ile bağlı ve civar birimlere 4 gün 3 gece aralıksız yağmur yağmıştır. Birkaç yıldır o havalide yağmur görülmediğinden, bu hadise Allah'ın inayeti ve Padişah'ın kerameti olarak telakki edilmiş, o kadar ümitsizliğe boğulmuş olan halkın büyük bir sevinç ve memnuniyet duymalarına vesile olmuştur. Bu münasebetle, herkes kendi işiyle meşgul olmaya başlamış, saltanat ve ömrünün uzun olması için Padişaha hayır duası etmekten bir an olsun geri durmamışlardır (BOA, Hatt-ı Hümayûn, 651/31803; 11 Zilkade 1247; 12 Nisan 1832).

1848 senesinde yine ilginç bir kazı hadisenin yaşanmasına önyak olan bir diğer rüyanın Çankırı Sancağı'na bağlı Yamukviran Köyü'nden⁸ Salih adlı birisi tarafından görüldüğü iddia edilmiştir. İstanbul ile Çankırı Muhassılı arasında cereyan eden bir yazışma sayesinde varlığından haberdar olunan bu rüyada, Salih'e köylerinin mescidinde şehitlerden Battal Gazi'nin defnedilmiş olduğu gösterilmiştir. Salih de rüyasına inanarak mescidin zeminini kazmış ve inancı, rüyasının doğruluğunu ispatlamıştır. Çünkü kazı sonunda azaları eksiksiz bir cesede ulaşmayı başarmıştır. Bunun üzerine hikâyesini; mescidin tamir ettirilmesini, ayrıca kandil yakılması için bir miktar da zeytinyağı tahsis edilmesini isteyen bir arzuhalle İstanbul'a yazmıştır. İsteği, görüşülmek üzere Meclis-i Vala'ya

⁸ Bu isim zaman içinde Yamukören ve Yeşilören şeklinde bir değişime uğramıştır.

havale edilmiştir. Meclis söz konusu mescit hakkında Evkâf Nezareti'nden bilgi istemiş, ancak nezaretçe gerçekleştirilen incelemeler neticesinde ne mescide ne de içinde defnedilmiş olan zatın türbesine ilişkin herhangi bir vakıf kaydına ulaşılabilmıştır. Bu nedenle o şekilde kayıtsız vakıf hayratının tamirine veya yeni bir binanın inşasına izin verilmemesi Padişah iradesiyle nizama bağlandığından Salih'in isteğine olumlu cevap verebilmenin güç olduğu yönünde bir açıklama gelmiştir. Ancak daha sonra, söz konusu mescidin harap olma tehlikesi ve civar köylerde de cami bulunmaması nedeniyle ahalisinin Cuma ve bayram namazlarını eda için o mescide muhtaç olmaları, ayrıca mescit içinde defnedilmiş olduğu anlaşılan zâtın üzerine arzuhal sahibi Salih tarafından sanduka konulması gibi hususlar göz önünde bulundurularak bir miktar zeytinyağı tahsis ve mescidin tamir edilmesinin hayırlı işlerden olacağına kanaat getirilmiştir. Bunun için, tasarruf kaidesine de riayet edilmek suretiyle Salih'in isteklerinin karşılanmasına karar verilmiştir (BOA, A.MKT, 154/94; 19 Zilkade 1264/17 Ekim 1848). Bu şekilde, görüldüğü iddia edilen bir rüya Osmanlı ülkesinde bir türbenin yükselişine vesile olmak gibi önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

Oldukça ilginçlik arz eden olayları tetiklediğinden bahsedilen bir diğer rüya 1861 senesinde Tuna boylarından İstanbul'a aksediyordu. Rüyanın sahibi Silistre sakinlerinden ve Osmanlı tebaasından Angel'di. İddiaya göre, rüyasında kendisine Bulgarca bazı kutsal bilgi ve yetiler yüklenmesi üzerine, Angel o civarda bulunan bir kuyuyu kutsayıp suyu ile her türlü hastalığa ilaç yazmaya başlamıştı. Bu sayede hastaların iyileşmekte olduğuna ilişkin haberler yayılınca son bir iki aydır Bulgarlardan, hatta Eflak ve Viyana taraflarından oraya

giden erkek ve kadınların sayısı 5-6 bini bulmuştu. Bu durum imparatorluk yönetiminin rahatsızlığına sebep olmuştu. Çünkü fakir fukara halk hem işinden gücünden geri kalıyor hem de "*rahiplik masrafı*" adı altında beyhude bir masrafa giriyorlardı. Dahası hadisenin cereyan ettiği mevki daima sıkıntı doğuracak bir konumdaydı. Bu nedenlerle Silistre Valisi Arif Paşa 4 Ağustos 1861 tarihli bir yazıyla İstanbul'dan Angel'in bölgeden uzaklaştırılmasını istemişti. İsteği, Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye'de görüşüldü. Ancak o hareketi nedeniyle Angel hakkında herhangi bir kanunî ceza tayin etmenin mümkün olmadığına dikkat çekilmekle birlikte, bahsedilen mahzurlar nedeniyle onun Silistre'den uzaklaştırılması da gerekli görüldüğünden süresiz olarak Rodos'ta ikamet etmek üzere oraya gönderilmesi için denetim altında İstanbul'a nakledilmesine Padişah iradesiyle karar verilmişti (BOA, A.MKT.MVL, 133/69; 7 Rebiyülahir 1278/12 Ekim 1861).

Aynı şekilde ilginç ve hayli uzun olan hadiseler zemin hazırlayan bir diğer rüya örneği 1890 senesinde, Galata'nın Emekyemez Mahallesi'ne bağlı Anber Sokağı'nda bulunan 16 numaralı dükkânın kiracısı İtalyan Dominiko Galvano'nun etrafında geliyordu. Kendisi bir marangozdu. 15 Aralık gecesi bir rüya görmüştü. O rüyadan hareketle çevresine yakında yangın çıkacağı şeklinde bir haber yaymıştı. Bir iki sene evvel gördüğü bir rüyanın ardından Beyoğlu'nda çıkan bir yangın onun iddiasının en önemli destekçisi ve dayanağı olmuştu. Konu yangın olunca ve geçmişte neredeyse İstanbul'un yarısını yutan yangınların yaşanmışlığı bilinince, Dominiko'nun anlattıkları hem imparatorluk yöneticilerinde hem de çoğunluğu Müslüman olan ahalide büyük bir endişe hali doğurmuştu. Çünkü rüyaya konu olan

mahalle ile çevresindeki mahallelerde bulunan evler hem ahşaptı hem de çok eskiydi. Bu nedenle ve bizzat padişahın emri doğrultusunda hemen Dominiko hakkında bir soruşturma başlatıldı. O doğrultuda gerekli ihtiyatî ve inzibatî tedbirleri alan Zaptiye Nezareti tarafından özel bir memur görevlendirildi. Onun kanalıyla yürütülen “mükemmel” soruşturma neticesinde bir rapor oluşturuldu. Raporda kaydedildiği üzere, Dominiko İstanbulluydu, pederi ise İtalyan’dı. 28 yaşındaydı. Bulduğu yerde 5-6 yıldır marangozluk yapıyordu. Tepebaşında, Millet Bahçesi’nin arka tarafındaki mezarlık içerisinde bulunan 45 numaralı evde ailesiyle birlikte ikamet ediyordu. Esasında kendisi sadece işiyle meşgul bir adamdı ve şüpheli takımından değildi. Kiraladığı dükkânında bulunan 70-80 liralık malı ise sigortalı⁹ değildi. Esas meseleye gelinecek olursa, geçen pazartesi rüyasında kendisini bir ateş içerisinde görmüş, sabahleyin dükkânını açtıktan sonra karşısında bulunan komşusu ciltçi Mecid Raşid Efendi’nin dükkânına gidip rüyasını anlatarak, ondan tabir etmesini rica etmiş, ayrıca 1,5 sene önce de Kale Kapısı civarında ikamet eden arkadaşlarından tesviyeci Jozef’in hanesinde misafir olarak kalırken rüyasında bir yangın gördüğünü ve bir sonraki gece arkadaşının komşularından birinin hanesinde lamba devrilmesi sonucu meydana gelmek üzere olan bir yangının söndürüldüğünü de anlatmıştır. Ciltçinin dükkânı hizasındaki bir evde ikamet eden Avram isimindeki bir Yahudi konuşmaya kulak kabartıp, Dominiko’nun

anlattıklarını hemen büyük bir telaşla bütün mahalle sakinlerine yaymıştır. Bunun üzerine, marangoz dükkânında daima bulunması doğal olan talaşın güya yangın çıkarmak için tedarik edilmiş olduğu düşüncesi dahi ahali arasında yerleşmiştir. Bu nedenle Dominiko’nun dükkândan çıkarılmasını istemişler ve bununla ilgili hazırlanan bir jurnali de Beyoğlu Mutasarrıflığı’na göndermişlerdir. Ayrıca Dominiko, birkaç gün evvel kira bedeli yüzünden dükkân sahibiyle ağız dalaşına girmiştir. Ancak bu durumun dükkân sahibinin küçük oğlunun, ağabeyinin bilgisi olmaksızın Dominiko’dan kira bedeli olarak para talep etmiş olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu münasebetle, Dominiko’nun intikam almak veya başka haince bir niyeti gerçekleştirmek amacıyla veyahut da aklına bir hafiflik getirerek o gibi “saçma sapan” sözlerle zihinleri dehşete düşürme gayretinde olduğu tahmin edilmektedir. Bir rüyanın sebebiyet verdiği gelişmelerin iç yüzü o şekilde aydınlatılmış olsa da Zaptiye Nazırı ihtiyatı elden bırakmamıştır. Bu doğrultuda Dominiko’nun mahallesi ve çevresinde sabaha kadar devriyeler gezdirmiş, o sayede aykırı bir durum yaşanmadığını yakinen müşahede etmiştir. Ayrıca dikkatli davranmaya devam edilmesini gerektiğini Galata Komiserliği’ne sıkı sıkıya tembih etmiştir (BOA, Y.PRK.ZB, 7/4; 4 Kanunuevvel 1306/16 Aralık 1890).

Bir rüyanın sebebiyet verdiği gariplikler silsilesinin en çarpıcı misallerinden bir diğeri ise Trablusgarp Vilayetinde ve yine II. Abdülhamid döneminde yaşanmıştı. 1893 senesinde Bingazi’den Trablusgarp’a giden bir şeyh, yakında vilayet halkının kıtlık gibi bir felakete karşılaşacağına işaret eden bir rüya gördüğünü, bunun def edilmesi için Turgut Paşa Camii’nde “menkabe-i mevlid-

⁹ Konu yangın olunca şüphelilerin sahip oldukları malların sigortalı olup olmadığının araştırılması normal karşılanmalıdır. Zira Osmanlılar zamanında da bazı şahısların evlerini gerçek kıymetlerinden oldukça yüksek bedellerle sigorta ettirmek suretiyle sigorta şirketlerinden fazladan para koparabilme açgözlülüğüne saptıkları çok olmuştur (Baskıcı, 2002: 6-7).

*i nebevî*¹⁰ okutturulmasını, bir gün oruç tutulmasını, tatlı yenilmesini ve kadınların ellerine kına koymalarını tavsiye etmiştir. Onun rüyasını ve tavsiyelerini vilayetin muteber şahıslarından birisi Trablusgarp Valisi Ahmed Rasim'e önemle anlatmıştır. Ahmed Rasim de inanıp tavsiyelerden bazısını uygulamaya koyulunca durum İstanbul'a aksetmiş ve konu hakkında kendisinden bilgi istenilmiştir. Bu sayede rüyanın vilayet dâhilinde ve bilhassa vali üzerinde nasıl bir tesir uyandırdığına ilişkin bilgiler birbiri ardına dökülmüştür. Ahmed Rasim bir savunma mahiyetinde kaleme aldığı yazısına, rüya münasebetiyle ortaya atılan tavsiyeleri neden ciddiye almak zorunda olduğunu açıklamaya çalışır bir girişle başlamıştır: Bölgede son birkaç yıldır neredeyse kıtlık derecesine varan bir mahsul azlığı yaşanmıştır. Bu durum ahaliyi son derece mahzun etmiştir. Rüyanın da kulaktan kulağa yayılması nedeniyle Ahmed Rasim tavsiyelerden bazılarını uymayı bir zorunluluk olarak görmüştür. Mesela sevabını da hesaba katarak bir mevlit okutmuştur. Ancak oruç ve kına konusuna rağbet edip edilmemesine dair kimseye bir şey söylememiş, sadece ve mecburen durumu anlatmakla yetinmiştir. Zaten ona göre, mevlit okunup dua edildiği için artık rüyanın ahali üzerinde bir hüküm ve tesiri kalmamıştır. İstanbul'a, o rüya münasebetiyle ahalinin tekkelere ve ziyaret mahallerine toplandığı yönünde akseden ihbarlar da olmuştur. Ahmed Rasim'e göre, bunlar sadece mevlit münasebetiyle zikir için yapılan ve "hazra" adıyla bilinen yerel geleneklerden ibarettir ki o geleneğin ayrıntısını Şeyh Zafir Efendi beyan etmektedir. Ayrıca rüyadan çok sonra meydana geldikleri için onunla da bir

alakaları yoktur. Hakikî hal bundan ibarettir ve İstanbul'a ihbarda bulunanların Trablusgarp'taki mahallî İslam adetlerinden habersiz ve kindar kimseler oldukları ortadadır (BOA, Y.PRK.UM, 27/107; 29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893). Ahmed Rasim, batıla sapsadığını ispat etmek gayesiyle o şekilde, hangi güzel kelimelerle ne tür bir dayanağa yaslanırsa yaslansın, rüyanın muhakkak etkisiyle bazı dinî ritüelleri icraya kalkışmıştır ki onun ve ahalinin tavrı, rüyaların Osmanlı toplumu üzerindeki tesirini anlama noktasında önemli ve çarpıcı bir misal teşkil etmektedir.

Rüya, içerik ve etki konusunda, son ve adeta konuyu özetlemek için yaşanmış 1902 yılına ait bir örnek daha vardır. Bu rüyanın sahibi, Üçüncü Belediye Dairesi dâhilindeki Yenimahalle'de bulunan Rum kilisesi başrahibidir. İddiaya göre, bir önceki paskalya esnasında rüyasında gördüğü Hz. İsa tarafından hastalara şifa dağıtması için kendisine izin verilmiştir. Başrahip de rüyasını çevresindeki insanlara anlatınca sadece Hristiyanlardan değil, Müslüman erkek ve kadınlardan da birçok kimse şifa bulmak ümidiyle o kiliseye gitmeye başlamışlardır. Hatta kiliseye "Şifa Kilisesi" adını vermişlerdir. Bu durum imparatorluk yönetimine yansımış ve rahibin rüyasını o şekilde etrafa yaymasının menfaat temin etmekten başka bir maksada dayanmadığına kanaat getirilerek, bu hadise karşısında dikkatli ve uyanık davranılması gerektiği ilgili birimlere bildirilmiştir. Ancak "*zayıf itikatlıların*" şifa ümidiyle ve adeta birbirleriyle yarışarak oraya doluştukları, hatta 100'den fazla kişinin geceleri kilisede konaklamakta oldukları yönünde alınan haberlerin ardı arkası kesilmemiştir. Öyle ki Şura-yı Devlet üyelerinden Abdülgani Paşa'nın dahi, hasta olan oğlunu "okutmak" için o civarda bulunan Şeyh Said Efendi Tekkesi'ne götürdüğü, sonra

¹⁰ Mevlid-i Nebî de denilen bu merasimle, insanların toplanıp Kur'an okumaları ve Hz. Muhammed'in doğumuyla ilgili haberleri/menkibeleri seslendirmeleri kastedilmektedir.

onu hizmetkârıyla birlikte bahsedilen kiliseye göndermiş olduğu, 13 Mayıs 1902 tarihinde Saray'a ihbar edilmişti (BOA, Y.PRK.ŞH, 12/9; 4 Safer 1320/13 Mayıs 1902).

4.Rüyalar, Beklentiler ve Yönetim

İçerikleri, sahipleri ve onların beklentileriyle, ayrıca zemin hazırladıkları ilginçlikler zinciriyle rüyalar ana hatlarıyla yukarıda anlatıldığı gibidir. Son olarak, rüya meselesi hakkında açıklanması gereken bir hususiyet daha vardır. O ise imparatorluk yönetiminin rüyalar ve rüya sahiplerinin beklentileri karşısında nasıl bir tavır takınmış olduğudur. İlginçlikleri tetikleyen rüyalar bahsinde görüldüğü üzere, devlet; rüyalarını referans gösterip, şifa dağıtıcılığına soyunarak kendilerine sürekliliği olan bir menfaat kapısı açma gayretinde olan şahısların o faaliyetlerini hemen sonlandırma gayretinde olmuştur. Bu haliyle o tarz rüyalara ve sahiplerine itibar edilmediği açıkça ortaya konulmuştur. Peki, rüyasında ilahî mesaj veya bir müjde aldığını iddia ederek, para yahut farklı hediyelerle sevindirilme ümidi taşıyan şahıslara karşı imparatorluk yöneticileri nasıl bir yaklaşım içerisinde olmuştur?

Osmanlı padişahlarının yahut etraflarındaki elidin, rüya dayanaklı bir beklenti karşısında, ancak inanç öğretilerinden yola çıkılarak bir kanaate varmış oldukları gerçeği göz önünde bulundurulunca, söz konusu soruya bütün imparatorluk adına tek bir olumlu yahut olumsuz cevap vermek pek mümkün gözüküyor. Dolayısıyla yöneticilerin kişilik ve inanç özellikleri münasebetiyle, rüyalar karşısındaki yaklaşımın hep bir değişkenlik göstermesi gayet normal karşılanmalıdır. Gerçi incelenen vesikalara bakılırsa, 19. asrın ortalarına kadar rüya sahiplerinin sevindirilmesi veya rüyaların

devlet nazarında itibar görmesi noktasında ciddi bir muhalefetle karşılaşmadığı görülmektedir. Mesela, Padişah'ın Allah tarafından sevindirildiğine dair gördüğü rüyasına ve beklentisine çalışmanın başında temas edilen Şerife Ayşe Hatun'a, I. Mahmud'un emriyle "sekiz akçe" ihsan olunmuştu (BOA, C.DH, 142/7081; 4 Cemaziyelahir 1152/9 Ağustos 1739).

Benzer şekilde ve Şeyhülislam'dan alınan fikir doğrultusunda, III. Selim'in de rüya sahiplerini geri çevirmediği resmî kayıtlara yansımıştır. Mesela, Karamürsel sakinlerinden olup ziraatla uğraşan Mustafa adındaki birisi rüyası münasebetiyle ve 1790 senesinde Sultan'ın ihsanına mazhar olmuştu. Karamürseli kendi ifadesi olmak üzere, üç gece üst üste rüyalarında Hz. Muhammed'i görüyor, üçüncü gecede Peygamber tarafından kendisine "eğer emaneti birine ifade etmezsen kıyamet gününde azap çekersin, bu sana sıkı sıkıya ve şiddetle tembih edilmiştir" deniliyordu. Bu nedenle büyük bir korkuya kapılıyor ve rüyasını kaleme aldığı bir arzuhalini Saray'a takdime cesaret ediyordu (BOA, Hatt-ı Hümâyûn, 1398/56200; 29 Zilhicce 1204/9 Eylül 1790). Sonra III. Selim'in emriyle görüşleri alınmak üzere rüyası Şeyhülislam'a gönderiliyor (BOA, Hatt-ı Hümâyûn, 1397/56047; 29 Zilhicce 1204/9 Eylül 1790) ve ondan "*şer'i şerife uygun rüya ile amel olunmak uygundur*" (BOA, Hatt-ı Hümâyûn, 1397/56044; 29 Zilhicce 1204/9 Eylül 1790) şeklinde bir fetva alınıyordu. Bunun üzerine III. Selim'in "*münasip miktar akçe verile*" şeklindeki emri (BOA, Hatt-ı Hümâyûn, 1397/56047; 29 Zilhicce 1204/9 Eylül 1790) doğrultusunda Karamürseli'ye 6 Temmuz 1790 tarihinde ve taltif olmak üzere 100 kuruş ödeniyordu (BOA, C.ML, 533/21825; 21 Şevval 1204/4 Temmuz 1790).

III. Selim döneminde, rüyaları münasebetiyle kapısını çaldıkları Osmanlı Sarayı'ndan eli boş döndürülmeyen daha başka şahıslar da olmuştur. Anlatısı ve referanslarıyla aksinin yaşanması noktasında bir boşluk bırakmayan Şam Eyaleti sakinlerinden Şeyh Mehmed Sadi onlardan birisidir. Çünkü kendisinin halk arasında şöhret bulan Hz. Sadık evladından ve Ebu Eyyub e'l-Ensârî (Eyüp Sultan) neslinden olduğu vurgusuyla konuya giriş yapmıştır ve şu şekilde devam etmiştir:

“Bu davam, üç sene evvel başladı. Daha o zaman şeyhler şeyhi, zamanın ve sayısız eserin sahibi Abdulgani (Nablusi) Hazretleri benim yüksek dinî ilimlerde tahsil yapan, ikram ve merhamete layık bir talebe ve kendisinin akrabalarından olduğuma dair yazdığı bir mektubu “*sakla ve sahibine ver*” diye bana teslim etmişti. Ama bu zamana kadar “*taraf-ı gaipten eslâf-ı kirâmın birine*” vermeye çalıştım, ancak türlü engeller nedeniyle bir türlü başarılı olamadım. Bunun üzerine nice kereler istihare uykularına yattım, mektubu kime teslim etmem gerektiği konusunda Şeyh Abdulgani'nin ruhundan yardım diledim. Nihayet rüyalar âleminde onu gördüm ve bana “*mektubu var sahibine ver*” diye işaret ettiler. İşte o zaman hamdolsun ki mektubun sahibinin efendim (III. Selim) olduğunu anladım ve emaneti ayağınıza getirdim. Durumumu öğrenince, Şam havalisinde bulunan Sayda yahut Trablus'taki uygun gelirlerden birinden, kalbinize doğacak miktarda bir maaş bağlayarak, sahabelere olan yakınlığım münasebetiyle emsallerim gibi sevindirilmem hususunda gerekli kolaylığın sağlanmasını rica ederim.”

III. Selim, mektubu okuyunca Şeyh Mehmed Sadi'nin ileri gelenlerden, ayrıca yardım ve ihsana layık olduğuna kanaat getirerek, Trablusşam Gümrüğü'nden olmak üzere, kendisine 15 akçe tevcih

edilmesini emretmiştir (BOA, C.ML, 401/16469).

Rüya sahiplerine imparatorluk gelirlerinden ihsanda bulunanların sadece Padişahlarla sınırlı kalmadığını gösterir kayıtlar da vardır. Mesela Şark, Kars ve havalisine memur bir Seraskerin 1868 yılına ait masraf defterinde “rüya gören Kağızmanî Bekir'e iyilik ve yardım olsun diye 3 kuruş ödendiği” kaydedilmiştir (TS.MA.d, 5748; Gurre-i Zilhicce 1284/24 Şubat 1868).

Dinî bir mesaj taşıdığı iddia edilen yahut ilahî veya askerî bir müjdeyi kapsadığından bahsedilen bir rüya için sahiplerine imparatorluk hazinesinden istifade etme imkânı sunan döngünün II. Abdülhamid'le birlikte sona erdiği açıkça müşahede edilmektedir. Bu gelişmeyi Saray'a sunulan rüyaların Padişah'a aktarımı aşamasında ilk olarak “güya” sözcüğünün tercih edilmiş olmasından dahi kestirebilmek mümkündür. Bu durum, imparatorluğun içinde bulunduğu ve sürekli boğuşmak durumunda kaldığı askerî-politik ve elbette malî açmazlara, ayrıca II. Abdülhamid'in o çok bilinen şüpheci şahsiyetine dayandırılabilir. Özetle ve konunun başında da dikkat çekildiği üzere, son devir Sultanlarının tercih haklarını rüyalara itibar etmemekten yana kullanmış oldukları, açıkça hissedilmektedir.

Rüyalara karşı gelişen o tavır nedeniyle sahipleri de yeni taktiklere başvurmak durumunda kalmışlardır. İlk rüyaları destekleyici ve daha da kuvvetlendirici eklemeler yapmak onlardan birisidir. Bu gelişmeyi, 1910 senesinde, rüyasını Arapça olarak kaleme alıp Mısır'dan İstanbul'a gönderen Celal Abdulal İbrahim'in şahsında gözlemlemek mümkündür. Çünkü kendisi, 20 gün önce takdim etmiş olduğu yazısının İstanbul'a ulaşip ulaşmadığı endişesini yaşadığı

esnada bir rüya daha gördüğünden bahsediyordu. Buna göre, İmam Hüseyin'in kızı Hz. Zeynep'i rüyalar âleminde görüyor ve ondan "İstanbul'a ikinci bir mektubun daha gönderilmesi" yönünde bir emir alıyordu. Bu emir ise "rüyanın Sultan Mehmed Reşad'ın hükümdarlığına hayırlı olduğu görülür ve ondan bir şey talep edersen, talebinin gerekli masraflardan olduğunu da kendisine bildir" mealindeydi. Hal böyle olunca da, İbrahim Efendi'ye bu mektubu kaleme alıp Saray'a sunmaya cesaret etmekten başka bir seçenek kalmamıştı (BOA, HR. TO, 404/28; 23 Kânunuevvel 1325/8 Ocak 1910).

Sarayın rüyalar karşısındaki ilgisizliği nedeniyle, sahiplerinin başvurdukları taktiklerden bir diğeri gördüklerini iddia ettikleri rüyaların kendilerinde bir "emanet" olarak bulunduğu vurgusunu her fırsatta yinelemek olmuştur. Bu vurgunun, yukarıda da görüldüğü üzere, bazen "*muhakkak ki Allah, emanetleri sahibine teslim etmenizi emreder*" mealindeki ayetle bazen de bir hediye ile artırıldığı olmuştur. Son olarak, sadece padişaha anlatabileceklerini ifade etmek suretiyle, rüyalarına ve kendilerine karşı bir ilgi ve ciddiyet uyandırabilme gayreti de rüya sahiplerinin son dönemde tevessül ettikleri taktikler arasında yer almıştır. Musul'a bağlı Süleymaniye Sancağı'ndaki Hamidiye Dergâhı'nın postnişini olan Nakşibendî şeyhlerinden Mahvi Efendi örneğinde bu durumu sezinlemek mümkündür. Ondandır; ilmi, fazileti ve manevi alametleriyle meşhur ve salih kimselerden birisi olarak bahseden Süleymaniye Mutasarrıfı'nın 1905 tarihinde Saray'a naklettiği üzere Şeyh Mahvi Efendi, Cuma gecesi uyku ile uyanıklık arasında (*bevn-en-nevm-vel-yakaza*) müjdeyi kapsar önemli bir rüya görmüştür. Üstelik rüyasının Padişaha

ilişkin olduğunu beyan etmiştir. Bu münasebetle, eğer kendisine müsaade edilirse rüyasını aynen nakledecektir (BOA, Y.PRK.UM, 76/55; 18 Haziran 1321/1 Temmuz 1905).

Ankara Vilayeti'ne bağlı İskilip Kasabası eşraf zâdelerinden Tahir Efendioğlu Ebubekir Nabi'nin rüya anlatısı ise adeta dikkat çekilen bütün taktikleri pratikte görebilmek için kaleme alınmıştır. 5 Haziran 1909 tarihinde Saray'a takdim ettiği yazısından anlaşıldığı üzere, birkaç gün evvel rüyasında ve mana âleminde iki defa Hz. Muhammed'i görüyor ve o, padişaha selamın yanında bazı emir ve tavsiyeleri de iletmesini kendisine tembihliyordu. Öyle olunca da, Ebubekir Nabi, Peygamberin tebliğini; Osmanlı tahtına geçeli henüz bir ay kadar olmuş olan Sultan Mehmed Reşad'a iletmeyi "bir mecburiyet ve borç bilerek" bu yazıyı kaleme alıyordu. Ayrıca kendisi rüyasını anlatmak için Saray'a davet edilirse, "cihan kıymetinde" olduğunu ve "Padişah'ın hazzına şayan" bulunduğunu belirttiği, Sultan Mahmud'un 20 parelik meteliğinin oyulan kısmına yerleştirilen ve üzerine "Hazret-i Kur'ân-ı azim-i şan" ibaresi işlenen bir taşı da V. Mehmed'e hediye edeceğini belirtiyordu. Kendisine olumsuz bir cevap verilmemesi için de "gerek şahsına gerek başka birisine ilişkin bir maruzatının katiyen (*Vallah Billâh*) olmayacağını, asıl maksadının Peygamber kelamını izah ve bahsettiği taşı hediye etmekten ibaret bulunduğunu belirtme lüzumu hissetmişti (BOA, İ.HUS, 176/25; 23 Mayıs 1325/5 Haziran 1909). Ancak umduğu cevabı alamadığı gibi Padişah'ın emriyle hakkında bir soruşturma başlatıldı. Ebubekir Nabi kimdi? Hali, hüviyeti, samı ve maksadı ne idi? Güvenilir bir adam mıydı? Bu sorular hakkında bir tahkikat icra ettirilerek elde edilen bilgilerin İstanbul'a gönderilmesi bir şifreyle Ankara Vilayeti'ne bildirildi (BOA, BEO,

3574/267989; 1 Haziran 1325/14 Haziran 1909).

Rüya sahiplerinin söz konusu taktiklere müracaat etmelerine ve kendilerince yarattıkları pazarlık durumuna ilişkin dikkat çekici örneklerden bir diğeri 1911 yılında yaşanmıştı. O senenin 13 Şubat'ında Üsküdar Postanesi'nden Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Başmabeynci Lütfi Bey adına “*azizim, maruzatımın büyük önemine binaen aracılık edilmesi sizden rica olunur*” girizgâhıyla ve Mehmed Seyfullah imzasıyla kaleme alınan bir yazı “*Padişahın Nazarına*” başlığını taşıyordu. Yazının sahibi, Padişah için Allah'tan uzun bir ömür temennisinde bulunduktan sonra, rüya âleminde pek açık ve gerçek bir şekilde müşahede ettiği Hz. Muhammed'in kendisine Padişah'a iletmesi için bazı tebliğlerde bulunduğunu belirtmişti. Niyeti; bu tebliği büyük bir müjde olarak ve pek yakında Padişah'a arz etmektir. Bunun için Cuma günü Dolmabahçe Sarayı'na davet edilmesini ve bu daveti içeren bir Padişah emrinin Tanin Gazetesi'nde yayınlanmasını istemişti. Kendisi, gazetede o davet yazısını görür görmez “*milletin istikbali hakkında*” olduğuna dikkat çektiği rüyasını gelip; Sadrazam, Şeyhülislam ve Harbiye Nazırı'nın hazır oldukları esnada Padişah huzurunda anlatacaktı. Ancak tebaadan birisinin, Padişah da dâhil, bütün imparatorluk ricalini kendince yönlendirmeye çalışan o tavır ve söylemleri, yazının sahibine karşı büyük bir rahatsızlık doğurmuştu. Bu nedenle Mehmed Seyfullah'ın kimliğini tespit etmek amacıyla hemen bir soruşturma başlatıldı. İlk olarak, Emniyet-i Umumiye Birinci Şube Müdürlüğü tarafından gizli bir araştırma yürütüldü, ancak ikamet yeri tarif edilmediğinden bir netice alınamadı. Eldeki tek ipucu ise yazının kaleme alınma biçimiydi. İmparatorluk yöneticilerine göre

bu yazı ancak dervişler yahut talebe zümresinden birisine ait olabilirdi. Sonra yararlı olacağı düşünülerek ve 25 Şubat 1911 tarihli bir emirle konunun Üsküdar Polis Müdürlüğü tarafından da araştırılması istendi. Müdürlükçe yürütülen çalışma neticesinde söz konusu yazının Üsküdar'dan gönderilmediği ortaya çıkarıldı. Sadece, yakın zamanda Saray'a takdim edilmesi için Üsküdar Postanesi'ne teslim edilen 15 Şubat 1911 tarihli bir varakanın varlığı tespit edilmişti. O ise, Üsküdar İnadiye Mahallesi Mektep Sokağı'ndaki 6 numaralı evde ikamet eden (Âmâ) Mevlüd adındaki görme engelli bir vatandaşa aitti ve daha önce kendilerine beratla tahsis edilmişken, sonradan Evkaf Nezareti tarafından azaltılmış olan geçimliklerinin (ekmeklerinin), önceki gibi verilmeye devam edilmesini, görme engeli olan bütün Osmanlı vatandaşları adına istirham etmek için kaleme alınmıştı (BOA, DH. EUM. KADL, 8/46; 25 Safer 1329/25 Şubat 1911).

Görüldüğü üzere, son devirlerde artık rüyalar birer endişe ve soruşturma konusu olmaya başlamıştır. Bunun en çarpıcı örneklerinden birisinin 1893 senesinde Trablusgarp Valisi Ahmed Rasim'in bir rüyadan hareketle bazı dinî ayinleri icra etmeye kalkıştığı için kendisinden konu hakkında bilgi istenilmesi, onun da batıla saptadığını ispat etmek isteyen açıklaması münasebetiyle yaşandığına yukarıda dikkat çekilmişti. Rüya ve soruşturma bahsini zenginleştirecek daha birçok örnek mevcuttur. Mesela 1888 senesinde, Kemal Bey adında birisinin görmüş olduğu bir rüya hakkında İstanbul'da gizlice bir risalenin neşredildiği öğrenilince, bunun hangi matbaada basıldığının ve kimler tarafından satın alındığının tahkik edilmesi, ayrıca mevcut nüshaların toplattırılması için Zaptiye Nezareti görevlendirilmişti

(BOA, MF. MFT, 99/75; 21 Haziran 1304/3 Temmuz 1888).

Benzer şekilde, ancak Kudüs'te ve 1909 senesinde, Şeyh Ahmed adındaki birisinin rüyasına dair düzenlenen ve içeriğinden bahsedilmeyen bir yazı da imparatorluk yöneticilerinde bir telaş halinin doğmasına sebep olmuştu. Bu nedenle Sadaret'in 19 Mart 1909 tarihli bir emriyle başlatılan soruşturma neticesinde, Kudüs Mutasarrıflığı tarafından söz konusu yazının Arapça bir sureti ele geçirilmiş ve bunun bir fesatlık cemiyeti tarafından tertip edilmiş olmasının muhtemel bulunduğu hükmedilmiştir. Ayrıca o gibi zararlı içeriğe sahip neşriyatın engellenmesi ve yayıncılarla talep edenler hakkında kanunî takibat yapılacağına herkese duyurulması gerektiği ilgililere sıkı sıkıya tembih edilmiştir (BOA, DH. MKT, 2830/63; 21 Mayıs 1325/3 Haziran 1909). Bir yıl sonra da Suriye Vilayeti'ne bağlı Salt Kazası sakinlerinden olan Nabluslu Şerif Davud gördüğünü iddia ettiği bir rüya nedeniyle soruşturma geçiriyordu. 24 Nisan 1912 tarihinde Salt merkezinden Saray'a çekilen bir telgrafa göre, Şerif Davud rüyasında Hz. Muhammed'i görmüştü ve bu rüyasını padişahın başka kimseye anlatamayacağını ifade etmişti. Ancak Şerif Davud'un ciddiye alınmadığı, imparatorluk yöneticileri arasındaki paylaşımı esnasında rüyasının başına "güya" kelimesinin eklenmesinden anlaşılmaktadır. Dahası telgrafi "acayip" bulunduğundan, onun hüviyet ve maksadının gün yüzüne çıkarılması için İstanbul ile Suriye Valiliği arasında bir dizi yazışma gerçekleşmişti (BOA, DH.H, 35/56; 1 Cemaziyelahir 1330/18 Mayıs 1912).

Tahkikatlar ilerledikçe, imparatorluk yöneticilerinin şüphelenmekte haksız olmadıklarını, ayrıca

görüldüğü iddia edilen veya görülmüş olan rüyaların nasıl birer menfaat sağlama vasıtasına dönüştüğünü gösterir neticeler gün yüzüne çıkıyordu. Mesela 1899 senesinde Şeyh Abdulfettah Efendi hakkında Saray, Musul Vilayeti ve Kerkük Mutasarrıflığı arasında gerçekleşen bir dizi gizli ve şifreli yazışma doğrultusunda girilen tahkikat neticesinde, onun "uydurma rüya" tertip ederek imparatorluk hazinesinden bir şeyler koparmayı alışkanlık haline getiren itimat edilmeyecek kimselerden olduğu sabitlenmişti (BOA, BEO, 1254/94009; 26 Kânunusani 1314/7 Şubat 1899).

Rüyalar, sahipleri, içerikleri ve imparatorluk nezdinde uyandırdıkları yahut uyandıramadıkları ilgiyle ve vesikalara yansıdığı kadarıyla bu şekildedir. Ancak çalışmayı bitirmeden evvel, yukarıdaki konu başlıklarını kapsayan kısımlardan herhangi birine dâhil edilemeyen ve ünü Osmanlı sınırlarını aşarak neredeyse uluslar arası bir krize zemin hazırlayacak kerteye varan bir rüyaya ve onun etrafında şekillenen gelişmelere de değinmek gerekiyor. Bulgarlara ait Svoboda Gazetesi'nin 28 Kânunusani 1897 tarihli baskısında yayınlanan "*Türklerin Rüyalari İçin Yardım*" isimli bir haberin tercümesi sayesinde söz konusu rüyanın varlığından haberdar olunmuştur. Habere göre, İstanbul'dan alınan bir telgrafa; Türk zabıtlarından birisinin rüyasında büyük zâtlardan birini gördüğünden ve o zât tarafından kendisine "*kâfirleri*" katletmenin zamanının gelmiş olduğunun, bunun için Eba Eyüp hazretlerinin kılıcını almak amacıyla Eyüp camiine gitmesi gerektiğinin söylendiğinden bahsedilmiştir. Bu rüya doğrultusunda hazırlanan haberin devamı ise şöyledir:

"Bu telgraf hepimizde çok kötü bir tesir oluşturdu. Diğer taraftan, Makedonya'da yaşayan Müslümanların ilk

işareti alır almaz bir gece bütün Hristiyanları katletmeye hazırlanmakta olduklarına dair haberleri de Makedonya işleriyle uğraşan gazetelerde görüyoruz. Bu işaretin nereden verileceğini bilir misiniz? Yıldız Sarayı'ndan... Bu haberlerin hepsi hükümetimiz veya Rum diplomatımız tarafından okunduğu halde, bugüne kadar hangi tedbir alınmıştır? Türkler kendi rüya ve arzularını ülkelerinde uygulamaya geçirmeden evvel, Silistre Sancağı'nda yaşayan kardeş ve dindaşları, söz konusu rüya ve arzuları gerçekleştirmek için yardım toplamaya başlamışlardır...”

Bu yazı, bir saldırı hareketi için toplandığı iddia edilen yardımlara ilişkin örneklerle uzayıp gidiyor. En sonunda da anlatılanların hepsinin; Türklerin, Hristiyan tebaanın katledilmesine ilişkin rüya ve arzularını tasdik etmekte olduğuna hükmediliyor. Yazının, Osmanlı yöneticileri için ifade ettiği anlamı ise onu tercüme ederek, 15 Şubat 1897 tarihinde Sadaret'e takdim eden Bulgaristan Komiseri özetlemektedir: “İstanbul'da bir zaptiyenin gördüğü rüyadan bahisle gerek Bulgaristan'da ve gerek Osmanlı ülkesinin diğer taraflarında askerî tesisat için toplanan paranın “güya” Hristiyanları “telef” için harcanacağına dair bir takım “saçma sapan söz ve düşüncelerinden” ibarettir (BOA, A.MTZ. (04), 41/17; 13 Ramazan 1314/15 Şubat 1897).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş anlatılarında rüyalara sıklıkla tesadüf edilir ve o günlerden 19. asrın ortalarına kadar rüyalar, bilhassa dinî içeriğe sahip olanlar veya kutsal bir mesaj yahut müjde taşıdığından bahsedilenler devlet ve toplum nezdinde daima itibar görmüşlerdir. Öyle olunca da, ilginçlik arz edenleri hariç, genellikle dinî ve sufi çevrelere mensup oldukları tespit edilen rüya sahipleri, gördüklerini iddia ettikleri rüyalar için imparatorluk hazinesinden bir ihsan koparabilme noktasında çok ciddi engellemelerle karşılaşmamışlardır. Ancak 19. asrın ortalarından itibaren ve bilhassa II. Abdülhamid devrinde ve sonrasında, rüyalar en azından imparatorluk yönetimi nezdinde eski önemlerini, dolayısıyla sahipleri için bir menfaat kapısı olma vasıflarını yitirmişlerdir. Bu nedenle rüya sahipleri, önceki devirlerin ilgi ve ciddiyetini imparatorluk idaresi nezdinde yeniden uyandırabilmek amacıyla rüyaları daha gizemli kılmak ve bir hediye ile birlikte sunmak gibi farklı stratejiler denemişlerdir. Ancak rüyaların gözden düşüşünün önüne geçemedikleri gibi bir soruşturmaya konu olmaktan da çok defa kurtulamamışlardır. Rüyaların artık birer soruşturmaya konu olmalarını doğuran sürecinse, imparatorluğun içinde bulunduğu olumsuzlukların yanında, yöneticilerin kişilik ve inanç özelliklerinden kaynaklanmış olabileceği sanılmaktadır. Zaten çalışma içerisinde de dikkat çekildiği üzere, bazı soruşturmaların neticeleri Sultanların ve çevrelerindeki yöneticilerin öyle davranmakta haklı olduklarını ispatlamıştır. Bu münasebetle Osmanlı İmparatorluğu'nda rüya ekseninde ilerleyen sürecin “rüyadan rüyaya” şeklinde tesmiye olunmasında herhangi bir mahzur görülmemiştir.

KAYNAKÇA

I-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Vesikaları*

- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi**
Defterleri (TS.MA.d): 5748.
Cevdet Askeriye (C.AS): 501/20932.
Cevdet Dahiliye (C.DH): 142/7081.
Cevdet Maliye (C.ML): 401/16469;
533/21825; 720/29472.
Hatt-ı Hümayûnlar: 244/13734;
651/31803; 1397/56044; 1397/56047;
1398/56200.
Hususî İradeler (İ.HUS): 176/25.
Sadaret Bulgaristan Evrakı
(A.MTZ. (04): 41/17.
Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri
(A.MKT): 104/137; 154/94.
Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i
Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler
(A.MKT.MVL): 133/69.
Babîâli Evrak Odası (Arşivi)
Belgeleri (BEO):1254/94009;
3574/267989.
Dahiliye Nezareti Hukuk Kısmı
Belgeleri (DH.H): 35/56.
Dahiliye Nezareti Kısm-ı Adli
Kalemi (DH. EUM.KADL): 8/46.
Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
(DH.MKT): 2830/63.
Hariciye Nezareti Tercüme Odası
(HR. TO): 404/28.
Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
(MF.MKT): 99/75.
Yıldız Esas Ve Sadrazam Kâmil
Paşa (Y.EE): 57/19.
Yıldız Meşihat Dairesi Maruzatı
(Y.PRK.MŞ): 7/58; 8/35.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
(Y.Mtv): 105/31.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal
Ve Journaller (Y.PRK.AZJ): 1/91; 2/57;
12/63; 19/80; 27/75; 31/57.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye
Nezareti Maruzâtı (Y.PRK.HR):
34/90.

Yıldız Perakende Evrakı
Şehremaneti Maruzâtı (Y.PRK.ŞH):
12/9.

Yıldız Perakende Evrakı Umum
Vilayetler Tahriratı (Y.PRK.UM):
27/107; 76/55.

Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye
Nezareti Maruzatı Analitik Envanteri
(Y.PRK.ZB): 7/4.

II-Basılı Kaynaklar

Âşıkpaşaoğlu Tarihi (1985). Haz. A.Nihal
Atsız, Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yay.

Avcı, H. E. (2012). “Dış Destekli
Uluslararası Terör Örgütü Örneği:
Daşnaksutyun Ve Faaliyetleri (1890-
1922)”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm*
Dergisi, C. 3, S.1, 89-101.

Baskıcı, M. (2002). “Osmanlı
Anadolusunda Sigorta Piyasası (1860–
1918)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal*
Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 57, S.4,
Ankara, 1-33.

Çetin, H. (2012). “Osmanlı Saltanat
Rüyaları ve Tarihî Bağlam”, *Tarih*
İncelemeleri Dergisi, C.XXVII, S. 1, 37-
68.

Devellioğlu, F. (2003). *Osmanlıca-Türkçe*
Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın
Kitabevi.

Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi (2011). 1-6.
Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel

*Vesikalalar “Fon Adı, Dosya/Gömlek Numarası,
Hicrî-Rumî/Miladî Tarih” şeklinde gösterilmiş,
ayrıca tam künyeleri metin içerisinde verildiğinden
burada sadece dosya ve gömlek numaraları
gösterilmiştir.

Dağlı-Robert Dankoff, Zekeriya Kurşun,
İbrahim Sezgin, İstanbul: YKY.

Gündüz, İ. (1989). *Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri*, İstanbul: Seha Neşriyat.

İpşirli, M. (1994). “Duâgû”, *TDV.İA*, C. IX, İstanbul, 541-542.

Kılıç, R. (2005). *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul: Kitapyayinevi.

Mercan, M. (2009). “Sultan Abdülmecid’in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIV, S. 1, 81-100.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah (1995). *Camii’-d-Düvel (Osmanlı Tarihi, 1299-1481)*, Yay. Ahmet Ağırakça, İstanbul: İnsan Yay.

Naîmâ Mustafa Efendi (1281), *Târih-i Na’îmâ (Ravzatü’l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri’l-Hâfikayn)*, C.II, İstanbul.

Sakaoğlu, N. (1998). *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Tabbara, A. A. (1981). “Hz. İbrahim”, Çev. Mehmet Aydın, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.24, S.1, Ankara, 547-582.

Topbaş, O. N. (1999). *Âbide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı*, İstanbul: Erkam Yay.

Yıldırım, T. ve Öztürkçü, İ. *Osmanlı Padişahlarının Manevi Dünyası*, İstanbul: Yağmur Yay.

ZEYBEK OYUNLARINA EŞLİK EDEN ÇALGI TAKIMLARI

Hale YAMANER OKDAN*

Öz

Bir dans türü olarak inceleyeceğimiz zeybeğın Anadolu da ağırlıklı olarak görüldüğü yerler; Aydın, Denizli, Muğla, İzmir, Manisa, Isparta, Burdur, Kütahya, Afyon, Balıkesir, Bursa ve tüm bu illerin kapsadığı ilçe ve köylerdir. Oynandığı her bölgede hareket, figür, kostüm ve müzik farklılığı gösteren bu dans, müzik yapısına ve oynayanların cinsiyetine göre çeşitlendirilerek tasnif edilmiştir. Zeybek türü oyunların müzik yapısını konu alan çalışmalarda genel olarak ritm, metronom, makam ve melodik özellikleri üzerinde durulduğu ancak oyunlara eşlik eden çalgılarla ilgili bir sınıflandırmanın mevcut olmadığı görülmektedir. Bu yazıda zeybek oyunlarına eşlik eden çalgı takımları incelenecektir. Zeybek oyunlarına eşlik eden çalgı takımları bu yazıda dört ana başlık altında ele alınmaktadır;

a-) Davul Zurna Takımları

b-) Bağlama Takımları

c-) Grangaz Takımları

d-) İncesaz Takımları

Anahtar Kelimeler: Zeybek, Çalgı Takımı, İncesaz.

MUSICAL INSTRUMENTS WHICH ACCOMPANY ZEIBEK DANCES

Abstract

Zeybek is seen in Aegean Region, Anatolia, mostly in Aydın, Denizli, Muğla, İzmir, Manisa, Isparta, Burdur, Kütahya, Afyon, Balıkesir, Bursa and all the towns and villages of these cities. All the regions it is danced, it has differences on figures, costumes and music and this dance style was usually classified by different researchers according to gender. Generally researchers paid attention to metronome and mode but they didn't make any classifications about instruments accompany Zeybek dance. In this paper, I will talk about "incesaz" sets, which accompanies to Zeybek Dance besides other musical sets shown below;

a) Drum – Surna (Zurna) Sets

b) Bağlama Sets

c) Grangaz (Drum With Bell) Sets

d) İncesaz Sets

Key Words: Zeibek, Musical Instruments, Incesaz.

* Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü, hale.yamaner@hotmail.com

1. GİRİŞ

Zeybek kelimesi etimolojik açıdan çok sayıda halk bilimci ve araştırmacı tarafından incelenmiş ve farklı düşünceler ortaya atılmıştır. Zeybek; her şeyden önce bir hayat felsefesi, sonra bu felsefenin yarattığı ezgisel bir tür, daha sonra ise bu ezgisel yapıyla hayat görüşünün birlikte ortaya çıkardığı bir Türk Halk Dansıdır.

Dans türü özelliğiyle inceleyeceğimiz zeybeğin Anadolu da ağırlıklı olarak görüldüğü yerler; Aydın, Denizli, Muğla, İzmir, Manisa, Isparta, Burdur, Kütahya, Afyon, Balıkesir, Bursa ve tüm bu illerin kapsadığı ilçe, köy ve en küçük yerleşim merkezleridir. Oynandığı her bölgede az da olsa figür, kostüm ve müzik farklılığı gösteren bu dans, müzik yapısı, oynayanların cinsiyeti, metronom yapısı vb. özellikleri itibarı ile tasnif edilmiştir.

Onur Akdoğu (2004: 432), müzik ve tempo yapısı bakımından zeybekleri kadın zeybekleri, kent zeybekleri ve kır zeybekleri olarak üçe ayırır. Akdoğu, düzümsel bireşimi $9(3+2+2+2)$ şeklinde olan ve allegro-moderato arasında bir tempoda seslendirilen zeybekleri *Kadın Zeybeği*, $9(2+2+2+3)$ şeklinde olan ve allegro-moderato arasında bir tempoda seslendirilen zeybekleri *Kent Zeybeği*, düzümsel bireşimi her iki şekilde olabilen ve andante-adagio tempoda olan zeybekleri ise *Kır Zeybeği* olarak adlandırır.

Berrak Taranç zeybek oyunlarının tasnifini şöyle yapmıştır:

- Ağır Zeybek Oyunları:
 - a) Çok Ağır: Metronom ölçüleri 20–30 arasındadır.
 - b) Ağır Zeybekler: Metronom ölçüleri 40–60 arasındadır.
- Yürük (kıvrak) Zeybek Oyunları:
 - a) Ağır Zeybek Oyunları
 - b) Yürük Zeybek Oyunları
 - c) Çok Yürük (çok kıvrak) Zeybek Oyunları (Taranç, 1988: 31)

Yapılan çalışmalarda zeybek türü oyunların genel olarak ritm, metronom ve makam özellikleri üzerinde durulduğu, oyunlara eşlik eden çalgılarla ilgili bir sınıflandırmanın mevcut olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, incesaz takımları başta olmak üzere zeybek oyunlarına eşlik eden saz takımlarını, Muzaffer Sarısözen'in yapmış olduğu ağır ve kıvrak zeybek tasnifleriyle birlikte değerlendirip inceleyeceğiz.

2. ZEYBEK OYUNLARINA EŞLİK EDEN ÇALGI TAKIMLARI

Zeybek oyunlarına eşlik eden çalgı takımlarını dört ana başlık altında toplayabiliriz.

a-) Davul Zurna Takımları:

Zeybek oyunlarına eşlik eden çalgıların başında davul ve zurna gelir. Davul ve zurnalar, zeybek oynanan her bölgede farklı ya da benzer ebat, sayı ve çalım tarzı ile karşımıza çıkar. Nadir de olsa kapalı alanda da çalan davul ve zurna birer açık hava çalgısı olup, davul zurna takımı, kaba saz gibi isimlerle de anılmaktadır. Genellikle ağır zeybek diye sınıflandırılan ve erkekler tarafından oynanan oyunlara eşlik eder. Yöre ve çalınan ortama göre tek davul-tek

zurna, çift davul-tek zurna, çift davul-çift zurna gibi farklı kombinasyonlarla sayıları artıp azalabilir. Genelde bir zurna ezgiyi çalarken diğer zurna ezginin karar sesinde dem tutar, ezginin gidişatına göre asma kalıplarda ve yarım tonik seslerde solist zurna ile aynı seste buluşur. Aydın; Kocaarap, Yağmur yağdı zeybekleri, Muğla; Kadioğlu, İnceoğlu zeybekleri davul-zurna ile oynanan ağır zeybeklere örnek olarak verilebilir.

b-) Bağlama Takımları:

Bağlama, cura, divan sazı, tambura, kaval, dilli düdük, sipsi, kabak kemane, bendir, darbuka, kaşık, zil gibi Türk Halk Müziği çalgılarından oluşur. Bağlama ve ailesi, zeybek oyunlarına eşlik etmede zurna kadar yaygındır. Hem ağır zeybeklere hem de kıvrak zeybeklere eşlik edebilmesi, Türk Halk Müziğinin ana sazı olması, Anadolu'nun her yerinde mutlaka bir icracısının bulunması bağlamanın, zeybek oyunları icrasında çok kullanılmasının önemli nedenlerinden bazılarıdır. Bağlama ve ailesi zeybek ezgilerini zeybek tavrı denilen özel bir tavır ile çalar. Sesinin cılızlığından dolayı genelde kapalı alan sazı olan bağlamaya yöre ve oyun özelliğine göre kaval, kemane, klarnet, sipsi gibi sazlar da eşlik eder. Teknolojinin gelişimi ile son yirmi yıldır manyetik cihazlarla sesi artırılarak açık alanlarda da kullanılmaktadır. Bağlama ailesi, ağır zeybeklerden çok metronom olarak daha yürük, ağırlıklı olarak kadınların oynadığı zeybek oyunları olan kıvrak zeybeklere eşlik etmektedir.

c-) Grangaz Takımları:

Klarnet, trompet, büğlü, zilli davul (grangaz), trampet gibi Avrupa kökenli çalgılardan oluşur. Avrupa kökenli bu sazların Türk Kültürü ile tanışması, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Mehterhanenin kapatılıp yerine 23 Kasım 1831 yılında, daha çağdaş olan Mızıka-i Hümayunun kurmasıyla başlamıştır. İtalyan müzik adamı Donizetti Paşanın şefliğinde, Avrupa standartlarına uygun olarak tasarlanan Mızıka-i Hümayun sayesinde batıya özgü sazlar Türk topraklarında boy göstermeye başlamıştır. Askerlik görevlerini bandoda yapan kişiler tarafından bu sazlar öğrenilmiş ve askerlik dönüşü ülkenin farklı yerlerine yayılarak çalınmaya başlanmıştır. Balkanların ana çalgısı sayılan bu takımların Türk topraklarında yayılmasında 93 Harbi ile birlikte Bulgaristan, Romanya gibi Balkan ülkelerinden Türkiye'ye gelen muhacirlerin de yadsınamayacak etkileri olmuştur. Bu sazların Türk müzisyenlerce kabul görmesinde, sazların ses şiddeti, kullanım rahatlığı, oktav genişliği, Türk Müziği Ses Sistemine yakın oluşu gibi nedenler etkili olmuştur. Daha çok Denizli, Muğla ve çevresinde yaygın olan grangaz takımları, seslerinin gürlüğü ve tınısı sebebiyle davul zurna takımlarına alternatif olmuştur. Açık hava sazı olarak ağır zeybek, cezayir, vb. oyunlara eşlik etmektedir.

d-) İncesaz Takımları:

Ud, lavta, ney, keman, def gibi çalgılardan oluşan *incesaz* ve *incesaz takımının* çeşitli kaynaklarda yer alan tanımlamaları şöyledir;

Müzik Ansiklopedisinde *incesaz* takımından “Türk Musikisinin geleneksel şekilde icraya mahsus topluluklardan, fasıl heyetlerinden birine verilen ad” olarak bahsedilir (Müzik Ansiklopedisi, 1985: 652). İncesaz takımı meydan faslı gibi köçekçeler çalıp okumaz. Küme faslı gibi kalabalık bir heyet de değildir. Meydan Larousse'da ise ince saz; “keman, ud, ney, tambur, kemençe, kanun, santur vb. musiki aletlerinden meydana gelen alaturka musiki topluluğu” (Meydan Larousse, 1992: 5676) olarak tanımlanmıştır.

Cengiz Onural'a göre (2007), geçmişte incesaz ve kabasaz diye tabir edilen iki müzik türü vardır. Kabasaz düğün-derneklerde yürüyüşlerde, yani meydanlarda davul, zurna, lavta gibi yüksek sesli aletlerle yapılan bir müzik, incesaz ise konak ya da saraylarda kanun, ney, tambur gibi daha nahif enstrümanlarla yapılan bir müziktir. Batıların oda müziğine karşılık gelir.

Yapılan tanımlardan ve anlatımlardan yola çıkarak incesaz takımını, açık havadan ziyade oda içinde icra edilen, genelde klasik Türk müziği fasıl geleneğinde kullanılan keman, kanun, ud, rebap, ney, tambur, kemençe, darbuka gibi ses seviyesi orta ve düşük şiddette olan sazlardan oluşan, daha çok şarkı, türkü, beste gibi küçük formu ve eğlenceye yönelik eserler seslendiren müzik topluluğu olarak tanımlayabiliriz. Kimi zaman on dokuz, yirmi civarında kişiden oluşan topluluk, kimi zaman üç, dört kişiden de oluşmuştur. Kişi sayısının artması ya da eksilmesi topluluğun müzik rengi ve ses şiddeti dışında hiçbir şeyi etkilememiştir. Fasıl geleneğindeki gibi ritm saz çalan kişiler aynı zamanda hanendelik de yapmıştır. (üç kişilik incesaz takımı, kalabalık incesaz takımı vb)

İncesaz takımları; saray, üst tabaka ve eğitilmiş çevrelerinin eğlencelerinde, düğünlerinde, misafir ağırlamalarında önemli bir yer tutan müzik grupları olmuştur. Daha çok havas kesimini ilgilendiren bu saz takımları, eğitim oranının artmasıyla kentte yaşayan halkın yanında yer edinmiştir. Eğitim arttıkça sanata verilen önem artmış, sanat toplulukları çoğalmış ve bu sazlar tabana yayılmaya başlamıştır.

Makedon ve Türk Roman müziği üzerinde araştırmalar yapan Sonia Tamar Seeman, günümüzde daha çok roman müzisyenlerden oluşan incesaz takımı hakkındaki araştırmasında şu görüşlere yer veriyor:

“90'ların sonlarında, *ince çalgı* ya da *çalgı*, yöredeki en yaygın topluluk türü olmuştur. Önceleri, ince çalgı müzisyenlerinin çoğu, davul-zurnacı ailelerden geldiklerinden, yeni parçalar, yeni süsleme teknikleri ve yeni *soundlar* gibi modern eğilimleri de benimsemekle birlikte, davul zurna repertuarını ve tarzını sürdürmüştür. Davul-zurna ekipleri gibi, ince çalgı müzisyenleri de Roman'dır. Bu topluluk gösterinin anlamına ve zamanına göre çeşitli sazlardan oluşabilir. 60'ların başlarında ince çalgı, klarnet ve davul özellikle Malkara tarafında; klarnet, cümbüş, darbuka ya da daire gibi çeşitli kombinasyonlar sergiliyordu. 80'lerde ise kent eğlencelerinde klarnet, keman, kanun, cümbüş, darbuka veya da davuldan oluşan kalabalık çalgı toplulukları yer almaktaydı. Ancak, 90'ların sonuna gelindiğinde, köy düğünlerine giden ince çalgı toplulukları tipik olarak klarnet, cümbüş, darbuka, daire ya da davul ve bazen de kemandan oluşmaktadır. *Yatak* ve *konvoy* denilen müzik için klarnet, cümbüş, darbuka ve davul bulunur” (Sonia Tamar Seeman, 1999).

Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi batı Anadolu geleneksel oyunlarında da incesaz takımları karşımıza çıkmaktadır. Saray kültürünün etkilerinin günümüzde de görüldüğü Bursa, Kütahya, Balıkesir ve bu illerin köylerinde, davul zurnanın yanı sıra incesaz takımları denilen ve üç, dört kişiden oluşan müzik toplulukları bulunmaktadır. Balıkesir Edremit'te keman, klarnet, bakır darbukadan oluşan üçlüye buradaki halk incesaz takımı adını vermiştir. Düğünlerde, kına gecelerinde müzik icra eden grup, hem kadın hem de erkek eğlencelerinde yer alır. Bazen bu üçlüye elektro bağlama da girmekteyse de, bu çalgı incesazlardan ayrı tutulmaktadır. Halkın incesaz olarak tabir ettiği sazlar yapmış olduğumuz tanımlarla örtüşmektedir.

Manisa Soma'da incesaz takımlarının içinde klarnet, keman, davul* bulunmakta, ağırlıklı olarak kadın oyunlarına eşlik etmektedir.

İzmir'de de incesaz terimi ile karşılaşılır. Bu bölgede ise keman, klarnet, darbuka, def ve cümbüş† gibi çalgıların birlikteliği, incesaz takımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Beş parça sazdan oluşan bu çalgı takımında çalgı sayısı zaman zaman değişebilmekle beraber genelde belirttiğimiz gibidir. Bölgede bu çalgıların icrasında kadın çalgıcılar çoğunluktadır. İzmir ili Menemen ilçesinde müzisyenlik yaparak hayatını sürdüren Nigar Sezar, çalgı takımlarında hangi çalgıların yer aldığı ve çalgı sayısı ile ilgili şu bilgileri verir:

“İncesaz gelsin diyorlar. Düğünlere giderken normalde müzisyen sayısını, çalgı sayısını gelen teklife göre belirliyoruz. Genelde keman, darbuka, def gidiyoruz işlere. Bazen kanun, klarnet de aramıza giriyor. Bir klarnet, bir keman, bir darbuka, bir kanun yetiyor bize.” (Nigar Sezar, Kişisel Görüşme, 15.01.2010)

Çanakkale yöresinde incesaz takımını oluşturan çalgılar şöyle ifade edilmektedir: “Düğünlerdeki çalgı takımları şöyleydi: iki klarnet, bir davul, bir keman veya cümbüş ve bir trampet. Artık cümbüş çalan kalmadı, trampet de artık çalınmıyor. Yerini darbuka aldı.” (Talat Çağlar, Kişisel Görüşme, 04 Aralık 2010)

Muğla yöresinde incesaz takımları keman, cümbüş ve darbuka gibi sazlardan oluşur. Yörenin Burdur, Denizli gibi teke oyunlarının oynandığı yörelere sınır yerleşimlerinde - özellikle Fethiye çevresinde- üç telli, sipsi gibi çalgıların da kullanımı görülür.

Bursa yöresinde iki türlü çalgı topluluğu vardır. Biri yöreye Türkmenlerle gelen davul, zurna ve kudümden oluşan topluluk, diğeri ise sonradan bunların yerini alan gırnata (klarnet), cümbüş, keman ve darbukadan oluşan çalgı topluluğudur (Çelikkol, 1997: 123).

Denizli ve çevresinde ise incesaz terimi pek kullanılmamıştır. Kadınlar için yapılan eğlencelerde kadın çalgıcılara rastlanır. Bu icralarda cümbüş, leğen, darbuka gibi çalgılara rastlanmakta ancak bu çalgılar için incesaz tanımı kullanılmamaktadır. İncesaz takımı, daha çok meyhanelerde fasıl müziği yapan gruplara denmiştir.

Teke oyunlarının oynandığı Burdur, Acıpayam ve çevrelerinde incesaz takımı diye bir terim duyulmamış, oyunlara eşlik eden üç telli, sipsi gibi gerçek anlamda sesleri ince olan sazlara da sipsi takımları adı verilmiştir.

Yaptığımız araştırmada genel olarak incesaz takımlarının kadın ve erkek oyunlarına eşlik ettiğini, kapalı alanlarda icra edildiğini, batı Anadolu genelinde aynı adla bulunduğunu ve klarnet, keman, cümbüş, darbuka gibi sanat müziği enstrümanlarından oluştuğunu görmekteyiz. Bu bilgiler ışığında zeybek oyunlarına eşlik eden sazları icra edildikleri mekana göre aşağıda olduğu gibi genellemek mümkündür.

* Darbuka tonuna yakın, tiz bir ses elde etmek için çubuğun üstten tutularak çalınması.

† Zeynel Abidin tarafından 20. yy başlarında icat edilen, metal tekneli, plastik kapaklı, 12 telli, soğuk-sıcak havaya dayanıklı, gür sesli solo bir Türk çalgısıdır. Klasik sazlarda yer bulamamış olmasına rağmen, Anadolu'nun her bölgesinde sıklıkla görülür.

EGE BÖLGESİ ZEYBEK OYUNLARINDA KULLANILAN

SAZ TAKIMLARI

Bazı yörelerde bu çalgıların yukarıda adı geçen takımlar haricinde de icrasına rastlanır. Ancak bu gerçek çalgı takımları bağlamında genellemeye gitmemize engel teşkil etmemektedir. Diğer taraftan saz takımlarının yörelere göre dağılımları, diğer çalgı takımlarıyla farklılıkları ve ilişkileri, eşlik ettikleri ezgiler, çalgıların yapıları ve icracıları vb. pek çok konu geleneksel müziğimizin araştırılmayı bekleyen önemli konuları arasında yerini almaktadır.

KAYNAKÇA

A. Yazılı Kaynaklar

Akdoğu, O. (2004). Bir Başkaldırı Öyküsü Zeybekler. Tarihi, Ezgileri, Dansları (c. 3). İzmir: Sade matbaacılık.

Çelikkol, Ş. (1997). Bursa Keles, Karakeçili Yörükleri, Yaşantıları, Gelenekleri, Kıyafetleri ve Türk Dünyası İle İlişkileri. V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek İnançlar Seksiyon Bildirileri. Ankara: Kültür bakanlığı yayınları.

Meydan Larousse (1992). İncesaz (c. 11, s. 5676). İstanbul: Milliyet gazatecilik a.ş.

Müzik Ansiklopedisi (1985). İncesaz (c. 3, s. 652). Ankara: Sanem matbaası.

Onural, C. (2007). Beş/Elif. Müzik Albüm. Kalan Müzik.

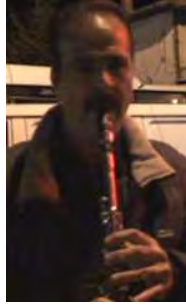
Seeman, S. T. (1999). Keşan'a Giden Yollar. Albüm kapak araştırması. Kalan müzik.

Taranc, B. (1988). Ege Bölgesinde Yaşayan Halk Müziği Ezgileri, Zeybek ve Elli Altı ezginin Çeşitli Yönleriyle Kataloglanması. İzmir: Ege Üniversitesi D.T.M.K.Yayınları.

B. Sözlü Kaynaklar

Nigar Sezar, 1975 Menemen doğumlu. Müzisyen (keman icracısı). İlkokul mezunu. İzmir Menemen.

Talat Çağlar, 1959 doğumlu. Müzisyen (klarnet icracısı) Çanakkale Yenice İlçesi Akçakoyu Köyü.